

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IV. évfolyam
3. szám
1994

A TARTALOMBÓL

Európai biztonság és haderőreform

A válságok kezelésének módozatai

A fegyveres erők feladatainak változásai

Az önkéntes (professzionális) hadseregről

A katonai felsőoktatás reformja

Az alegységparancsnokok pedagógiai képességeiről

A honvédség fegyverzetének korszerűsége, rendszerben tarthatósága, váltása

Robbantásos merényletek lehetőségei

Környezet és nyilvánosság

Környezetvédelem a NATO-hadseregekben

A tanulmányok szerzői

- Ács Tibor* ny. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Báthy Sándor* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Bognár Botond* mk. alezredes
- Bognár Károly* ny. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Csabai György* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Csabai Károly* ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Gáspár Tibor* mk. alezredes, egyetemi doktor
- Gyarmati István*
külügyminisztériumi főosztályvezető,
a hadtudomány kandidátusa
- Héjja István* ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Lukács László* őrnagy, egyetemi adjunktus
- Majer István* ny. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Mészáros László* alezredes, főiskolai docens
- Móricz Lajos* ny. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Nagy Miklós* százados, a TMB ösztöndíjasa
- Radványi Lajos* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Szabó A. Ferenc* egyetemi docens,
a történelemtudomány kandidátusa
- Szanati József* ny. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Szilárd István* alezredes, egyetemi doktor
- Szternák György* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Ungvár Gyula* ny. vezérőrnagy,
a hadtudomány doktora

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. SZABÓ JÓZSEF
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
Balta Ferenc,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. em. 53. sz.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Szedte:
TRÜKK Bt.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IV. évfolyam

3. szám

1994. szeptember

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Gyarmati István:	Európai biztonság és haderőreform	3
Héjja—Szternák:	A válságok előfordulásának körülményei és kezelésük módozatai	15

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Bognár Károly:	A fegyveres erők funkcióinak, feladatainak változásai	25
Csabai—Móricz:	A magyar honvédség önkéntes haderővé történi átalakításának lehetőségei	33
Mészáros László:	Az alegységparancsnokok pedagógiai képességeiről	40
Bognár Botond:	Környezetvédelem a NATO-hadseregeiben	45
Csabai György:	A multinacionális NATO-erők logisztikai támogatása	53

VEZETÉS—KIKÉPZÉS

Szilárd István:	A katonai felsőoktatás reformjáról	59
-----------------	--	----

HADITECHNIKA:

Ungvár Gyula:	Az MH fegyverzetének korszerűsége, rendszerben tarthatósága és váltása	67
---------------	---	----

RENDVÉDELEM

Lukács László:	Robbantásos merényletek elkövetésének lehetősége Magyarországon	82
----------------	--	----

FÓRUM

Ács Tibor	A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány, 1849—1992	91
Radványi Lajos:	Környezet és nyilvánosság	102
Szabó A. Ferenc:	Gondolatok Közép-Európáról és az interdiszciplinaritásról	106
Szanati József:	Meglepés és váratlanság	109
Majer István:	Értelmezési problémák a csapatok harctevékenységének megnevezése körül	112
Nagy Miklós:	Új korszak kezdete a katonaföldrajzban	115
M. L.	Egy utászszázad hadiútja	118

TÁRSASÁGI ÉLET

	Pályázati felhívások (vegyivédelmi témák megírására és szakértők jelentkezésére)	120
Á. T.	Első konferenciájára készül a tudománytörténeti és elméleti szakosztály	122
Gáspár Tibor	A technikai kiszolgálás, a csapatjavítás feladatairól és lehetőségeiről (vitafórum)	122
Báthy Sándor:	Konferencia Veszprémben	127
Z. R.	A légvédelmi és repülőszakosztály vitafóruma	128
V. V.	A Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényei	128

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy 1994. szeptember 1-jétől a ZMKA telefonközpontjának városi hívószáma — melyen keresztül a társaság is kapcsolható — megváltozott.

Az új telefonszám: 260-07-40.

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Gyarmati István

Európai biztonság és haderőreform

A kommunista világrendszer összeomlása, a Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása után a korábbi európai biztonsági rendszer is összeomlott. Helyén nem jött létre új: Európa 1990 óta állandó konfliktusokkal, a nemzetközi biztonsági szervezetek sorozatos csődjével, a kormányok tanácstalanságával és cselekvőképtelenségével kénytelen szembenézni. Törvényszerű-e ez a helyzet? Van-e kilátás arra, hogy a közeli jövőben megváltozik? S milyen lesz és mikor lesz új európai biztonsági rendszer?

A jelenlegi helyzetben mindenekelőtt azt kell megvizsgálnunk, milyen institucionális lehetőségeink vannak az európai biztonság megeremtésében és fenntartásában, alkalmasak-e ezek a szervezetek a feladat teljesítésére, illetve mit kell tenni annak érdekében, hogy arra alkalmassá váljanak. Az európai biztonsági architektúra fő szereplőinek vizsgálatakor az Észak-atlanti Szerződés Szervezetére (NATO), az Európai Unióra (EU), a Nyugat-európai Unióra (NYEU), az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre (EBEE) és az Európa Tanácsra (ET) fogunk koncentrálni.

Miért van szükség továbbra is a NATO-ra

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete 1949-ben alakult egyértelműen azzal a céllal, hogy a konfrontáció időszakában elrettentse, illetve az elrettentés kudarca esetén elhárítsa a fenyegető szovjet agressziót. A NATO céljait akkori főtitkára a következőképpen fogalmazta meg: „bent tartani (Európában) az amerikaiakat, kívül tartani (Európából) az oroszokat és távol tartani a németeket”.*

A NATO lényege a biztonsági garanciarendszer, amelyet a Washingtoni Szerződés V. cikkelye alapján nyújt tagjainak. Ennek értelmében a szövetség valamely tagja elleni támadást automatikusan valamennyi tag elleni támadásnak tekintenek s együttműködnek a megtámadott országgal a szövetség védelmében. A biztonsági garancia és az abban alkalmazott automatizmus azonban természetesen nem vakon érvényesül. A valamennyi tagország elleni támadás és a közös katonai erők megindítása között van még egy igen fontos mozzanat: a NATO legfőbb politikai döntéshozó szervének, az Észak-atlanti Tanácsnak konszenzussal úgy kell döntenie, hogy a szóban forgó támadás valóban a Washingtoni Szerződés V. cikkelyének hatálya alá esik és ezért a szövetség közös lépéseit váltja ki. Ilyen döntést a tanács

* Angolul: To keep the Americans in, the Russians out and the Germans down.

konszenzussal hoz, azaz elvben bármely tagállam megvétőzhatja a döntést, s ezzel megakadályozhatja a közös katonai akció megindítását.

Az automatizmus ilyen megszakítását azonban nem lenne helyes a biztonsági garanciák gyengítéseként értékelni. Arra nyilvánvalóan szükség van például azért, nehogy bármely tagállam — visszaélve azokkal — esetleges agressziója támogatására kényszerítse szövetségeseit. De szükség van erre a lépésre azért is, hogy a támadó számára nyilvánvalóvá tegye a szövetség egységét, s még egy lehetőséget adjon a támadás megszüntetésére.

Az automatizmust erősíti az integrált katonai rendszer léte s az a tény, hogy a közös alkalmazási terveket jó előre nemcsak elkészítik, hanem érvényesítésüket be is gyakorolják. A NATO-országok haderőinek együttműködése messze túlmege azon, amit a korábbi katonai szövetségek tettek, azaz közös fellépés esetén a nemzeti haderők együttes, egymás melletti és egymással együttműködő tevékenységén. *A NATO esetében a nemzeti haderők mintegy feloldódnak a nemzetközi parancsnokságban s úgy tevékenykednek, mintha egyetlen óriási ország erői lennének.* Ennek biztosítéka nemcsak a közös tervezés és esetenkénti gyakorlat, de az alkalmazási elvek, szabályzatok egyeztetettsége, az összszokottság, a közös tevékenység mindennapi gyakorlattá válása a nemzeti haderők között.

E feladatának a NATO eleget is tett, s közben állandóan alkalmazkodott a változó körülményekhez: először magába fogadta Németországot, azaz egyértelműen elismerte, hogy feladatai közül a szovjet/kommunista fenyegetés elhárítása olyan mértékben prioritást élvez, hogy a megalakuláskor még talán ezzel egyenértékűként szereplő feladatot, a németek „távol tartását” is hajlandó volt feladni. Később pedig állandóan és rugalmasan alkalmazkodott a politikai helyzet és a katonai realitások változásához: a rugalmas reagálás doktrínájának elfogadása, valamint a Harmel-jelentés mintegy hivatalos politikai doktrínává tétele, illetve ezek lefordítása a gyakorlat nyelvére olyan bonyolult helyzetekben is, mint az SS–20-asok telepítése nyomán kialakult helyzet s az ún. „kettős határozat” elfogadása. Mindezek egyértelműen azt bizonyítják, hogy a NATO alkalmazkodni képes, a kor kihívásait megválaszolni kész szervezetté vált. S mindeközben kiépítette a történelem leghatékonyabb katonai védelmi rendszerét, amelyben a katonai együttműködés természetessé, automatikussá vált.

Nem elhanyagolható az a szerep sem, amelyet a NATO a tagjai közti kapcsolatok megeremtésében játszott. Nyilvánvaló, hogy a NATO-n belüli együttműködés az egyik katalizátora volt a német–francia történelmi megbékélésnek, de ugyanúgy hozzájárult a Németország és más szomszédai közti kapcsolatok normalizálásához, nemcsak a hivatalos állami politikai szintjén, de az emberek között (és többé-kevésbé tudatukban is). A biztonság ernyője alatt elindult és sok tekintetben kitejesedett a történelmi megbékélés évszázados ellenségek, mindenekelőtt Németország és Franciaország, de Németország és számos más szomszédja között is. Erre a folyamatra a biztonság érzése és a szövetségi összetartozás nélkül bizonyosan nem kerülhetett volna sor, még akkor sem, ha a NATO ebben talán nem a fő szerepet játszotta, „csak” a biztonság nyújtotta alapokat garantálta. A NATO arra is alkalmasnak bizonyult, hogy kordában tartsa a tagjai közti nézeteltéréseket, mint például a török–görög viszály, de meg kell említeni a Gibraltár körüli brit–spanyol ellentéteket is. S végül, de távolról sem utolsósorban: a NATO katalizátora volt az

egyes országokon belüli demokratikus változásoknak, mindenekelőtt a fegyveres erők feletti politikai és civil kontroll megteremtésének olyan extrém esetekben is, mint pl. Spanyolország vagy a diktatúra idején Görögország.*

A kommunizmus, a Szovjetunió és a Varsói Szerződés megszűnésével azonban a NATO-nak fennállása legnagyobb kihívásával kellett s kell még ma is szembenéznie. A NATO létrehozásának és fenntartásának fő indítéka, a szovjet/kommunista fenyegetés megszűnt, igen nehéz lenne ma azzal hihetően indokolni a NATO fenntartását, hogy arra a tagországok elleni külső katonai fenyegetés miatt van szükség. Világos volt azonban az is, hogy mindenekelőtt a jövő bizonytalanságai s a jelen konfliktusai miatt változatlanul szükség van a NATO-ra annak ellenére, hogy további létezésének és fenntartásának okait teljes egészében azonnal nem sikerült meghatározni.

A NATO-tagországai között hamarosan konszenzus alakult ki (s ezt a többi európai ország legtöbbje is osztotta): hiba, sőt *bűn lenne felszámolni a NATO hatékony és bizonyítottan működőképes szervezetét, beleértve mind a politikai és a szakmai struktúrákat, de egyértelműen az integrált katonai szervezetet is, sokkal célravezetőbb annak vizsgálata, milyen célokra alkalmazható ez a nagyszerű gépezet.*

A NATO kettős feladatának értelmezése

Véleményem szerint egyet lehet érteni azokkal, akik a NATO létezésének és fenntartásának értelmét a belátható jövőben két nagy feladatcsoportban látják: *a tagországok védelmének további biztosításában és a NATO fokozott részvételében az európai országok kezelésében.*

Természetes kérdés lehet: miért van szükség a NATO védelmi képességének és az ezt kifejező integrált katonai struktúrájának a fenntartására, amikor semmilyen érezhető katonai fenyegetés nincs a láthatáron. Úgy gondolom, hogy egyrészt a jövő alakulásának bizonytalansága miatt szükséges ennek a struktúrájának a fenntartása, hiszen esetleges felszámolása után igen kis esély maradna arra, hogy szükség esetén időben ismét létre lehetne hozni, nem is beszélve arról, hogy ez utóbbi a fenntartástól mennyivel nagyobb költségekkel járna. Másrészt viszont nyilvánvaló, hogy a katonai fenyegetés veszélyének feltámadása, azaz bármely európai hatalom katonai dominanciára irányuló esetleges törekvéseinek elrettentése sokkal nagyobb eséllyel sikeres akkor, ha a katonai szervezet fennmarad s így eleve nyilvánvaló, hogy kudarcra van ítélve minden ilyen törekvés. Ez az elrettentés a mi felfogásunkban elsősorban, sőt: kizárólag Oroszország irányában működik, hiszen szerintünk ez az egyetlen olyan hatalom, amelynek lehetnek — vannak? — ilyen ambíciói. Vannak azonban olyan országok és népek Európában, amelyek kimondatlanul attól is tartanak, hogy Németország válhat olyan hatalommá, amely európai dominanciája megteremtésére törekszik. Sajátos módon, a NATO nemcsak a rajta kívüli hatalmakkal — így pl. Oroszországgal — szemben képes ennek az elrettentő szerepnek a betöltésére, hanem integrálása útján saját tagjaival, mindenekelőtt Németországgal szemben is.

* Ez alól talán egyetlen kivétel van: Törökország, ahol a sajátosságokból adódóan ez a hatás csak igen kevésbé érvényesülhetett.

A védelmi képesség fenntartására elengedhetetlen feltétele annak, hogy a NATO beöltse ezt a megváltozott elrettentő szerepet. Az integrált katonai szervezet pedig a legfontosabb kifejezője és megtestesítője a védelmi képességnek, hiszen a politikai döntések érvényesítésének gyors, automatikus lehetősége csakis ennek révén valósulhat meg.

A NATO másik feladata — az új helyzetben jelentkező új lehetőség és kötelesség —: *a stabilitás fenntartása és erősítése a jelenlegi tagországok határain kívül*. Ennek a feladatának a NATO csak úgy tehet eleget, ha nyitottá válik mind saját maga bővítése, mind pedig saját erőinek határain túli alkalmazása irányában, azaz elszakad a Washingtoni Szerződés betűjétől és nemcsak megtámadott tagja(i) védelmére hajlandó katonai erejét felhasználni, hanem saját értékrendjének védelmében — ehhez képest, természetesen, nyilvánvalóan korlátozott mértékben — más országokban is. Ennek a felhasználásnak csak egyik formája a sokat emlegetett békefenntartás. Véleményem szerint ezzel legalábbis egyenértékű a béketeremtés, a preventív alkalmazás, illetve az ezen lehetőségek fenntartása és kilátásba helyezése általi elrettentés is, azaz a NATO ereje és az annak alkalmazására való készség révén másokat elrettenteni, hogy katonai erőt alkalmazzanak az európai értékekkel ellenkező saját politikai céljaik elérésére.

Minket, magyarokat jelenleg leginkább természetesen az érdekel: *van-e esély arra, hogy a NATO kiterjeszti tagságát, s lehetőséget kínál számunkra a tagság elnyerésére*. Az 1994. januári csúcserőkezellet legfontosabb eredménye az volt, hogy a NATO eldöntötte: a jövőben ki kívánja terjeszteni tevékenységét az európai biztonság számára, eddig általa nem vagy csak mellékesen kezelt kérdésére, a jelenlegi tagországok védelmén messze túlmenő feladatok vállalására. Ezzel összefüggésben kinyilvánította készségét arra, hogy belátható időn belül új tagokat vegyen fel a szervezetbe és olyan együttműködési programot indított be Partnerség a békéért elnevezéssel, amely már most is megteremti az együttműködés számos fontos formáját és az arra alkalmas országok esetében elvezet a tagságig.

Az európai helyzet állandó változása miatt ennél többet nem lehetett remélni. A magyar elvárások sem voltak ettől lényegesen különbözőek, talán egyetlen kivétellel: Magyarország azt szeretne volna, ha a tagság perspektívája konkrétan jelenik meg a nyilatkozatban és ezzel együtt olyan normatív elvárásokat is megfogalmaznak, amelyek alapján a tagságra törekvő országok felkészülése, alkalmasságuk elbírálása könnyebbé válik.

A Partnerség a békéért programról

A Partnerség a békéért* olyan kereteket teremt, amelyben minden ország megtalálhatja az együttműködés számára legmegfelelőbb mélységét és terjedelmét. Azok az országok — köztük Magyarország is —, amelyek nemcsak szavakban kívánnak a NATO tagjai lenni, de hajlandók, s ami nem kevésbé fontos, képesek is a tag-

* Ehelyütt érdemes emlékeztetni arra az 1993 elején nagy vihart kiváltó javaslatra, amelyben Csóti György, a parlament külügyi bizottságának elnöke és Orbán Viktor, a Fidesz elnöke javasolta a társult tagság létrehozását a csatlakozni kívánó országok számára. Ha megvizsgáljuk az általuk javasolt társult tagság tartalmát — tudva, hogy a társult tagság intézménye nem valósult meg —, akkor azt két pontban lehetne összefoglalni: intézményesített politikai konzultációs mechanizmus létrehozása és szoros együttműködés kialakítása a katonai területen. Ez nagymértékben, hogy ne mondjuk, teljesen egybeesik a Partnerség a békéért tartalmával.

sággal járó normák elfogadására és elvárások fokozatos teljesítésére, biztonsággal remélhetik, hogy az együttműködést viszonylag korán elismerik és „megjutalmazák”. Ebben az összefüggésben kell megemlíteni azt is, hogy a biztonsági garanciák kérdése a Partnerség a békéért keretein belül semmiképpen sem felejtődik el vagy szorul háttérbe. Igaz, a kezdeményezés nem kíván és nem is hoz létre biztonsági garanciákat az abban részt vevő országok számára, de már maga az együttműködés ténye s még inkább az annak során kifejlődő összetartozás kétséget kizáróan a biztonsági garanciarendszer kialakulásának irányába hat. Kérdés, természetesen, hogy a politikai elit mit fog fel biztonsági garanciaként, és kérdés az is, hogy a térség stabilitását fenyegető erők mit fognak fel biztonsági garanciaként. A magunk részéről azt az álláspontot képviseljük, hogy a biztonsági garanciák lényege nem kizárólag azok szerződéses rögzítése, hanem az a mögött meglévő — vagy meg nem lévő — szándék és képesség a garanciák valóra váltására.*

A Partnerség a békéért tehát — lehet, hogy megalkotói szándékain messze túlmenően — *lehetőséget kínál az együttműködés olyan alakítására, amelynek során kialakulnak azok az íratlan biztonsági garanciák, amelyek a folyamat végén elvezetnek a teljes tagság megteremtéséhez.* A Partnerség a békéért már most is a garanciális viszony számos elemét hordozza magában. Keretében lehetőségünk lesz a NATO döntéshozó szerveivel való érdemi konzultációra — igaz, nem vehetünk részt a döntések meghozatalában; — állandó politikai konzultációs mechanizmust hozhatunk létre, aktívan közreműködhetünk a NATO politikai katonai szerveiben; részt vehetünk hadgyakorlatain és bizonyos (békefenntartó) akcióiban, s mindennek eredményeként egyre közelebb kerülhetünk a tagsághoz. A Partnerség a békéért lehet egy százalék tagság vagy kilencven százalék tagság. Lényegében tőlünk függ, mennyire tudjuk a lehetőségeket kihasználni. Lehetőségünk van és lesz tehát annak a bizalomnak a kialakítására, amely a garanciális viszonynak — a szerződéses mellett — a legfontosabb eleme. Ebben az értelemben a bizalom egyfajta biztonsági garancia — nem a tökéletes megoldás, de adott körülmények között a lehető legjobb. Számunkra a biztonsági garanciák kialakítása nem a „hagyományos menetrendet” fogja követni. A NATO eddigi gyakorlata az volt, hogy a tagországok a Washingtoni Szerződéshez való formális csatlakozással azonnal írásos-jogi garanciákat kaptak, illetve adtak egymásnak s ennek alapján került sor a garanciák érvényesítéséhez szükséges politikai-katonai infrastruktúra kiépítésére. A mi esetünkben ez a folyamat mintegy fordított lesz: *a Partnerség a békéért keretében először kerül majd sor az együttműködés politikai-katonai infrastruktúrájának kialakítására s ennek a folyamatnak egy pontján — nem a legelején, de bizonyosan nem is a legvégén — kerül majd sor a jogi-írással garanciák megadására, azaz a NATO-tagság elnyerésére.*

Ha sikerül kapcsolatainkat, a Partnerség a békéért program keretében kiépülő szervezeti-tartalmi kapcsolatokat és a bizalmi viszonyt olyan szintre emelni, amilyenre szeretnénk, akkor lényegesen előre fogunk lépni a biztonsági garanciák megszerzésében is, amelyek nem lesznek ugyan szerződéses-írással garanciák, de működni fognak.

* A szándék és képesség nélküli garanciákra a legjobb példa a 30-as években Lengyelországnak adott brit-francia garancia, amely semmiben nem akadályozta Hitlert, amikor 1939-ben lerohanta Lengyelországot. A szerződés nélküli garanciákra pedig a legjobb példa az Egyesült Államok és Izrael viszonya, amikor is az USA évtizedek óta szerződéses garanciák nélkül is igen hatékonyan garantálja Izrael állam biztonságát.

Az Európai Unió szerepe

Az Európai Közösség (EK) a maastrichti szerződések életbelépésével 1993 végén Európai Unióvá (EU) alakult. Ez lényegesen több egyszerű névváltozásnál, hiszen az eddig döntően gazdasági jellegű integráció most már intézményesen politikai és védelmi jelleget öltött. Az együttműködés alapja természetesen továbbra is a gazdasági integráció, amelyben szintén komoly előlépések történtek, illetve várhatóak a közeli jövőben. A minőségileg új elem azonban az intézményesült politikai együttműködés és a Nyugat-európai Unió keretében megvalósuló európai biztonsági-védelmi kooperáció.

Az Európai Unió ebben a minőségében megerősítheti azt a szerepet, amelyet eddig játszott a kontinensen, de annak határain túl is. *A politikai koordináció megvalósulásával de facto létrejött a világ egy újabb — a gazdasági után — politikai és katonai erőközpontja*, amelynek szerepe vetekedhet az Egyesült Államokéval. A probléma azonban abban jeletkezik, hogy az intézményes keretek megteremtésével egyidejűleg paradox módon megszűnt számos olyan külső tényező — mindenekelőtt megszűnt a külső érezhető fenyegetés, valamint nagymértékben csökken az Egyesült Államok határozott jelenléte Európában —, amely a kohéziót erősítette s indirekt módon hozzájárult az integrációs folyamat előrehaladásához, sok esetben annak motorja is volt. Emellett olyan belső változások is végbementek az Európai Unión belül — s itt mindenekelőtt a német egyesítésre kell gondolni —, amelyek alapvetően megváltoztatták (felborították) azokat az erőviszonyokat, amelyek egyensúlyára az egész integráció épült.

Az Európai Unió politikai és biztonsági tekintetben ugyanazokkal a problémákkal szembesül, mint Európában mindenki: a kialakulatlan biztonsági rendszer — amely a dolog lényegénél fogva alkalmatlan a kihívások megfelelő menedzselésére — olyan problémákat vet, fel, amelyekre nem lehet egyértelmű és végleges válaszokat és megoldásokat találni. A legnyilvánvalóbb példája ennek a délszláv válság, amelyben az Európai Közösség sok más nemzetközi szervezettel együtt, vagy talán azoknál is inkább csődöt mondott. Ezért azonban nem lehet igazán az Európai Uniót hibáztatni (mint ahogy más szervezetet sem), hiszen a válság nemcsak olyan pillanatban jött, amikor Európa még nem volt felkészülve annak menedzselésére, hanem maga a válság is külsődlegesnek nevezhető, legalábbis abban az értelemben, hogy a harcoló felek megegyezési készsége még a konfliktusokban szokásosnál is kisebb.

Az Európai Unió mindezek ellenére és mindezzel együtt is jelentős tényezője a kontinens politikai életének. Ennek egyik reménykeltő megnyilvánulása az a javaslat, amelyet Balladur francia miniszterelnök kezdeményezésére fogadott el az Európai Unió, s amely az Európai Stabilitási Egyezmény (ESE) megteremtésére irányul.

Az ESE célja, hogy keretet teremtsen olyan problémák kezeléséhez és megoldásához, amelyek a javaslattevő Európai Unió szerint nem fenyegetnek ugyan komolyabb konfliktus kirobbanásával, de érezhető módon destabilizálják egyes országok kapcsolatait, illetve régiókat. Ebben az összefüggésben a kezdeményezés mindenekelőtt a közép-európai és a balti térség határ- és kisebbségi problémáival kíván foglalkozni abból kiindulva, hogy ezeknek a kérdéseknek a megoldatlansága negatívan hat az érintett országok egymás közötti kapcsolataira, s nehezíti integrálódásukat is Nyugat-Európába.

A problémák megoldását az ESE keretein belül úgy képzelik el, hogy abban először lényegében a romániai és a szlovákiai magyar kisebbség, illetve az észtországi és a lettországi orosz kisebbség kérdését vizsgálnák meg és tennének lépéseket helyzetük javítására. Ezzel párhuzamosan történének lépések a térségben fennálló határok „konszolidálására” is.

Magyar szempontból a kezdeményezés igen pozitívnak tekinthető, hiszen a rossz emlékü, de ebben a tekintetben előremutató trianoni békeszerződés óta lényegében először teszi a kisebbségek helyzetének javítását egy jelentős nemzetközi fórum tárgyává. Fontos előrelépés az is, hogy az Európai Unió felismerte, nem lehet minden európai kisebbség helyzetét egységesen kezelni, hiszen nyilvánvalóan egészen más — még ha nem is tökéletesen problémamentes — egy kisebbség helyzete egy fejlett demokratikus struktúrával rendelkező nyugat-európai országban, illetve egy, a demokrácia útján éppen csak elindult, súlyos strukturális problémákkal küszködő államban. Ráadásul az intoleráns, agresszív nacionalizmus — amelytől Nyugat-Európa sem mentes — éppen ebben a térségben és ezekben az országokban talál a legerősebb támogatásra, hiszen itt nemcsak a történelmi hagyományok és a második világháború óta elnyomott ellentétek feléledése, hanem az átmenet gazdasági, politikai és szociális feszültségei is táptalajt nyújtanak ehhez.

Magyarországnak nincsenek nyitott határproblémái egyetlen szomszédjával sem, hiszen határainkat az érvényes békeszerződések megfelelően kijelölik és garantálják. Magyarországon nincs olyan számottevő politikai erő, amely ezeket kétségbe vonná. Mindazonáltal — egyes szomszédaink igényének elébe menve és megfelelően átfogó keretek között — lehetségesnek tűnik olyan formula kidolgozása, amely ezeket a határokat megerősíti, sőt: továbbfejleszti abban az értelemben, hogy *komoly lépéseket tesz a határok átjárhatóságának biztosítása, a határ két oldalán élők szabad kapcsolattartása és áramlása érdekében, beleértve a nemzetiségek kapcsolattartását is anyaországukkal.*

A két kérdés eltérő természeténél fogva azonban alapvetően helytelen a határok megerősítésének és a kisebbségek problémái rendezésének szoros összekapcsolása. A határok megerősítése ugyanis olyan egyszeri aktus, amely a kinyilatkoztatással megtörténik és egyben visszavonhatatlan. A kisebbségek helyzetének rendezése pedig — még a megfelelő jóakarat és szándék fennállása s a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre állása esetén is — hosszabb folyamat, amely mindig megszakítható és visszafordítható. A két kérdés egységes kezelése ezért olyan problémákat köt össze, amelyek nem tartoznak egymáshoz, s nemcsak azért, mert a határkérdés Magyarország és szomszédai között teljesen rendezett, hanem azért is, mert megoldásukhoz más eszközök s más időhatárok szükségesek.

Éppen ez lehet az ESE egyik érdeme, miszerint *keretet teremt ahhoz, hogy a problémákat egy folyamat részeként kezeljük, amelynek minden pontján érvényesül az Európai Unió közvetítő, sokak szerint nyomásgyakorló szerepe.* Az EU aktív szerepvállalása nélkül a problémák megoldása sokkal nehezebb lenne és hosszabb időt venne igénybe. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az Európai Stabilitási Egyezményben való részvétel mintegy előfeltételévé válhatna az Európai Unió-beli tagságnak, hiszen annak létrejötte, a résztvevő államok megegyezése nem csak az egyik félén múlik s elképzelhetetlen az, hogy az egyik fél mulasztásáért mindkettőt „büntessék”. Ezzel együtt igenis elképzelhető, sőt, kívánatosnak is látszik, hogy az Európai Unió

kohéziójának fenntartása érdekében elvárják a felvételre jelentkező országoktól, miszerint azok gyakorlatukban az EU értékrendszerét, azaz a stabil plurális demokrácia elveit valósítsák meg, beleértve az emberi és a kisebbségi jogok biztosítását is.

A Nyugat-európai Unió jelentősége

A Nyugat-európai Unió a maastrichti szerződések életbelépésével az *Európai Unió szerves részévé*, annak biztonsági-védelmi alapjává vált, amelynek tagságára az Európai Unió minden tagállama jogosult, s amely társult tagságot biztosít minden európai NATO-tagországnak, amely nem tagja az Európai Uniónak.

A Nyugat-európai Unió nem a NATO-tól függetlenül, hanem azzal szorosan együttműködve, mintegy annak európai pilléréként funkcionál, ami azt is jelenti, hogy a NYEU számára nem kívánnak külön haderőt létrehozni, hanem a nemzeti haderők NATO-nak alárendelt egységeit vagy azok egy részét ún. kettős alárendeléssel a Nyugat-európai Unió rendelkezésére is bocsátják. A NYEU ugyanakkor jogot kapott arra, hogy — az Észak-atlanti Tanács egyetértése esetén — akcióiban használja a NATO rendelkezésére álló eszközöket és létesítményeket.

Ezek a lehetőségek világosan mutatják, hogy bár a Nyugat-európai Unió nem rendelkezik a NATO-hoz hasonló eszközökkel és struktúrákkal, távolról sem az a „papírtigris”, aminek sokan — korábban talán joggal — beállították. Különösen nem az a biztonsági garanciák tekintetében, hiszen a NYEU tagjai — legalábbis áttelelesen, a NATO-tagországon keresztül — de facto élvezik mindazokat a biztonsági garanciákat, amelyeket a NATO nyújt saját tagjainak.

Magyarország számára a Nyugat-európai Unió azért (is) jelentős szervezet, mert az Európai Unióval fennálló társulási szerződésünk alapján joggal igényelhetünk ilyen vagy hasonló státuszt a Nyugat-európai Unióban is. Az 1993 végén megtartott miniszteri értekezleten — német–francia javaslatra — már komolyan felmerült az Európai Unióval társulási szerződéssel rendelkező országok számára egyfajta „társult tagság” megadásának lehetősége, amelyről ígéretei szerint a NYEU 1994. májusi miniszteri tanácsülése is tárgyalt. Ennek értelmében az Európai Unióval társulási szerződést aláíró hat ország (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia és Bulgária), valamint a három balti ország (Észtország, Lettország, és Litvánia) „társult partneri” viszonyt kaphat a Nyugat-európai Unióban. Ez azt jelenti, hogy a társult partnerek rendszeresen részt vehetnek a NYEU tanácsának ülésein, ahol — a szavazati jogot kivéve — minden jogot gyakorolhatnak. A társult partnerek ezen túlmenően esetenként lehetőséget kapnak arra, hogy bekapcsolódjanak a NYEU különböző szerveinek munkájába és részt vegyenek közös akcióiban, beleértve az esetleges békfenntartó és béketeremtő műveleteket is.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet jövője

Az EBEÉ óriási szerepet játszott, elsősorban emberi jogi téren, a totalitáriánus rendszerek megdöntésében. A Párizsi Charta elfogadása 1990-ben azt a reményt tükrözte, hogy a jövő Európája mentes marad a konfliktusoktól, s az EBEÉ elvei maradéktalanul érvényesülhetnek. A valóság ezt a várakozást nem igazolta, ezért az

EBEÉ-nek is fel kell ismernie, hogy normatív értékalkotó tevékenységén túlmenően egyre jelentősebb szerepet kell vállalnia az európai konfliktusok megelőzésében és menedzselésében is.

Ezt a felismerést tükrözte az EBEÉ 1992. évi helsinki utótálálkozója s az ugyanabban az évben tartott stockholmi és az 1993. évi római miniszteri tanácsülés is, amelyek lényegében létrehozták az EBEÉ struktúráját és azokat az eszközöket, amelyek a szervezetet alkalmassá teszik a válságok megelőzésére és menedzselésére is. Ezeknek az eszközöknek talán legfontosabbika az a lehetőség, hogy az EBEÉ szükség esetén együttműködjön más nemzetközi szervezetekkel, pl. a NATO-val abban az esetben, ha a feladat végrehajtására olyan katonai erőre van szükség, amelyet ő maga nem tud kiállítani.

Ennek a koncepciónak a keretében az EBEÉ számos országban vállalt aktív szerepet a konfliktusok menedzselésében: Kis-Jugoszláviában, Macedóniában, Grúziában, Moldovában, Lettországbán, Észtországban. Örményországban és Azerbajdzsánban működnek többé-kevésbé állandó jellegű EBEÉ-missziók, amelyek tevékenysége jelentős mértékben hozzájárul a konfliktusok (sikeres vagy sikertelen) menedzseléséhez.

AZ EBEÉ-nek e funkciója mellett továbbra is nagy jelentőségű a kodifikációs funkciója, amelynek eredményeként *ma az EBEÉ dokumentumai tekinthetők az „európai értékrendszer” legjobban leíró és összefoglaló referenciáinak.* E területen a fő feladat a már vállalt kötelezettségek teljesítésének biztosítása, valamint néhány további kötelezettségvállalás kidolgozása, mindenekelőtt az EBEÉ elvei közötti — valós vagy látszólagos — ellentmondás feloldása* és a kisebbségi jogok kodifikálása területén.

Magyarország számára mindezen területek, a válságok megelőzése és menedzselése, az európai értékrendszer referenciakódexének biztosítása, a vállalt kötelezettségek végrehajtásának előmozdítása, a kisebbségi jogok kodifikálásában történő jelentős előrelépés s a fent vázolt elvek közti ellentmondás feloldása is fontos érdek. Emellett számunkra kiemelkedő jelentőségű az a tény, hogy 1994-ben Magyarország lesz a házigazdája az EBEÉ felülvizsgálati konferenciájának és csúcserkeztetének, 1995-ben Magyarország tölti be az EBEÉ elnöki tisztét s lesz házigazdája a külügyminiszteri tanács ülésének.

Az Európai Tanács funkciója

Az Európai Tanács (ET), amely hosszú időn át a nyugat-európai demokráciák exkluzív klubja volt, mára megváltoztatta szerepét és sokkal inkább kívánja egyszerre betölteni az integrációs folyamat első lépcsőjének, az Európai Unió „előszobájának” s az egyéni emberi jogok őrének szerepét Európában.

Ennek megfelelően az ET kibővítésében felhagyott azon korábbi gyakorlatával, amely a szigorú kritériumok teljesítését még a felvétel előtt követelte meg. Ma sokkal inkább arra látszik irányt venni, hogy a felvételi kérelmeket egyéb feltételek alapján, lényegében az elvárások jövőbeni teljesítésére vonatkozó ígéreteket elfogadva bírálja el.

Ennek a felfogásnak a logikáját lehet bírálni, de tényként kell elfogadnunk, hogy a nyugat-európai vezető országok ezt a döntést hozták s követik gyakorlatukban. Az adott körülmények között az Európa Tanács akkor töltheti be igazán funk-

* E területen elsősorban az államok területi integritása, szuverenitása és az önrendelkezési jog közötti ellentmondásra, valamint a be nem avatkozás elve és az emberi jogok megsértésének nemzetközi jellege közti ellentmondásra gondolunk.

cióját, ha ezt az új gyakorlatot megfelelő ellenőrzési mechanizmussal párosítja, és egyben szankcionálja is. Erre vannak komoly kezdeményezések a tanácsban s jó esélyt látunk megvalósulásukra.

Az ET munkájának egy további, igen fontos iránya a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak kodifikálása, amelynek jelentősége azért lenne igen nagy, mert a tanács által elfogadott konvenciók végrehajtásában azok kikényszerítésének bírói lehetőségei a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság lehetőségeit felhasználva adottak lennének.

A létező nemzetközi szervezetek tehát több mint elegendő lehetőséget kínálnak arra, hogy a nemzetközi közösség kialakítsa az új európai biztonsági rendszert. Erre azonban mindeddig nem kerülhetett sor, hiszen az európai biztonsági helyzet állandó változásban van — gondoljunk csak Oroszország, Ukrajna és általában a Független Államok Közössége tagállamainak helyzetére. Ilyen időszakban lehetetlen lenne egy stabil, hosszabb időn át funkcionálni képes biztonsági rendszer kialakítása.

Komoly akadályt jelent az is, hogy a nyugat-európai országok (beleértve az USA-t is) még mindig nem ismerték fel, hogy a kontinens biztonsága nemcsak az EBEE dokumentumai szerint oszthatatlan, hanem a valóságban is. Ha nem sikerül stabilizálni a kontinens keleti felének helyzetét, az fokozatosan veszélybe sodorja a nyugati fél biztonságát is. E felismerés megszületőben van: a délszláv válság és az orosz hatalmi törekvések egyre nyilvánvalóbb jellege, különösen az ukrán válság kibontakozása fordulópontot jelenthet ebben.

A haderőreform főbb irányairól

Az európai biztonsági rendszer elemei jelen vannak, egységes rendszerbe alakulásuk azonban a közeli jövőben nem várható. A legnagyobb siker az lenne, ha sikerülne olyan nemzetközi viszonyokat, a nemzetközi közösség olyan együttműködését megteremteni, amelyben lehetővé válna a gyors válaszadás minden kialakuló válságra. Ezek a válaszok szükségszerűen ad hoc jellegűek lesznek: minden esetben az adott válság sajátosságait és a nemzetközi közösség érdekeltségét figyelembe véve kell és lehet kialakítani a nemzetközi részvétel szintjét és formáit, megtalálni a nemzetközi fórumok bevonásának és a köztük kialakítható munkamegosztásnak a legmegfelelőbb lehetőségeit.

Az európai biztonsági rendszer kialakulatlansága és fejlődésének fő tendenciái világossá teszik, hogy a *mai Európában egyetlen komoly ország sem lehet meg hiteles fegyveres erők nélkül*. Ez nem csak, sőt: nem elsősorban arra szolgál, hogy egy nagyméretű, a háborús küszöböt elérő és meghaladó fegyveres konfliktust sikeresen megvívjon, hiszen egy ilyen konfliktus veszélye napjainkban elenyésző. De a fegyveres erő ma is, vagy ma ismét szükséges ahhoz, hogy az ország külpolitikája hiteles legyen, hogy az ország komolyan bekapcsolódhasson az európai biztonsági rendszer kialakításának folyamatába, s hogy részt vehessen a nemzetközi közösség által fogantatott azon akciókban, amelyek a kollektív biztonság megteremtését szolgálják.

A fegyveres erők ezekre a célokra csak akkor alkalmasak, ha alkalmasak annak a fegyveres konfliktusnak a megvívására, amely valójában nem reális fenyegetés. Ez a paradox helyzet eredményezi azt, hogy bár a hagyományos értelemben vett fegyveres konf-

liktus veszélye az országok többsége, köztük Magyarország számára elenyésző, haderőnk fejlesztésekor mégis arra kell törekednünk, hogy az alkalmas legyen ilyen konfliktusok sikeres megvívására s ez úgy történjen, hogy közben ne fenyegetse szomszédaink biztonságát s ne is keltsen ilyen érzéseket.

Ezt a feladatot a magyar haderő jelenlegi állapotában nem képes teljesíteni, s ennek nem csak anyagi okai vannak. Jelenlegi helyzete még a korábbi időszakban kialakult aránytalanságokat tükrözi, amelyek a korszerű hadviselés követelményeinek meg nem felelő elvárások alapján alakultak ki. Sajnos, az elmúlt négy évben sem jutott a kormánynak elég energiája arra, hogy ezt a helyzetet lényegesen megváltoztassa, a romló tendenciát megállítsa, illetve visszafordítsa. Mára azonban világossá vált, hogy a jelenlegi helyzet további fenntartása rövid időn belül a hadsereg összeomlásához vezet, aminek következményei kiszámíthatatlanok lennének és évtizedeket venne igénybe korrigálásuk. *Elengedhetetlen és égetően sürgős tehát annak felmérése: milyen azonnali és hosszabb távú intézkedések szükségesek a kívánt eredmény eléréséhez.*

Hangsúlyozni kell, hogy a kialakult helyzetért a hadsereg tagjai nem tehetők felelőssé. Éppen ellenkezőleg: kizárólag szinte emberfeletti erőfeszítéseiknek köszönhető, hogy az összeomlás még nem következett be, s a kormánynak még adatik egy utolsó lehetőség ennek elkerülésére. Ezen még az sem változtat, ha kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a fent említett folyamatok elkerülhetetlenül erőteljes demoralizáló hatást gyakorolnak a hadseregére, aminek következményeként annak fegyelmi és erkölcsi helyzete igencsak kérdésessé vált.

Azonnali lépésekre van tehát szükség először a válság menedzselése érdekében, majd az átfogó haderőreform megvalósításáért. A válságmenedzselésnek a fő célja olyan, pótlólagos anyagi eszközök előteremtése, amelyek lehetővé teszik a hadsereg további működtetését. Ezek költségvetési forrásokból valószínűleg nem teremthetők elő, ezért — a pazarlás megszüntetéséből adódó lehetőségek teljes kihasználása mellett — sürgősen meg kell vizsgálni a hadsereg további csökkentésének lehetőségeit s az itt keletkező megtakarítások nagyságát. A csökkentések végrehajtásakor a következőkre kell figyelemmel lenni:

- a csökkentések döntően a behívott sorállományt érintsék s őrizzék meg gyakorlatilag az egész hivatásos állományt;
- a csökkentések szervezeti egységek, objektumok és létesítmények felszámolását is jelentsék, hiszen igazi megtakarítás csak így érhető el;
- csak olyan változásokat hajtsunk végre, amelyek illeszkednek a későbbi haderőreform koncepciójába, nehogy később a most megszüntetett egységeket ismét létre kelljen hozni. Ez természetesen feltételezi a haderőreform koncepciójának sürgős kidolgozását is.

A haderőreform kidolgozásakor szakítani kell a „bázisszemlélettel”, azaz nem a jelenlegi helyzet kiigazítását, hanem teljesen új koncepció kidolgozását kell célul kitűzni, természetesen annak figyelembevételével, hogy a jelenlegi helyzetből kiindulva kell az átmenetet megvalósítani. A reform kidolgozásába be kell vonni a hivatásos állomány egészét, lehetőséget adva arra, hogy azt minden katona a magáénak érezze és vállalja. Ez egyben a feltétele annak is, hogy a hivatásos állomány az átmenet nehéz éveiben is megmaradjon hivatásánál.

A haderőreform alapelvei

1. Kisebb, de ütőképebb legyen a hadsereg, amely képes a reális fenyegetések elhárítására, de nem fenyegeti egyetlen szomszédunkat és fenyegetettség érzést sem kelt.
2. Olyan struktúra, vezetési rendszer és alkalmazási koncepció kialakítása szükséges, amely a modern hadviselés elvein alapul, de egyúttal figyelembe veszi a térség sajátosságait is.
3. Az átfegyverzés elkerülhetetlensége mellett fel kell ismerni, hogy a reális kihívások Magyarország számára nem követelik meg a legmodernebb technológia meghonosítását: a fegyverzet és harci technika beszerzésekor a pénzügyi korlátok mellett a térség hadseregeinek felszereltségét is figyelembe kell venni.
4. Fokozatosan kell haladni a NATO-rendszerekkel és -haderőkkel kiépítendő interoperabilitás, majd kompatibilitás megteremtése felé.
5. Elsőrendű és időben is a reformfolyamat elején végrehajtandó feladat a hivatásos állomány egészének felkészítése a várható feladatok végrehajtására. Ez azt is jelent, hogy a hadsereg személyi állománya korlátozás nélküli lehetőséget kapjon véleményének kinyilvánítására a reform kidolgozásának folyamatában.
6. A politikai és civil ellenőrzés maradéktalan biztosítása, mind jogi, mind pedig szervezeti téren.

Ezek a feladatok csak a civil és a katonai szakértők együttműködésével valósulhatnak meg. Ebben az időszakban, amikor a feladat már nem a politikai célok és alapelvek átdolgozása, hanem azok adekvát átültetése a katonai gyakorlatba, ez az együttműködés nem nélkülözhető. Nyilvánvaló, hogy a katonai szaktudás az alapja a munkának, tudni kell azonban azt is, hogy az eddigi képzés és gyakorlat nem olyan katona szakismereteket nyújtott, amelyek e feladatok elvégzését külső segítség nélkül lehetővé teszik. A külföldi katonai és a civil szakértők bevonása ezért kulcskérdés: enélkül nem lehetséges a jelenlegi helyzet radikális megváltoztatása, a haderőreform végrehajtása. Mindennek a honvédelmi törvény elfogadásával létrejöttek a jogi keretei. Most már „csak” a gyakorlatba való átültetés van hátra.

Héjja István—Szternák György

A válságok előfordulásának körülményei és kezelésük módozatai

A válságkezelésnek politikai, diplomáciai, gazdasági, szociális és humanitárius összetevői vannak, adott esetben azonban nem lehet lemondani a katonai erő alkalmazásáról sem. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a veszélyeket, a válságokat katonai eszközökkel is kezelni tudó fegyveres erőre lesz szükség a jövőben. A szerzők ennek a feladatnak az értelmezéséhez kapcsolódva foglalkoznak a válsággal, kezelésének módszereivel, és megjelölik azt a négy válsághelyzetet (katonai veszélyeztetettség fajtát), amelyek esetén számításba jöhet a fegyveres erők igénybevétele. A veszélyeztetés négy előfordulási változata közül az elsőt, az úgynevezett áttevődő veszélyeztetést vizsgálják elsősorban, mert ez alapvetően új feladat, s ilyen esetben legvalószínűbb a fegyveres erő kijelölt egységeinek, a gyorsreagálási erőknak az alkalmazása.

A kelet—nyugati szembenállás felszámolásával gyökeresen megváltozott a fegyveres erő helye és szerepe a kontinensen. Csökkent egy világméretű, atom- és hagyományos fegyverekkel megvívandó világháború kockázata, ennek eredményeként kisebb lett az európai országok katonai fenyegetettsége. Léteznek viszont államok — ilyenek például térségünk országai —, amelyek esetében akár államközi konfliktus is válhat a környezetük válsága, s így a veszélyeztetettségük nem csökkent, sőt bizonyos esetekben nőtt. Ez olyan tény, amellyel a térségben általában, s így hazánkban is számolni kell anélkül, hogy feleslegesen pánikot keltenénk. Bizonyos veszélytípusok szerepe csökkent vagy teljesen megszűnt, ugyanakkor megjelentek új veszélyforrások, mint például a polgárháborúból, helyi, etnikai konfliktusokból, a fegyver- és kábítószer-kereskedelemből, a szervezett bűnözésből és a tömeges menekültáradatból keletkező veszélyek (válságok). Ezek érintették és érinthetik hazánkat, hatékony kezelésük tehát az ország biztonsága szempontjából elengedhetetlen.

Kiemelt jelentőségű a válságkezelés elméleti és gyakorlati kérdéseinek vizsgálata, a fogalmak ismerete, az eddigi magyar vonatkozású tevékenység tapasztalatainak összegezése, ennek alapján újabb feladatok meghatározása és tudatosítása a fegyveres erő parancsoki állományánál, amint azt a honvédevezérkar főnökének 01/1994. számú intézkedése is meghatározta. Ezt elősegítendő, tanulmányunk a válságkezelés elméleti megközelítését és a gyakorlati összefüggések feltárását vállalta fel — az eddig elért kutatási eredményeink közreadásával.

A válság és a válságkezelés értelmezése

A válság, a válságkezelés elmélete nem új keletű. [A legnagyobb *válságok a világon*: Berlin 1948—49; Kuba 1962; Közel-Kelet 1967, 1973; Afganisztán 1979—1980; Libanon 1981 és Jugoszlávia 1991. *A válságok megoszlása a világon 1945—1989 között* (alkalom): Európa 60, Észak-Amerika 2, Ázsia 122, Dél-Amerika 44. Afrika 107, Közel-Kelet 114, Közép-Amerika 48. *A válságok okainak megoszlása Európában 1945—1989 között* (alkalom): területi 26, gyarmati 6, etnikai 9, ideológiai 18, energia (természeti kincs) 9 (Encyclopedia of World problems and human potential, München 1992).] A kutatók általában a válságok természetét vizsgálják, igyekeznek megfogalmazni a válsághelyzeteket, azok kialakulásának okait. Vizsgálják továbbá a válságkezelés lehetőségeit, a politikai, diplomáciai, katonai stb. lépések (eszközök) alkalmazásának következményeit, ezek jogi megalapozottságát.

Az 1989—1990-es év után a bevezetőben már felsorolt okok miatt a kutatások új irányt vettek, és mert a hidegháború időszakában kialakított politikai, gazdasági és katonai szervezetek részben elvesztették eredeti szerepüket, új feladatok végrehajtását kellett megtanulniuk. *Időben felismerni a válságot, és kezelhetővé tenni azt!* Ennek a feladatnak a végrehajtása megfelelő elméleti felkészültséget és határozott gyakorlati fellépést követel meg. Napjainkban már bizonyos, hogy az ENSZ alapokmányában rögzített hagyományos válságkezelő módszerek nem elég hatékonyak, sőt egyes esetekben kudarcot vallottak. A probléma részletesebb vizsgálata előtt szükségesnek tartjuk a fogalmak tisztázását. Lássunk ehhez a válság néhány meghatározást!

- „A válság a nemzetközi feszültség fokozódásától terhes, bonyolult és veszélyes helyzet, amelyben a döntéshozatal nyilvánvaló sürgősséggel, bizonyos pártok szembenállásának a veszélyével folyik, és amely helyzet nagyobb méretű és következetes rendbontásokat is magába foglal.” (Peter Jan Graoff: A kölcsönös bizalom alapján; előadás a Zrínyi Miklós Katonai akadémián; Új Honvédelmi Szemle 1991. évi 12. sz.)
- „A válság a társadalom egészében vagy különböző területein kialakuló nagymértékű egyensúlyhiány, amely a társadalom életében jelentős zavarokat okoz. Fajtái: politikai, gazdasági, katonai, forradalmi, ökológiai, társadalmi, valutáris stb.” (Encyclopedia Britannica)
- „A válság súlyos helyzet, döntő fordulat, amelynek kimenetelét jó, és rossz is lehet.” (Magyar Értelmező Szótár)
- „A válság: a régi úton egyre nehezebb továbbmenni, egyre nagyobb áldozatokkal lehet csak eredményeket elérni. A fogalom nemcsak állapotot, hanem folyamatot is jelöl: ha válság van, valaminek el kell dőlnie, valaminek el kell válnia. A válság okai: termelési, hitel, pénz, forgalmi, politikai, háborús. Terjedelme alapján: helyi, országos, világválság.” (Révai Nagy Lexikona 18. kötet, 1925)
- „A válság: a köznap értelemben ezzel a fogalommal a hosszan elhúzódó, nemzetközi kapcsolatokra észrevehető befolyást gyakorló, nehezen felszámolható konfliktusokat szokták azonosítani.” (Magyar Tudományos Akadémia; Fejlődéstanulmányok 9. sz. 1987. 22. old.)
- A *válság*: először, ingatag helyzet, amely megérett a döntő változásra. Másodszor, elsősorban politikai probléma, fenyegetést jelent az állam biztonságára.

ságára, az állami vezetés kezeli, hogy döntéseket hozzon a megoldására.” (Dictionary of Military Science, 1990)

- „Az államok vagy államcsoportok között kiéleződő feszült viszony a fegyveres konfliktus szintje alatt. Főleg politikai, gazdasági, társadalmi és katonai előnyökért folyik. A válság fegyveres konfliktussá is kiszélesedhet. Az érdekellentétek fokozása érdekében a válság tudatosan is előidézhető. A válságkategóriába olyan fogalmak is beletartoznak, mint a túlerejű, szándékos cselekmény.” (Német biztonságpolitikai szótár, Bonn, 1993)

A válságfogalmakat elemezve látható, hogy azok nem feltételezik a fegyveres erő állandó és kiterjedt alkalmazását, bár ennek lehetőségét sem zárják ki. Inkább az erő (kényszer) alkalmazásának korlátozott formáját feltételezik, amely egy adott cél elérése érdekében, alkalmasszerűen történik. A biztonságpolitikai szótár fogalma válaszolja meg a legjobban a jelenséget, így a további kutatásainkat is ennek alapján végeztük.

A *válságkezelés* témakörében számtalan tanulmány íródott. A második világháború után a berlini válságot követően a szakemberek igyekeztek magyarázatot találni a jelenségre. Kutatták a válság kialakulásának okait, a válság természetét, az államon belüli és az államok közötti válságot. Ma a fiatalabb nemzedéknek már történelem, ezért hasznos forrásmunka Charles Lockhart tanulmány — *Crisis Management and the Use of Force* —, amely elemzi az Egyesült Államok válságkezelő tevékenységét Kennedy és Nixon elnök vezetésével. Rámutat a válságok mögötti politikai és gazdasági okokra, valamint az akkori nagyhatalmi érdekek érvényesítésének szándékára. (National Security Affairs 1992)

A fogalmat először Robert McNamara használta hivatalosan, állami szinten, nem sokkal az 1962-es kubai válság után. Véleménye szerint: „a *válságkezelés* azt jelenti, hogy a szereplők kiszámíthatatlansága, a róluk rendelkezésre álló információ korlátozott volta miatt a hosszú távú stratégiai tervezés nem képes kellően megalapozni egy intézkedést. Az államközi válságok csak úgy oldhatók meg, ha azokat kialakulásuk folyamatában kezelik.” (Cambridge Enciklopedia)

Egy másik meghatározás szerint *válságkezelés*: a politikai reagálások modulálása ingatag helyzetben, a saját érdek, érték képviselője érdekében. Ne kényszerítse az ellenfelet akció-reakció végrehajtására. Számos tekintetben jó politikai és diplomáciai lépések sorozata (Dictionary of Military Science 1990).

A német biztonságpolitikai szótár (Bonn, 1993) szerint *válságkezelés* minden olyan intézkedés, amely a válság esetében arra irányul, hogy egy fegyveres konfliktus kialakulását, kiterjedését megakadályozzuk anélkül, hogy az alapvető nemzeti érdekekről lemondanánk. A válságkezelés eszköztára biztosítja a szükséges információk megszerzése és a körültekintő előkészületek után a döntések megtételét. Ez utóbbiak célja a megfelelő politikai, diplomáciai, gazdasági lépések (büntetőintézkedések) időbeni és összehangolt alkalmazása.

A válságkezelés módszerei (típusai)

Shalikasvili, a NATO európai szövetséges erőinek volt főparancsnoka a válságkezelésnek három alapvető típusát határozta meg: a követő (reactive), a megelőző (pre-emptive) és a helyettesítő vagy kombinált (proactive) típust. A válságkezelés eddigi

gyakorlatában napjainkig szinte kizárólag a követő mód került alkalmazásra. Ennek lényege: a válság kialakulásának és elmélyülésének különböző szakaszait többkevesebb késéssel követték az érintett államok és a nemzetközi szervezetek. A válság elmélyülésének időszakában a válaszadás többnyire kimerült a tiltakozásban és az elítélő nyilatkozatokban.

A megelőző válságkezelés nem azonos a válságmegelőzéssel, hiszen a megelőzőtt válságot nem kell kezelni. Ez a módszer közelíti meg legjobban az ideális esetet, amikor a kialakulóban lévő válság minden elemére sikerül megtalálni a megfelelő és gyors választ, amellyel kivédhető a válság kiterjedése, elmélyülése, elsősorban nemzetközivé válása.

A követő és a megelőző válságkezelés két szélsőséges helyzetet feltételez. Az előbbinél sokkal könnyebb helyes döntéseket hozni, igaz, azok végrehajtása lényegesen nagyobb anyagi áldozatokkal jár. Az utóbbinál rendkívül nehéz kiszámítani a helyes döntéseket az információ és az elegendő idő hiánya miatt. A végrehajtás viszont általában kevésbé költséges.

A jövőben a válságkezelés leggyakrabban alkalmazott módszere nagy valószínűséggel a helyettesítő vagy kombinált típus lesz. Ez a típus egyesíti magában a követő és a megelőző eljárás pozitív vonatkozásait. Egyrészt magába foglalja a gyors döntés és a megalapozottság összhangját, a tapasztalatok maximális felhasználását, a válság elemeinek felismerését. Másrészt kombinálja a rendelkezésre álló válságkezelő eszközök valamennyi (politikai, gazdasági, katonai stb.) elemét, szükség szerint helyettesítve egyiket a másikkal. Ez a módszer biztosítja a lehető legszélesebb nemzetközi összefogást.

A helyettesítő vagy kombinált válságkezelés fontos feltétele a válasz kiszámíthatósága, más szóval annak pontos értékelése, hogy mit tűr el a nemzetek közössége, és mit tekint elfogadhatatlannak. Feltételezi az együttműködőkkel és a szembenállókcal folytatott párbeszédet.

A fogalmak tisztázása után vissza a *válságkezelés problémáihoz*. A szakértők véleménye alapján a válságkezelés napjainkban elsősorban politikai, diplomáciai, gazdasági, szociális, humanitárius feladat, de végső esetben nem lehet lemondani a katonai erő alkalmazásáról sem.

A jelenlegi nemzetközi helyzetben az európai politikai, gazdasági és katonai intézmények meglehetősen korlátozott szerepet játszanak a válságkezelésben. Igaz, hogy az ENSZ több válság megoldására is kísérletet tett, sőt felvállalta a békefenntartás feladatait is. Ha azonban az eredményeket összehasonlítjuk egy ideális világ-szervezettől elvárható teljesítménnyel, akkor túlságosan is szerénynek bizonyulnak.

Napjainkban kétféle irányzatot ismerünk a válságkezeléssel kapcsolatban. Az *első* szerint a válságkezelést teljes egészében a jelenlegi és a jövőben kialakítandó nemzetközi szervezetek fogják megoldani. A *második* a válságok kezelésének felelősségét elsősorban a nagyhatalmakra hárítja, miközben a nemzetközi szervezeteknek — elsősorban az ENSZ-nek — csak irányító szerep jut.

A hidegháborús korszakot követő európai helyzetben kibontakozó politikai, gazdasági és biztonságpolitikai lehetőségek valójában a fenti álláspontok egyikét támasztják alá. A „nemzetek feletti megoldás” Európában valószínűleg nem célszerű, ugyanakkor egyre kevésbé lesz jó megoldás csak a nagyhatalmakra támaszkod-

ni a válságkezelésben. Ezek ugyanis nem lesznek képesek sikeresen megoldani a válságokat, amelyek száma valószínűleg megnövekszik, miközben Európa a teljes szerkezeti átalakítás szakaszába lépett.

Az európai fejlődés történetében a kontinens döntő geopolitikai problémája volt és lesz a Nyugat- és Kelet-Európa között húzódó határ (térseg). Sok évszázadon át ennek a határnak a helye — a térség sorsa — válságokat (konfliktusokat) gerjesztett, vagy azoknak oka volt, hiszen ez a határ és közvetlen környezete a politikai stabilitást nélkülözte. Ez a sáv magába foglalja Közép-Európát, amely a két nagyhatalom — Németország és Oroszország — között terül el. Ez a térség mindig különleges szerepet játszott a kontinens történetében, s az első, majd a második világháború utáni felosztása hatással volt Európa geopolitikai helyzetére. A két Németország egyesítése lehetővé tette egy európai méretű konfliktus elkerülését, ugyanakkor a lebontott „vasfüggöny” szabadjára engedte a térségben az etnikai, a területi, a vallási konfliktusok kialakulásának lehetőségét.

A válságok lehetőségének széles sávja húzódik a lengyel—litván határtól kiindulva Ukrajna felé. Átszeli Magyarországot, áthalad a Balkánon és a volt Szovjetunió iszlám köztársaságainál ér véget. Ezt a sávot töltik meg az atomerőművek, amelyek legalább olyan rossz technikai állapotban vannak már, mint a csernobili.

Látható tehát, hogy a válságok, konfliktusok kialakulásának teljesen új lehetősége teremtdőtt meg a hidegháborús korszak befejezése után. A Biztonsági Tanács a sikertelen békeműveletek és a költségvetés hiánya miatt már évek óta sürgeti a válságkezelés új módszerének kidolgozását és bevezetését.

Összességében megállapítható, hogy a nemzetközi szervezetek óriási erőfeszítése ellenére jelenleg még kicsi a sikeres válságkezelés valószínűsége a politika és a diplomácia eszközeinek felhasználásával. Ennek két oka van.

Először: az említett nemzetközi szervezetek ma még nem rendelkeznek olyan kiépített figyelő és előrejelző rendszerrel, amely megbízhatóan tudná közvetíteni a válság kialakulását, elmélyülését és a változások irányait (ez a rendszer csak egy rendkívül színvonalasan felkészített és világméreteken is kiépített ügynöki hálózat lehetne, megfelelő eszközökkel az információ áramlásához és a feldolgozáshoz).

Másodszor: az ENSZ tényleges lehetőségét felemésztí a már kirobbant válságok kezelése. (A világon 1993 végén 40—50 ezer békefenntartó katona teljesített szolgálatot. Ebből térségünkben 15—16 ezer fő van Horvátországban, 12—13 ezer fő Bosznia-Hercegovinában. Ugyanakkor Oroszország 404,6; az Egyesült Államok 320,2; Japán 68,4; Olaszország 34,4; Németország 25,4 millió US dollárral tartozik az ENSZ Biztonsági Tanácsának a békefenntartás költségeihez (Forrás: U. N. Secretary-General report Time, 1993. május 28.).

A válságkezelés gyakorlatában az ENSZ tevékenysége után figyelemre méltó a NATO közel hároméves munkája ezen a területen, amely elkezdődött a Rómában elfogadott dokumentumok előírásainak teljesítésével és tart ma is, a boszniai válság rendezésében való részvétel alapján. Warren Christopher, az Egyesült Államok külügyminisztere ezt a tevékenységet az alábbiakban értékelte: „A kérdés az, különösen a többszörös diplomáciai kudarcot figyelembe véve, hogy a világ vezető hatalmai, a NATO és a magára hagyott ENSZ képes-e az új világrend kihívásaira érdemben és hatékonyan válaszolni, más szóval, a világ demokratikus fele vezetésükkel kész-e a válságok kezelésére? Bár

lényeges fejlődés történt, de a NATO-nak hatékonyabb kapcsolatot kell kiépítenie valamennyi nemzetközi intézménnyel, vesse latba politikai és katonai tekintélyét a válságmegelőzés és a válságkezelés érdekében, hogy megfeleljen az új kihívásokkal szembeni követelményeknek” (Előadás Brüsszelben 1993. május 6. NATO Review. 1993. aug.)

A katonai veszélyek

A honvédelmi alapelvek kidolgozása során a szakértők átfogóan elemezték az ország biztonságát érintő veszélyeket és kihívásokat, s azokat az alábbiak szerint csoportosították: katonai, gazdasági, ökológiai, valamint egyéb veszélyek és fenyegetések. Ezek közül a továbbiakban csak a *katonai veszélyek* elemzésével foglalkozunk:

„A katonai jellegű veszélyek és fenyegetések közé sorolhatók az ország szomszédságában kirobbanó polgárháborúk és belső fegyveres konfliktusok, amelyek során és következtében fegyveres csoportok, harci repülőgépek és helikopterek sértetik meg a magyar területet és légtérét. Két szomszédos állam között kirobbant katonai konfliktus folyamán a harcoló felek megkísérelhetik a magyar terület és légtér felhasználását saját katonai műveleteik (manővereik) érdekében. Ezzel kapcsolatban nem zárhatók ki a magyar közlekedési és szállítási, energiaszállítási és hírközlési rendszerek elleni erőszakos cselekmények.

A katonai jellegű veszélyek közé sorolandó, ha szomszédságunkban olyan politikai erők jutnak hatalomra, amelyek hazánkkal szembeni nézeteltéréseiket katonai fenyegetéssel vagy katonai akcióval kívánják megoldani.” (Kőszegvári Tibor: A hazai védelempolitikai koncepció... INFO Társadalomtudomány 24. sz.)

A veszélyeztetettség okainak hátterében az alábbi külső és belső tényezők is meghúzódnak:

Először, hazánk a keletközép-európai térség egyik kis állama. Földrajzi helyzeténél fogva nincs kiemelkedő szerepe a közép-európai térségben, de a Kárpát-medence kulcsállama. Az itt húzódó közlekedési vonalak csomópontjában fekszik, területe betölti a medence központi körzeteit. Ezen adottság alapján elsősorban az emberek, a kultúrák, az áruk áramlása szempontjából a „híd” szerepét tölti, töltheti be.*

Másodszor, Európa keleti részén az etnikai határok nem mindenhol esnek egybe az államhatárokkal. Ennek következtében állandósulhatnak az etnikai válságok a térségben.

Harmadszor, a piacgazdaságra való áttérés még nem segítette elő a régió országainak fejlődését és stabilizációját. Túl gyorsan kezdődött meg a központi irányítás leépítése, és ezzel párhuzamosan nem történt meg az új szervezetek felépítése. Így az átmenet nehézségei önmagukban is válságokat hordozhatnak, amelyek csak nemzetközi fellépéssel kezelhetők.

Negyedszer, a katonai erő másodlagos szerepét elfogadva Magyarország a keletközép-európai és a volt szovjet utódállamokkal együtt — Ausztria kivételével — a kapcsolatok újrafogalmazására, minőségileg új alapokra helyezésére kényszerült. Ezen kapcsolatok tartalmát a kölcsönös érdekek és előnyök, a szükségletek és a lehetőségek határozhatják meg.

* A földrajzi helymegjelölések során egyes kutatók más elnevezést használnak, mi Rétvári Lászlónak, a földrajztudomány doktorának a „Köztes-Európa sokszínű sorsközösség” c. cikkében leírtakat fogadtuk el.

A külső és a belső tényezők elemzése, a nemzeti érdekek és értékek ismerete, a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvekben rögzített feladatok teljesítése megköveteli, hogy közérthető, megfontolt, ugyanakkor hatékony válságkezelési módszereket dolgozzunk ki és működtessünk az államhatalmi szerveknél, így a fegyveres erőnél is. A módszerek kidolgozása során nem kerülhetjük meg az ország szuverenitását, határa sérthetetlenségét katonai erővel fenyegető válság idején alkalmazható védelmi, válságkezelési feladatok meghatározását sem. A korábban vizsgált válságtípusoktól függetlenül az ország helyzetéből adódóan egy esetleges válság elmélyülésének elkerülése érdekében a határ menti válságkezelési módszerek különlegesen körültekintő kidolgozására van szükség.

Figyelembe véve a fegyveres erő esetleges alkalmazását, az alábbi válsághelyzetek lehetségesek:

Először: áttevődő veszélyeztetés, amely nem az ország ellen irányul. Általában a határ menti területeken alakulhat ki és rövid ideig tart.

Másodszor: a korlátozott célú (provokatív) agresszió, amely az országhatár mentén néhány tíz kilométer mélységű lehet, hosszabb időn át tarthat és ismétlődhet.

Harmadszor: a korlátozott célú (területszerző) agresszió, amelynek területi mérete 40—80 x 25—50 kilométer lehet. Időtartama néhány naptól több tíz napig tarthat.

Negyedszer: a korlátozott célt meghaladó agresszió, amely kiterjedhet országrészekre, körzetekre és a katonai célok teljesítéséig tarthat.

A válságkezelés elvi kérdései és gyakorlati feladatai vizsgálatának szempontjából számunkra az első helyen említett veszélyeztetettségi fajta képezi a további kutatások tárgyát, mert a másik három esetben a fegyveres erő alkalmazásának módját, feladatait a szabályzatok és utasítások rögzítik.

Az áttevődő veszélyeztetettséget a katonai válságfajta egyik elemeként célszerű a továbbiakban vizsgálni.* Kezelésének meghatározásakor az alábbiakat célszerű figyelembe venni.

Először: a válságkezelés művészetének sarkalatos pontja, hogy dönteni kell, mi okoz kisebb kárt az ország érdekei és értékei védelme szempontjából: a beavatkozás a válság kezdetén, esetleg annak menetében, vagy a be nem avatkozás, illetve a beavatkozás esetén melyik válságkezelő módszert célszerű alkalmazni. Továbbá: a kiválasztott módszer kinek milyen feladatokat ír elő és milyen teljesítési határidővel. Ugyanakkor szükséges ismerni azt is, hogy a kiválasztott válságkezelési módszerből hogyan lehet visszalépni, és ha szükséges, mi lesz a következő rendszabály (lépés), amelyet alkalmazni lehet.

Másodszor: mivel minden válság más és más, így a kezelésükre számításba vehető eszköztár is rendkívül változatos. Az állami vezetés a válság kezeléséhez igénybe vehet politikai, diplomáciai, jogi, gazdasági, katonai stb. eszközöket vagy ezek változatos kombinációit.

Harmadszor: az áttevődő veszélyeztetés kezelésére kidolgozott vagy — a déli határszakaszon szerzett tapasztalatok alapján — a kidolgozás alatt álló rendszabályoknak rugalmasaknak, a válsághelyzetet mérséklő, megszüntető hatásúaknak kell

* Más megfogalmazásban ez a kifejezés a határközeli térségben kialakuló válságot, illetve annak kezelésével kapcsolatos feladatokat foglalhatja magába.

lenniük. A rendszabály bevezetése a külső tényezőt (erőt, határsértőt és más veszélyeztető elemet, eszközt) tartsa vissza, a lakosság szempontjából pedig biztonságot, biztonságérzetet adjon. Ezen túlmenően védje az ország érdekeit és értékeit is.

Ha elfogadjuk, hogy az áttevődő veszélyeztetettség a katonai válságfajta egyik formája, akkor a kezelésének folyamata van. Kezeléséhez jogszabályokra, tervekre, munkatervekre, munkagrafikonokra vagy más munkaokmányokra van szükség. Ezekben a válságkezelő munkaokmányokban megtervezhető a politikai, a diplomáciai, az igazgatási, a határrendészeti, a közbiztonsági, a katonai rendszabályok bevezetésének ideje, sorrendje, várható hatása. Meghatározó az is, hogy mikor és milyen szolgálatot, csoportot szükséges működtetni, készenlétük szintjét emelni, pótlólagos intézkedéseket foganatosítani anélkül, hogy pánikhelyzetet idéznénk elő a lakosság körében.

Ausztria példáját figyelembe véve: a lakosságot a válság első pillanatától kezdve a szükséges mértékben, a valóságos helyzetnek megfelelően tájékoztatni kell, mert ezzel biztonságérzetüket fokozzuk és elősegítjük, hogy a válságkezelésben hatékonyan együttműködjön a kijelölt erővel.

Az elrendelt rendszabályokkal egyidejűleg munkaokmányokban jól szabályozható, hogy a válságkezelést milyen szinten, milyen erők bevonásával, ki és milyen hatáskörrel irányítja; milyen a bevont erők között az együttműködés.

Úgy gondoljuk, hogy az ország területi sérthetetlenségét, függetlenségét, értékeit és érdekeit fenyegető veszélyek elhárítását a megelőző válságkezelés valamennyi eszközével, teljes nyíltsággal, vagyis a hazai és a nemzetközi közvélemény tájékoztatásával, ugyanakkor az állami titkok szigorú megtartásával vállalni kell.

Az áttevődő veszélyeztetettség, mint katonai válságfajta esetében a legfontosabb, hogy kezelése során *azt állandóan a háborús küszöbérték alatt tartsuk.* Ennek egyik feltétele lehet, hogy a válságkezelésben részt vevő erők jól ismerjék és begyakorolják feladataikat. Felvetődik tehát a kiképzési-felkészülési tervek, állományösszetétel módosításának a kérdése, valamint az együttműködési feladatok begyakorlásának sürgőssége az államigazgatási szervek között.

Az áttevődő veszélyeztetettségből eredő válságkezelés feladatai — külön-külön a résztvevő erőkre lebontva — nem újak, de formájukban és minőségükben együtt már újként jelentkeznek. Ezért nagyon fontos a szemléletváltás, mert a ragaszkodás a korábbi elvekhez (felkészítési, anyagi-technikai ellátási, biztosítási) — visszavonhatatlan hibákat okozva — megbosszulhatja magát. Az ország déli határszakaszán szerzett tapasztalatokat általánossá kell tenni a törzsgyakorlás, az együttműködés, az együttes szemrevételezés és az irányítás területein. Nem utolsósorban jelentkező feladat a harcászati ügyeleti és készségi erők ellátásának, szükséges váltásának megszervezése hatékony alkalmazásuk érdekében.

Az elmondottak szellemében *a válságkezelésre való felkészülés katonai feladatai az alábbiak lehetnek.*

Először: a jövőben a fegyveres erőnek — szoros együttműködésben más szervezetekkel — határozott szerepet kell vállalnia az ország érdekeit és értékeit veszélyeztető válságok kezelésében.

Másodszor: az átalakulás alatt álló fegyveres erő parancsnokainak tanulmányozniuk kell a válságkezelés lehetséges feladatait, valamennyi szellemi kapacitás mozgósításával kutatni szükségessé a feladatkört.

Harmadszor: tanulmányozni szükséges a válságkezeléshez kialakítandó leghatékonyabb szervezeti keretek létrehozásának, kiképzésük lehetőségét.

Negyedszer: a válságkezelésben részt vevő erőknél — a fegyveres erőt is beleértve — át kell szervezni a válságok felismeréséhez szükséges információgyűjtő és -feldolgozó tevékenységet.

Ötödször: új szemlélet kialakítására van szükség a fegyveres erő parancsnokainál és a törzsekben, amely megfelel a válságkezeléssel összefüggő, nem kifejezetten katonai feladatok (diplomáciai típusú tárgyalások, az ENSZ békeműveleteiben való részvétel előkészítése, humanitárius segélyakciók végrehajtása stb.) teljesítésének is.

A fenti gondolatokat csupán ajánlásnak szántuk a válságkezeléssel kapcsolatos feladatkör további tanulmányozásához, amelynek megoldásában a fegyveres erőnek is részt kell vennie a jövőben.

*

Összefoglalva — véleményünk szerint — az elkövetkező néhány évben nem csökken a keletközép-európai térségben bekövetkezhető válságok száma. Néhány ezek közül veszélyesebb és valószínűbb lehet, mint azt korábban előrejeleztük. Európában az ENSZ, a NATO és más szervezetek részéről tapasztalható ugyan az a törekvés, hogy szakítanak a hidegháború időszakában általánossá vált, követő típusú válságkezeléssel. Ugyanakkor még nem áll rendelkezésünkre a megelőző (a helyettesítő vagy kombinált) válságkezeléshez szükséges valamennyi eszköz. Európában várható, hogy a NATO katonai erejével csatlakozni fog az ENSZ békeműveleteit végrehajtó válságkezelő erőihez. Úgy gondoljuk, a költségek és az egyéb terhek megosztása érdekében, bevonja majd a Partnerség a békéért programot aláíró keletközép-európai országokat is.

A kétpólusú világrend szembenállása helyébe új veszélyek kerültek: elsősorban a helyi háborúk, az agresszió új formái (a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a nacionalista-vallási alapú merev elutasító tevékenységek stb.). A keletközép-európai térség tehát nem lett kevésbé veszélyes, csak másként az, mint volt öt-tíz évvel ezelőtt.

Az országot fenyegető lehetséges veszélyeket elemezve megállapítható, hogy kezelésükre a helyettesítő vagy kombinált válságkezelő módszeren belül kétféle megoldás lehetséges. Az egyik a politikai, diplomáciai erőfeszítés. Megnyugtató, hogy szomszédaink jó része is ennek megfelelő elgondolást képvisel a kétoldalú kapcsolatokban. Más szóval: biztonság- és bizalom erősítő, nemzetközi jogilag is érvényes szerződések megkötése a régió országaival. A másik a honvédelem (katonai védelem) kialakítása az aláírt szerződések figyelembevételével.

A keletközép-európai és benne a hazai változások új helyzet elé állították a fegyveres erőt. A korábbi néphadsereg nincs többé, megkezdődött a Magyar Honvédség kialakítása. Az eddigi beidegződések megszűntek. A parancsnokokat és a katonákat a válságok kezelésére is fel kell készíteni.

A déli határszakaszon végrehajtott válságkezelő feladatok teljesítésének tapasztalatai alapján néhány szerkezeti változtatást, az együttműködés kérdéseinek rendezését, jogi és igazgatási módosításokat célszerű a fegyveres erőnél végrehajtani. Az anyagi-technikai átalakítás során — a többszakaszos, mértéktartó tervekkel együtt — a jövőben lehetséges válságkezelési feladatok hatását is célszerű betervezni.

A Magyar Köztársaság egyre több alkalommal kaphat felkérést az ENSZ béke-műveleteiben való részvételre. Az erre vonatkozó képzést célszerű összehangolni a válságkezelési feladatokra történő felkészüléssel.

A jövőben a veszélyeket és a válságokat katonai eszközökkel kezelni tudó fegyveres erőre lesz szükség, amely ezekre a nem állami szintű fenyegetésekre — beleértve a terrorista csoportokat és a szervezett bűnözőket is — megfelelő választ tud adni.

A tanulmány nem vállalta és nem is vállalhatta fel a válságkezelés problémáinak, elméleti kérdéseinek és gyakorlati feladatainak teljes feldolgozását. A bevezetőben említett intézkedésnek megfelelően segíteni kívántuk a kérdéssel mélyebben foglalkozók eligazodását, valamint a válságkezelés hazai elméleti kutatását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- William H. Taft: Az európai biztonság — amerikai perspektíva (NATO Review, 1993. aug.)
Warren Christopher: Az Egyesült Államok és a NATO (NATO Review, 1993. aug.)
Rétvári László: Köztes-Európa sokszínű sorsközösség (Népszabadság, 1992. március 19.)
Dr. Nagy László—Dr. Csabai György: A válságkezelés (tanulmány, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet)
Niklaus Hoekstra: A válságkezelés (Atlantisch Perspectief, 1992. dec.)
Friedrich Korkkirch: Geopolitika, geostratégia, geoökonómia (ÖMZ 1987/1. sz. 18—27. old.)
Sütő Tamás: A Magyar Honvédség tevékenysége a határ mentén kialakult válságkezelésben (tanulmány, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, az 1994. évi továbbképzés anyaga)

Bognár Károly

A fegyveres erők funkcióinak, feladatainak változásai

A nemzetközi helyzetben, a szövetségi és hatalmi rendszerekben, az egyes országokban végbemenő társadalmi, politikai, gazdasági stb. változások, átalakulások szükségszerűen tükröződnek a katonai területen a fegyveres erők funkcióiban, feladataiban is. A szerző erről ad újszerű áttekintést a motiváló okok, a nemzetközi tapasztalatok bemutatásával, a hazai viszonyokra való adaptálás lehetőségeinek körvonalazásával.

Nagy jelentőségű változások vannak folyamatban a nemzetközi kapcsolatokban, az egyes szövetségekben, uniókban (NATO, EU, NYEU), valamint az országok többségében is. Ez áthatja az állami és a társadalmi élet minden területét, így természetesen a hadügyi, a katonai szférát is. Új biztonságpolitikai, honvédelmi alapelvek, stratégiai koncepciók, katonai doktrínák stb. születnek. Egy tanulmány lehetőségét meghaladja, hogy a folyamat egészéről képet adjon, perspektívákat mutasson. Ezért a változások tömegéből a fegyveres erőknél csupán egyet, a multifunkcionalitás érvényesülésének, bevezetése lehetőségeinek kérdéseit vizsgáljuk — s azt is csak vázlatosan.

1.) A változások főbb motiváló okainak áttekintése

A fegyveres erők funkcióinak, feladatainak változására — a célokon és a rendelkezésen kívül — több tényező gyakorol befolyást. Ezek közül — véleményem szerint jelenleg — az alábbiak a legfontosabbak.

a.) *A nemzetközi helyzet lényeges módosulása, új világkép, hatalmi struktúra kialakulása.* Ezen a téren 1989 óta óriási változás következett be, amely jelenleg is folytatódik. Ez a szocializmus — mint világ- és társadalmi rendszer — fő bázisának megszűnése mellett véget vetett a két eltérő társadalmi rendszer világméretű politikai, katonai, gazdasági szembenállásának is. Az Egyesült Államok egyetlen szuperhatalomként maradt meg, Oroszország pedig rengeteg politikai, társadalmi, gazdasági, szociális, nemzetiségi, etnikai stb. problémával küzdő katonai nagyhatalommá vált. Potenciális lehetségek azonban megmaradt arra, hogy valamikor ismét szuperhatalommá váljon.

A Varsói Szerződés megszűnése egyben azt is jelenti, hogy nem tornyosul többé a világ felett az óriási veszély: az emberiség létét fenyegető nukleáris világháború esetleges kirobbanása. Ennek ugyanis elméletileg csak két, közel azonos politikai, gazdasági, katonai potenciállal rendelkező ellenfél között lett volna végső soron lehetősége. Az egyetlen óriási veszély tehát sok kisebb, váratlan, különböző helyeken jelentkező, nehezen prognosztizálható és kezelhető konfliktussá, kihívássá oldódott fel, amely azonban azóta számos formában jelent meg.

Talpon maradt viszont az Egyesült Államok vezette Észak-atlanti Szerződés, amely — a helyzetet felismerve — 1989 óta lényeges, kézzelfogható változást, átalakulást kezdeményezett, elkezdte az új körülményekhez idomulást. Ennek eddigi nagyobb lépései, mozzanatai:

- az 1989. május 29—30-i brüsszeli ülésen részt vevő állam- és kormányfők békejobbot kínáltak fel az akkor még létező Szovjetuniónak és a Varsói Szerződés többi tagállamának;
- az 1991. november 7—8-i római ülésen az állam- és kormányfők a béke és az együttműködés erősítésére irányuló új stratégiai koncepciót fogadtak el, s egyetértésre jutottak abban, hogy a NYEU-t a NATO európai pillérévé fejlesztik;
- ugyanekkor létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (ÉAET), amellyel fórumot teremtettek a párbeszédre, a konzultációkra, az együttműködés fokozására a Varsói Szerződés volt tagállamai számára;
- 1992-ben a NATO először vállalta magára, hogy az ENSZ vagy az EBEÉ felkérésére egyes esetekben részt vesz békefenntartói tevékenységben illetékességi területén kívül eső térségekben is;
- az új stratégiai koncepció alapján 1992-től folyik a fegyveres erők parancsnokságai multinacionális, több haderőnemet magában foglaló törzseinek kialakítása, s a csapatok multifunkcionálissá, többrendeltetésűvé s számos feladatra alkalmassá tétele;
- az 1994. januári 10—11-i brüsszeli csúcstalálkozón elfogadták a Partnerség a békéért programot, s felajánlottak a csatlakozási lehetőséget az ÉAET és az EBEÉ országai számára.

Ezekkel az igen fontos lépésekkel nagy változás, módosulás ment és megy végbe a NATO arculatában, rendeltetésében. Ennek rövid lényege így összegezhető: 1991-ig a NATO csupán a tagországai számára s illetékességi területén belül vállalta a biztonság garantálását; ezt követően pedig elindult azon az úton, hogy az összeurópai biztonság *legerősebb és legszilárdabb s meghatározó támaszává váljon (egyelőre még garanciák nélkül)*. Minderre a katonai erők létszámának, fegyverzetének, felszerelésének, a védelmi kiadások lényeges csökkentésével egyidőben kerül sor.

b.) *Változóban van a háború eddigi történelemformáló szerepe, amelynek trendje már látható*, a nemzetközi gyakorlatban azonban még nem teljesen gyökeresedett meg. Régebben a háborúk valóban a világtörténelem formálói, az ellentétes érdekek ütközésének végső eszközei, a gazdaság vagy a szegénység kovácsolói voltak.

Ez a szerep azonban napjainkra megszűnt. A nemzetközi jog (az ENSZ alapokmánya, a Párizsi Charta stb.) sem engedi meg a támadó háború megkezdését, nem ismeri el az így szerzett tulajdont vagy jogot, elkövetőjét pedig a politika, a gazda-

ság, a katonai erő, a nemzetközi jog stb. eszközeivel is szankcionálja. Egyedül a védelmi háború minősül megengedhetőnek, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozataira végrehajtott katonai beavatkozások, akciók a békefenntartói, béketeremtői műveletek során. Amíg a körülöttünk levő világ tele van és lesz különféle problémákkal, érdeellentétekkel, konfliktusokkal, addig kisebb-nagyobb háborúkra, katonai összeütközésekre számítani kell.

A háború történelmi szerepének változását — a vele járó óriási személyi és anyagi veszteségek elkerülésének vágya mellett — az is elősegítette, hogy ma már más, szalonképebb és finomabb eszközökkel és módszerekkel is teljesíthetők (bár hosszabb idő alatt) azok a célok és megoldhatóak azok a feladatok, amelyekhez a múltban fegyveres erőszakot kellett alkalmazni. Ma már a kisebb és gyengébb országokat befolyásolni lehet olyan módszerek és eszközök alkalmazásával is, mint például a politikai és a diplomáciai bojkott; a gazdasági-kereskedelmi embargó; a tőkekivitel korlátozása vagy a tőke kivonás; a fejlett technológiák átadásának tilalma; a kiviteli-behozatali korlátozások; a segélyekből, kölcsönökből való kizárás stb.

c.) *Megváltozott a társadalom hozzáállása, viszonya is a fegyveres erőkhöz.* Ez nemcsak hazánkban van így, hanem általános világjelenség. Amíg a népek fejük felett érezték a nukleáris világháború fenyegető rémét, addig szükségesnek tartották a katonai védelem erősítését, és jobban hajlandóak voltak ilyen célokra áldozni befizetett adójuk jelentős részét.

Hazánkban a rendszerváltás éveiben a védelmi költségvetés a többi tárcához viszonyítva jóval nagyobb mértékben csökkent. Így abból a fenntartási költségek több mint 90 százalékot emésztettek fel, s fejlesztésre, beruházásra csak néhány százalék maradt. Így — a létszám indokolt leépítése mellett — az egyre jobban elavuló fegyverzet és technikai eszközök túlsúlyba kerülése elkerülhetetlenül csökkentette a Magyar Honvédség harcértékét, hadrafoghatóságát.

A hivatásos állomány presztízse, vonzereje hazánkban — a korlátozott politikai jogok, a jelentősen több kööttség, az átlagosnál nagyobb igénybevétel s az alacsony anyagi-szociális juttatások miatt — nem áll a kellő szinten. Így a lakosság 75 százaléka semmilyen körülmények között nem vállalna hivatásos szolgálatot, 69 százalék¹ még polgári alkalmazottként sem dolgozna a hadseregben. A nemzetközi tapasztalatok viszont a hivatásos hadseregek létrehozásának irányába tendálnak. Ennek igénye hazánkban is növekszik, párhuzamosan az általános hadkötelezettség megszüntetésének növekvő népszerűségével (50%), annak fennmaradása esetén pedig az alternatív katonai szolgálat lehetőségének szélesítésével.

A védelmi képesség megítélése is mutatja a társadalom értékítéletét. Egy 1992 végén végzett felmérés szerint a Magyar Honvédséget a megkérdezettek elenyésző hányada tekintette teljes értékűnek, a zöme (50—53%) korlátozottan, jelentős része pedig egyáltalán nem (32—37%)² tartotta képesnek az ország lakossága, területe és légtere megvédésére. A lakosság zöme (78%) úgy látta, hogy hazánkban a diplomáciának kell a biztonság legfőbb eszközének lennie, s 1992 végén úgy vélekedett (74%)³, hogy az ország NATO-tagsága növelné biztonságunkat.

2.) A többirányú rendeltetés és feladatok alakulásának külföldi tapasztalatai

Az utóbbi években ezen a téren jelentős változás ment végbe. Régebben mind a NATO, mind a Varsói Szerződés azzal az elsődleges és alapvető céllal alakult, épült ki, s fejlesztette fegyveres erőit, hogy az ellenük irányuló támadás esetén országaik lakosságát és területi integritását megvédjék és megtegyék azokat a lépéseket és intézkedéseket, amelyeket a béke és a biztonság helyreállításához, fenntartásához szükségesnek tartanak. A védelmi szövetségeket és azok fegyveres erőit tehát *elsősorban a háború sikeres megóvása érdekében* tartották fenn és erősítették.

Napjainkra ez a célkitűzés jelentősen és érezhetően megváltozott. Ma a *fegyveres erők fenntartásának elsődleges célja és rendeltetése, hogy ne kerüljön sor háborúra*, a konfliktusok, válságok, kockázatok és kihívások lehetőleg fegyveres erőszak nélkül, békés úton oldódjanak meg, s a *fegyveres erők alkalmazására csak végszükség esetén kerüljön sor*. Ezt a szerepet a fegyveres erő létével, hitelességével és készségével tudja betölteni.

Ezek a felismerések már jelentés részben tükröződnek a NATO 1991 novemberében kiadott új stratégiai koncepciójában. Ennek alkotói már reagáltak a biztonságpolitikai környezet változásaira, a jelentkező új és újszerű feladatokra, s a NATO szerveinek, fegyveres erőinek feladatait és struktúráját is ennek megfelelően szabályozták. Erről a fent említett koncepcióban az alábbiakat találjuk: „... egy nagyobb agresszió valószínűsége Európában igen kicsi, de ha mégis előfordulna, akkor jelentős figyelmeztető időszak előzné még. Más potenciális válságok, amelyekkel a szövetség szembenéz, kis méretűek, azonban kihatásaikban és sokféleségükben kevésbé láthatóak előre, mint korábban.”⁴

Az atlanti szövetség fegyveres erőinek feladatairól ugyanebben a stratégiai koncepcióban a következőket olvashatjuk:

„41. A szövetség fegyveres erőinek fő feladata változatlanul az, hogy a tagállamok biztonságát, területi sérthetlenségét szavatolják. Ennek során azonban figyelembe kell venni az új *stratégiai környezetet*, amelyben az egyetlen súlyos és átfogó fenyegetés sokrétűvé vált, sok irányból jövő válsággá lágylt. A szövetség fegyveres erőinek békében, válsághelyzetben és háborúban eltérő feladatokat kell teljesíteni.

42. *Békében* a szövetség fegyveres erőinek feladata abban van, hogy védelmet nyújtsanak azokkal a válságokkal szemben, amelyek a tagállamok biztonságát érintik, hozzájáruljanak a stabilitás és az egyensúly megőrzéséhez Európában, biztosítsák, hogy a béke fennmaradjon. Egész Európában hozzájárulhatnak a párbeszédhez és az együttműködéshez a bizalomnövelő rendszabályokban való közreműködésükkel, beleértve azokat is, amelyek fokozzák az átláthatóságot, javítják a megértést, valamint a leszerelési-ellenőrzési megállapodások bizonyíthatóságát. A szövetségi partnereket továbbá arra is fel lehet hívni: azzal járuljanak hozzá a stabilitáshoz és a békéhez a világban, hogy az Egyesült Nemzeteknek fegyveres erőket bocsátanak rendelkezésre missziós feladatokhoz.

43. *Válsághelyzetben*, amelyek alkalmasint a szövetség tagállamai biztonságának katonai fenyegetéséhez vezetnek, a szövetség fegyveres erői a politikai rendszabályokat széles körű biztonságpolitikai tételekkel egészítik ki, s ezek szigorításával hozzájárulnak az ilyen válságok megszüntetéséhez és azok békés megoldásához. Ez feltételezi a fegyveres erők olyan állapotát, hogy az ilyen körülményekre kellően, időben reagáljanak és bármely szövetséges elleni katonai fellépéstől elrettentsenek. *Támadás esetén képesnek kell lenniök, azzal szembeszállni, azt elhárítani, s a tagországok területi sérthetlenségét helyreállítani.*

44. Az új biztonságpolitikai környezetben az európai általános háború nagyon valószínűt-

lenné vált, ez azonban végül is nincs kizárva. A szövetség fegyveres erőinek, amelyeknek *alapvető feladata a béke megőrzése, döntő biztosítéknak kell lenniük* a potenciális válságok ellen, s a háború megakadályozásához, a szükséges szinten támadást kell indítaniuk a béke helyreállítására. Ez szükségszerűen adódik a fegyveres erők már vázolt képességéből és megfelelő összetételéből.”⁵

A fenti idézett stratégiai koncepció még nem konkretizálja eléggé a békében, a válsághelyzetben és a háborúban megoldandó feladatokat. Ez azonban néhány tagországban már megtörtént, hasonlóképpen a Nyugat-európai Unióban is.

Ha a *Nyugat-európai Unió leendő fegyveres erői* számára a petersbergi nyilatkozatban meghatározott feladatokat szemléljük, annak II. fejezetében az alábbi meghatározásokat találjuk: „4. A Nyugat-európai Unió tagállamainak azon katonai egységei, amelyeket az Unió parancsnoksága alá helyeznek, a Washingtoni Szerződés 5. cikkében, illetve a módosított Brüsszeli Szerződés V. cikkében a közös védelemhez meghatározott hozzájárulásuk mellett, a következő célokra is alkalmazhatóak:

- humanitárius és mentési feladatok;
- békefenntartó feladatok;
- harci alkalmazás válságelhárítás esetén, beleértve a béke megteremtéséhez szükséges rendszabályokat is.”⁶

Ez a meghatározás bizonyos mértékben már túlmegy a NATO egy évvel korábban jóváhagyott stratégiai koncepciójában meghatározottaknál. Ez megnyilvánul abban, hogy:

- konkrét és ott nem hangsúlyozott (pl. humanitárius és mentési) feladatokra is kiterjed;
- lehetővé teszi a béketeremtő feladatokra való alkalmazást is.

A Német Szövetségi Köztársaságban 1992. november 26-án új védelempolitikai irányelvet fogadtak el, amelyben reagáltak az ország megváltozott szerepére és felelősségére a világban, s a Bundeswehr új feladatait az alábbiakban határozták meg:

„ A Bundeswehr

- óvja Németországot és annak állampolgárait politikai zsarolás és külső veszély ellen,
- elősegíti Európa katonai stabilitását és integrációját,
- védelmezi Németországot és annak szövetségeseit,
- szolgálja a világbékét és a nemzetközi biztonságot, az Egyesült Nemzetek alapokmányával összhangban,
- segítséget nyújt katasztrófák esetén, mentést végez szükséghelyzetben, és támogatja a humanitárius akciókat.”⁷

Oroszországban 1993-ban alkották meg az új katonai doktrínát, amelyet a Nemzetbiztonsági Tanács jóváhagyása után az államszövetség elnöke 1993. november 2-án emelt hivatalos rangra. Ebben a fegyveres erők és más csoportok fenntartásának és alkalmazásának céljait — összefoglalva — az alábbiak szerint rögzítették:⁸

- a.) Az Oroszországi Föderáció szuverenitásának, területi integritásának és más létfontosságú érdekeinek oltalmazása az ellene, illetve szövetségesei ellen irányuló agresszióval szemben.
- b.) Az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatait, illetve az Oroszországi Föderáció nemzetközi kötelezettségei alapján békefenntartó tevékenység folytatása.

- c.) Az állam életbe vágó érdekeinek veszélyeztetése esetén a fegyveres konfliktus, erőszak megállítása az államhatáron, az Oroszországi Föderáció peremvidékein, illetve szerződéses kötelezettség esetén más állam határán.
- d.) Belső eredetű katonai veszélyek megszüntetése. Ezen belül főleg:
 - nacionalista, szeparatista erőszakos cselekmények meggátlása;
 - fellépés az alkotmányos rend erőszakos megdöntésére, az államhatalmi és a közigazgatási szervek működésének akadályozására irányuló tevékenységgel szemben;
 - atomenergetikai, vegyi, biológiai üzemek, létesítmények őrzése;
 - a szervezett bűnözés, a csempészet, a kábítószer elterjedésének megakadályozása;
 - katonai, haditechnikát termelő és tároló üzemek, bázisok őrzése.

A felsorolt példák áttekintése után megállapítható, hogy a fegyveres erők funkciói, feladatai:

- nem azonosak és nem állandóak, hanem a célokkal, a rendeltetéssel, a biztonságpolitikai környezet alakulásával párhuzamosan módosulnak;
- új veszélyek, kihívások, kockázatok megjelenésével együtt szélesednek, bővülnek;
- alapvetően és elsődlegesen továbbra is az esetleges külső veszély elhárítására irányulnak;
- a háború veszélyének, gyakoriságának csökkenése, a harcok csökkentése, a háború követelményei függvényében egyre jobban és újszerűen áttekinthetők a békefenntartói, az ország belső stabilitását előmozdító, az elemi csapásokat, a katasztrófákat elhárító, a humanitárius akciókat segítő tevékenységekre.

3.) A fegyveres erők elsődleges és másodlagos funkciói

Az előzők arra engednek következtetni, hogy a biztonsági dimenziókban — ma és a jövőben — *a katonai biztonság más tartalmat kap, mint régebben*. A fegyveres erő többé már nem csak a háború megvívásának, a védelemnek az eszköze. Emellett számos más, zömmel új és újszerű feladat hárul rá, *funkciója tehát kibővült, sőt azt is teljes megalapozottsággal állíthatjuk, hogy a fegyveres erő multifunkcionálissá vált*. Ezen belül van és lesz *elsődleges* (primer) és *másodlagos* (szekunder) funkciója. A másodlagos azonban sohasem akadályozhatja, gátolhatja az elsődleges, az alapvető rendeltetést, nem funkcionálhat annak rovására.

A fegyveres erő elsődleges és másodlagos funkcióit az alábbiak szerint célszerű csoportosítani:

a.) Az *elsődleges funkció* alapvetően a régi maradna, azaz az ország lakosságának, területi sérthetetlenségének fegyveres védelme. Ezen belül egyes feladatok (pl. a hagyományos támadás elleni védelem) megmaradnának, mások változnának, majd eltűnnének (pl. csökkenne a nukleáris háborúra való készenlét, s megszűnne a biológiai, vegyi eszközökkel vívott háborúra való felkészülés). *Új megfogalmazást és tartalmat igényel: a fegyveres konfliktusok megvívásának, kezelésének, visszafejleszté-*

sének problematikája. Egyes feladatokat — amelyek az elsődleges feladattól nem választhatók el — pedig *újként* kellene felvetni és megfogalmazni. Ezek például:

- a saját fegyveres erő és a fegyverzet csökkentésében, a biztonság- és bizalom-növelésben való részvétel, s annak ellenőrzése a szerződéses partnereknel;
- a katonai célú termelés átváltása békés célú termelésre;
- részvétel az ENSZ, az EBEÉ, a Nyugat-európai Unió békefenntartói, béke-teremtői, humanitárius akcióiban stb.

b.) A fegyveres erő *másodlagos funkcióihoz* azokat a tevékenységeket és feladatokat célszerű csoportosítani, amelyek jellegük, terjedelmük, veszélyességük miatt jól szervezett, gyorsan alkalmazható, kellően felszerelt, kiképzett tömeges erők bevetését igénylik, s alkalmazásuk eredményeként csökkenthető, illetve mérsékelhető leginkább a személyi veszteség, az anyagi kár, vagy lehetséges a részleges vagy teljes helyreállítás, az élet normalizálása. Ilyen helyzet bekövetkezhet a szárazon belül és külföldön is. Ide sorolhatóak:

- a határszakaszok, a körzetek lezárása tömegvándorlás megindulása, menekültek áradata esetén;
- rendfenntartói tevékenység, amennyiben az a rendőrség erőit meghaladja;
- ipari-civilizációs katasztrófák bekövetkezése (sugárzszennyezés, vegyi-anyaggal való fertőzés nagy területeken stb.);
- tömeges közlekedési katasztrófák következményeinek felszámolása (szárazföldön, vízen, levegőben);
- természeti katasztrófák (árvíz, gátszakadás, földrengés stb.) bekövetkezésekor segítségnyújtás (mentés, orvosi ápolás, élelmezés, elszállásolás stb.).

Bár ezek nem fegyveres beavatkozást igénylő feladatok, a fegyveres erők igénybevétele nélkül nagy méretük, az eseményben részt vevők száma, a szakmai ismeret-igény és felszereltség szükségessége miatt általában csak ritkán oldhatók meg. Így van ez még akkor is, ha ezeknek a feladatoknak az ellátására vannak állami, társadalmi, karitatív szervezetek (polgári védelem mentőszolgálat, tűzoltóság, Vöröskereszt, Máltai Szeretetszolgálat stb.), ezek ereje és eszközrendszere azonban sok esetben nem elegendő. Problémákat okozhat viszont együttes részvétel esetén a vezetés és az együttműködés megoldása.

A másodlagos funkció ellátása nem lehet idegen egy olyan hadseregnek, amely a nép és a nemzet védelmére esküdött fel, s annak szolgálatát vállalta. Ugyanakkor jótékony hatást vált ki a lakosság zömében, s fokozza a fegyveres erő társadalmi megbecsülését, tekintélyét és szeretetét. Amennyiben pedig a segítségnyújtás a határokon túl történik, fokozza az ország tekintélyét, megbecsülését, erősíti a népek közötti barátságot.

A fegyveres erők jelzett irányú funkcióinak, feladatainak igen messzemenő kihatásai vannak többek között szervezési, kiképzési, felszerelési, vezetési, együttműködési stb. téren is. A közös feladatokban való részvétel szoros és összehangolt tervezést, gyakorlást, együttműködést igényel a fegyveres erők, a fegyveres testületek, a szakmai területek, a területei közigazgatás megfelelő szervei között. A fegyveres erők jogszabályokban lefektetett részvételi kötelezettsége a másodlagos funkciónál jelzett feladatokban nemcsak a hatékonyság növelésével, az időszükséglet csökken-

tésével járna, hanem összességében számottevő létszám- és anyagi-pénzügyi megtakarítást is eredményezhetne. Ha a nálunk sokkal fejlettebb és gazdagabb országokban érdemesnek tartották a jelzett feladatokban a részvétel kiterjesztését a fegyveres erőkre is, egy alaposabb elemzés, vizsgálat e problémakörben hazánkban is indokoltnak látszik, ezt megkívánja tőlünk — az előbbi indok mellett — a Partnerség a békéért program tartalommal kitöltése, a NYEU-hoz, a NATO-hoz való csatlakozás előkészítése, a kompatibilitás igénye is.

A felvetett kérdések kellő szintű jogszabályi rendezést is igényelnek. A jelenlegi alkotmány ilyen széles kötelezettségeket nem ró a fegyveres erőkre. Nem tartalmaz ilyeneket az országgyűlés biztonságpolitikai, honvédelmi alapelvei sem. Egyedül az 1993. december 27-én elfogadott honvédelmi törvény sorolja fel részletesen és tételesen a fegyveres erők feladatait. Az sem határozza meg azonban a rendeltetést, nem tesz említést az alapvető és a másodlagos funkciókról, nem időszakonként (pl.: béke, rendkívüli vagy szükségállapot, háború) határozza meg a teendőket, holott azok mások az egyes helyzetekben stb. Mindezek átfogó, összehangolt jogszabályi rendezést igényelnének.

*

Végül meg kell említeni, hogy az új és újszerű feladatok tovább növelnék a hivatásos állomány amúgy is nagy megterhelését, s tovább csökkentenék a pálya vonzerejét. Éppen ezért elengedhetetlen a fegyveres erők gerincét alkotó hivatásos állomány „egyenjogúsítása” a többi állampolgárral, s a felkészültséggel, a felelősséggel, a megterheléssel arányos társadalmi és anyagi elismerés megadása.

A tanulmányban leírtak nem befejezett, elfogadott és hivatalos, kihatásaikban teljeskörűen felmért problémák, csupán gondolatébresztőül szolgálnak. Végleges kidolgozásuk további kutatómunkát, tisztázó vitákat, alkotó együttműködést igényel.

JEGYZETEK

1. Hadtudományi Tájékoztató 1994./1. sz. II: kötet 118.old.
2. Ugyanott 119. old.
3. Ugyanott 120. old.
4. Europa-Archiv 1992. évi 2. sz. D. 58. old.
5. Europa-Archiv 1992. évi 2. sz. d. 60. old.
6. Europa-Archiv 1992. évi 14. sz. D. 482. old.
7. Europäische Sicherheit 1993. évi 4. sz. 183—184. old.
8. Izvesztijja 1993. november 18.

Csabai Károly—Móricz Lajos

A magyar honvédség önkéntes haderővé történő átalakításának lehetőségei

A közeli jövőben (1998-ban) 150. születésnapját ünneplő Magyar Honvédség újabb jelentős átszervezés előtt áll. Ennek során nemcsak nagyságrendjéről, létszámáról, szervezetéről és haditechnikai eszközeiről kell dönteni, hanem arról is, hogy célszerű-e azon országok sorába lépniük, amelyek haderejük személyi állományát békében a hadkötelezettség helyett az önkéntesség elve alapján biztosítják.

A világon jelenleg már közel félszáz (Európában most kettő, 1997-től további kettő) olyan haderő működik (fog működni), amelyben csak olyanok szolgálnak, akik azt önként vállalták.

A nemzetközi helyzetben bekövetkezett eddigi és a várható változások azt a tendenciát látszanak erősíteni, hogy a jövő egyre több országban az önkéntes haderőé. Ez indokolja, hogy megvizsgáljuk a magyar haderő jellegének jövőjét, vagyis a Magyar Honvédség önkéntes haderővé átalakításának lehetőségeit.

A következőkben a szerteágazó problémakörből olyan katonapolitikai, gazdaságpolitikai és hadkiegészítési kérdéseket veszünk szemügyre, amelyek megítélésünk szerint meghatározóak lehetnek a címben foglaltak helyes megítéléséhez.

Katonapolitikai kérdések

Magyarország honvédelmi politikájának főbb vonalait az Országgyűlés 1993. április 4-én fogadta el. A honvédelmi alapelvek néven ismertté vált állásfoglalás abból indult ki, hogy az országot jelenleg és a belátható időben nagyméretű katonai veszély nem fenyegeti. Környezetünkben azonban nem zárható ki a különböző konfliktusok lehetősége. Ezért nem nélkülözhető az ország lehetőségeihez igazodó, védelmet biztosító fegyveres erő fenntartása.

Az 1994 nyarán hivatalba lépett új magyar kormány ezt értelmezve úgy ítéli meg, hogy a jelenlegi nemzetközi viszonyok között a biztonság szavatolásában a katonai erő jelentősége ugyan kisebb, mint a korábbi időszakban volt, ám ez nem jelenti azt, hogy a magyar fegyveres erőknek ne kellene készen lenniük hiteles katonai erővel hozzájárulni a válságok megelőzéséhez és kezeléséhez, szükség esetén pedig aktív védelmi tevékenységek folytatására, valamint az ENSZ és az EBEE keretében jelentkező nemzetközi feladatok végrehajtására.

A teljes biztonságot Magyarország hosszú távon a NATO-hoz való csatlakozásban látja. Ennek bekövetkezése után minden bizonnyal a magyar fegyveres erők feladatait, nagyságrendjét, összetételét — a szövetség stratégiai helyzetének, gazdasági és katonai lehetőségeinek figyelembevételével — ez a nemzetközi szerv fogja meghatározni.

A NATO-ba való felvételünkig hazánk katonai védelmét saját erőforrásainkra támaszkodva kell megoldanunk, a szomszédos országokkal való kiegyensúlyozott katonai kapcsolatokat biztosító szerződések alapján, az ENSZ által szervezett békefenntartói tevékenységekben való részvétel és a NATO-val kötött békepartnerségi szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítésével. E feladatok egyrészt állandó készenlétű hatékony határvédelmi erőket, megbízható légvédelmet és gyorsreagálású szárazföldi erőket, másrészt olyan katonai szervezeteket igényelnek, amelyek mindezekhez a kiképzési és a különböző infrastrukturális feltételeket biztosítják.

Az ilyen haderő természetesen jóval kisebb lehet, mint amilyen a Varsói Szerződés idején vagy a bécsi haderő-csökkentési tárgyalások hatására hazánkban létezett, amikor az összlakossághoz viszonyítva a lakosság 1,5, majd 1%-a teljesített szolgálatot. A NATO-hoz tartozó országok ezt az arányt 0,5% körül tartják reálisnak. Magyarországra kivetítve ez 50 ezer főt jelentene, ami hozzávetőlegesen fele a jelenlegi létszámnak. Ha valóban nem számolunk „nagy” háborúval, akkor ez a létszám nem kevés, sőt!

Ismeretes, hogy jelenleg a Magyar Honvédségben és a Határőrségnél egyaránt szolgálnak önkéntesek és a hadkötelezettséget előíró törvény alapján behívottak. Arányuk jelenleg 30:70. Az összlétszám csökkentése után ez az arány persze módosulni fog, de aligha éri el az 50—50%-os arányt, amit például a hadkötelezettséget a következő években is fenntartani kívánó Németország célul tűzött ki. Az önkéntesek közé nálunk a hivatásosok, a továbbbszolgálók és a szerződésesek, valamint a tanintézeti hallgatók; a hadkötelezettség alapján szolgálók közé a soridejüket töltek és a tartalékos továbbképzésre berendelték tartoznak.

A lakosság honvédelem iránti készsége, eltökéltsége, elkötelezettsége sem áll kellő színvonalon napjainkban. Egy közvéleményi felmérés szerint a lakosság fele úgy véli, hogy az ország fegyveres védelmét önkénteseknek kellene ellátniuk.

Véleményük alátámasztására többen hivatkoznak Kanadára, ahol mindig van kellő számú jelentkező, hiszen a fegyveres erők kötelékébe felvett katonák a közép-osztály alsó szintjének megfelelő jövedelemmel rendelkeznek, a vállalt szolgálati idő alatt a katona olyan mesterséget sajátít el, amely elősegíti a leszerelés után a polgári életben való elhelyezkedését is.

Az önkéntesek számának növelését indokolja a polgári szolgálatot kérelmezők fokozható mennyisége, a hadkötelezettséget ellenző szervezetek kialakulása és tevékenységük fokozódása is.

A polgári szolgálatot kérelmezők száma 1992-ben 500 főt tett ki. Ugyanakkor mindenfajta szolgálatot megtagadva évente 80—100 fő vállalja a büntetőjogi felelősségre vonást is. Ha ez a tendencia folytatódik és eléri más országokéhoz hasonló (pl. Ausztriában a bevonulók 25%-a) arányt, nehézkessé, a későbbiekben lehetetlenné válhat a haderő hadköteles állományának feltöltése.

A haderő jellegének meghatározásánál a különböző pártok nézeteit is figyelembe kell venni. Erről azt tudjuk, hogy a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája által 1994 tavaszán összehívott tanácskozáson a Kiszgazda, Földmunkás és Polgári Párt kivételé-

vel minden parlamenti párt a hadkötelezettség megszüntetése és az önkéntesség mellett volt — bár az áttérés végrehajtásának időpontját különböző módon ítélték meg.

Az 1994 nyarán hivatalba lépő honvédelmi miniszter szerint „*célunk továbbra is a kisebb létszámú, nagy mozgékonyságú és hivatásos hadsereg létrehozása*”. A katonapolitikai kérdések oldaláról tehát az önkéntes haderőre való áttérés hazánkban is cél.

Gazdaságpolitikai kérdések

A haderővel kapcsolatos problémák egy sor gazdasági kérdést is felvetnek. Jelenleg a Magyar Honvédség olyan haderő, amely ugyan a kelet-közép-európai országok haderőivel azonos szintű felszereltséggel, kiképzettséggel, anyag-technikai ellátottságokkal rendelkezik, de a NATO-tagországok fegyveres erőihez viszonyítva szervezetében, haditechnikai eszközeiben elmaradottnak tekinthető.

A jelenlegi helyzet számos okkal magyarázható. A legalapvetőbb ezek között a haderő részére biztosított költségvetés alacsony színvonala. A Magyar Honvédség költségvetése az 1985. évi 743 millió dollárról 1990-re 716 millióra, 1993-ra pedig 640 millió dollárra csökkent. A problémát tovább növeli az, hogy ezzel egyidejűleg a fenntartási és fejlesztési költségek aránya 60:40-ről 82:18-ra, majd 91:9-re módosult.

A nemzetgazdaság jelenlegi helyzetét és a várható gazdasági növekedést (évente 2—4%) figyelembe véve megállapítható, hogy lehetetlen az 1990-es évek elején létezett haderő fenntartása, korszerű haderővé átszervezése. A probléma megoldása érdekében a honvédség nagyságát hozzá kell igazítani az ország reális teherbíró képességéhez.

A Magyar Honvédség kialakítandó nagysága várhatóan meg fog egyezni a hasonló méretű NATO-országok hadseregeivel (például Belgium közepes fejlettségű haderejének 1997-re a megfelelő színvonalra emeléséhez biztosítja az 1 katonára szükséges 37 000 dollárt, ezért a jelenlegi 80 ezres létszámot a felére csökkenti).

A számvetések alapján a Magyar Honvédség 2010—2015 körül érheti el a NATO-országok egy részének színvonalát.

A haderő részére biztosított költségvetés — miként azt a belga példa is szemlélteti nemcsak a katonák létszámára, hanem a haderő jellegére is kihat. Ezen belül kiemelten arra, hogy a személyi állományt:

— teljesen önkéntes alapon vagy továbbra is

— a vegyes, vagyis az önkéntességen és hadkötelezettségen egyaránt alapuló kiegészítési mód alapján célszerűbb biztosítani.

A rendelkezésre álló adatok alapján jelenleg az alábbi költségekkel lehet számolni:

	Sorkatona	Szerződéses katona
Illetmény	23 000	372 000
Ruházati ellátás	27 000	20 000
Élelmiszer-ellátás	65 000	20 000
Elhelyezés	56 000	56 000
Egészségügyi juttatás	32 000	32 000
Utazási költség	1 000	
Összesen:	204 000	500 000

A táblázat alapján látható, hogy egy sorköteles fenntartási költsége évente ke-
reken 200 ezer, kiképzési költsége hozzávetőlegesen további 200 ezer Ft. *Összesen
tehát 400 ezer Ft-ot kell számolni a sorköteles egyévi ellátására.* A szerződéses katona
fenntartási költségei, főleg a magasabb illetmény miatt az előbbinek közel kétsze-
rese. Ehhez jöhet még a katonai pálya vonzóvá tétele érdekében más juttatás is, így
például a lakáshoz jutás biztosítása vagy támogatása. Ezzel viszont a nyugat-euró-
pai országokhoz hasonlóan — egy szerződéses katona háromszor drágább, mint a
hadkötelezettség alapján szolgáló.

Ha alapul vesszük azt, hogy 1994-ben a 35,5 Mrd Ft-ból 52 000 sorkatona fenn-
tartási kiadásai 1,3 Mrd Ft-ot tesznek ki, ugyanezen összeg csak 26 000 szerződéses
katona fenntartását tenné lehetővé.

Ha egy távlati, 40 000—60 000 fős haderőt veszünk alapul, abban az állomány-
arányokat a nemzetközi gyakorlatot megközelítően az alábbiak szerint célszerű kiala-
kítani: tisztek — 10%, tiszthelyettesek — 15%, legénység — 65%, polgáriak — 10%.

A legénység létszáma tehát 30 000—36 000 fő lenne. Ezen állomány fenntartá-
sához a mai költségkihatásokkal számolva 15—18 Mrd Ft lenne szükséges.

Tekintettel arra, hogy a szerződéses katonák jelenlegi illetménye (17 000 Ft)
nem lenne vonzó, azt a külföldi tapasztalatok alapján legalább az átlagbér (jelenleg
26 000 Ft) színvonalára kellene emelni (az MH békefenntartó erők kiképzőközpont-
jában az önként jelentkező katonák kb. 30 ezer forintos bruttó havi illetményt kap-
nak). Ennek figyelembevételével a fenti 15—18 Mrd Ft-os összeg 24—28 Mrd Ft-ra
növekedne. Ugyanakkor a haderő jellegéből adódó hierarchikus rendnek és a foko-
zott felelősség elvének érvényre juttatása érdekében a tiszti és tiszthelyettesi állo-
mány jelenlegi illetményét is legalább 50%-kal növelni kellene.

Ez azonban nem jelentene költségnövekedést, mert létszámuk a javasolt arányokra
való áttérés következtében a jelenlegihez képest jelentősen (22 000-ről — 12 500 főre)
csökkenne. Költségkihatásában ez a jelenlegi 34 Mrd Ft helyett 28 Mrd Ft-ot jelentene.

A fentiek alapján tehát a haderő személyi kiadásai a jelenlegi 36 Mrd Ft-ról
mintegy 70%-kal 52—56 Mrd Ft-ra növekednének.

Ha ehhez az összeghez hozzávesszük a haderő működési kihatásait, amelyek
1994-ben 30 Mrd Ft-ot tesznek ki, akkor a haderő teljes működési kiadásai elérhetik
a 80—85 Mrd Ft-ot is (ez a jelenlegi katonai költségvetés mintegy 30%-os növelését
tenné szükségessé).

Itt azonban arra is szükséges utalni, hogy a hadkötelezettségi rendszer működ-
tetésének megszüntetésével jelentős megtakarítások érhetőek el, ami elősegítené az
önkéntes állomány helyzetének javítását.

Az igazi, a kor követelményeinek megfelelő önkéntes haderő feltétele a korsze-
rű haditechnikai eszközökkel való felszerelés, ami persze nem valósítható meg má-
ról holnapra.

A közelmúltban végzett számítások alapján a Magyar Honvédség jelenlegi állo-
mányának korszerű haditechnikai eszközökkel való átszervezése 1300—1500 Mrd Ft-ot
igényelne, melyből 2000-ig 500 Mrd Ft-ra, vagyis évente 100 Mrd Ft-ra lenne szükség.

Ha a honvédség jelenlegi létszáma felére csökkenne, korszerű fegyverekkel va-
ló ellátásához akkor is legalább 650—750 Mrd Ft-ra lenne szükség, amely 15—20
év alatt évente mintegy 40—45 Mrd Ft-ot igényelne. Így a teljes katonai költségvetés

ebben az időszakban a jelenleginek közel a kétszeresét, 120—125 Mrd Ft-ot tenne ki. Mellesleg a fenntartásra fordított 80—85 Mrd Ft és a fejlesztésre biztosított 40 Mrd Ft-tal a fenntartás-fejlesztés aránya a jelenlegi 90:10%-ról 67:33%-ra módosulna, amely megközelítené a nemzetközileg alkalmazott 60:40%-ot.

Az évi 120 Mrd Ft-os, vagyis 1,2 Mrd dolláros katonai kiadás mellett az 1 katonára jutó kiadás 24 ezer dollárt tenne ki, amely összeg a belga haderő 1 katonára fordított jelenlegi katonai kiadásainak a 75%-át jelentené.

A magyar nemzetgazdaság GDP-je az előrejelzések szerint 2010-ben 42 Mrd dollár lesz és ennek 3%-a (1,2 Mrd dollár) fordítható katonai kiadásokra. Így Magyarországnak 2010 körül lehetne korszerűen felszerelt önkéntes hadereje. Ez az időpont azonban bizonyára közelebb kerülhet, ha a hadsereg feladatai közül kiiktatódnak a nem egyértelműen katonai jellegűek, a szervezete karcsúbbá válik és a vezetés rendszerében csak a legfontosabb elemek maradnak meg. Mindezek révén jelentős összegek szabadulnak fel a korszerűsítés számára is.

Hadkiegészítési kérdések

A hadkiegészítés mint fogalom a katonaszervezetek személyi állományának és hadfelszerelésének a rendszeresített számra-mennyiségre történő feltöltését jelenti. Ebben a cikkben — természetesen — a személyi állomány kiegészítéséről szólnunk.

A hadkiegészítés Magyarországon már több mint egy évszázada a tiszti iskolára és a tiszthelyettesi iskolákra való toborzásban és a hadkötelezettség alapján végrehajtott sorozások és bevonultatások, valamint a tartalékos kiképzésre és továbbképzésre való bevonultatásokban nyilvánult meg. Ezen általános megállapítás mellett tény, hogy a végrehajtás módszerei mindig az adott körülményekhez igazodtak. Most is olyan időszakba jutottunk, amikor módosítani kell a hadkiegészítés rendszerén.

Itt mindenekelőtt arra kell utalni, hogy a haderő létszáma csökken. Az sem mellékes, hogy a haderőn belül az emberi munkát gépekkel, készülékekkel, eszközökkel, gépjárművekkel, automatizált és főleg ember nélküli rendszerekkel helyettesítsék, olyanokkal, amilyenek a polgári gazdaságban már nagymértékben teret nyertek. E két ok miatt a sorköteleseknek csak egy része hívható be, s így a hadkötelezettség értelme már egy sor problémát vet fel, s az igazságtalanságok lehetőségét teremti meg.

A gondok megoldása a hadkötelezettség megszüntetése és az önkéntes haderőre való áttérés révén történhet. Ám arra is szükség van, hogy a kormány a haderő feladatait a lehető legpontosabban határozza meg, az elengedhetetlenül szükséges biztonságpolitikai tevékenységekre korlátozva. Amennyire lehetséges, a lényegtelen feladatokat és a haderőtől idegen tevékenységeket a civil intézményeknek kell átadni.

Ez utóbbi probléma megoldása ma, amikor a közpénzek igen szűkek és az állami kiadások csökkentése is szükséges, sürgősebb, mint valaha is volt.

Az önkéntes haderő személyi állományát toborzás útján biztosítja. A toborzás jól megfogalmazott felhívások és ügyesen dolgozó toborzóhálózat működésével érhet el eredményt. A felhívást a lakosság széles rétegei között kell ismertté tenni televízión, rádión, újságokon keresztül és minden lehető más módon.

A felhívásban meg kell jelölni, hogy milyen követelményeknek megfelelő személyek jelentkezzenek, s a feltételek meglétét a felvételi vizsga során hogyan fogják

ellenőrizni. Nem kevésbé fontos annak megjelölése, hogy a vállalkozó számára milyen haszonnal jár a katonai pálya választása általánosságban és konkrétan.

Az USA-ban a felvételi vizsgán a megfelelőekkel 4 év szolgálatra kötnek szerződést. Ezt követően a felvettek esküt tesznek és 6 hetes kiképzésen vesznek részt azon a kiképzési bázison, ahová jelentkeztek, majd a katonák a csapatokhoz kerülnek, ahol a szakkiképzés folyik. Ennek befejeztekor már elő is léptetik a tehetségesebbeket. A következő évben vezetőiskolát végeztetnek a legjobbakkal, amit újabb előléptetés követ. A követelményeket nem megfelelően teljesítőket eltávolítják. A négy év letelte után újabb szerződést kötnek azokkal, akik kitűntek és erre vállalkoznak. Ezeket már hivatásosoknak tekintik, a többiek pedig tartalékba helyezik. Ők havonta egy hétvégen és évente két hét továbbképzésre vonulnak be. A hivatásosok a 20. szolgálati év letöltése után mennek nyugdíjba.

A tisztnek jelentkezők és a felvételi vizsgát sikerrel letevők 4 éves tiszti iskolát végeznek, majd négy évig kötelesek szolgálni. Ezt követően le lehet szerelni. Aki tovább akar szolgálni, az parancsnoki tanfolyamra megy, melynek sikeres elvégzése után százados lesz. Újabb öt év után vezérkari törzstanfolyamra kerülnek a tehetségesebb tisztek és ennek eredményét meg a minősítést figyelembe véve őrnagyok, majd alezredek lesznek. Ezt követően a tiszteket arra ösztönzik: polgári diplomát is szerezzenek, hogy többfajta beosztás ellátására alkalmasak legyenek (egyébként az USA hadseregében 3 évenként új beosztásba kerülnek a tisztek). A 18. szolgálati év után ezredesi tanfolyamra kerülnek a legtehetségesebbek, a többiek a 20. szolgálati év után nyugdíjba mennek.

Az önkéntes haderőre 1973-ban áttért amerikai hadseregben évente az összlétszám 1/6-a távozik, és ugyanannyit vesznek fel.

A szerződéses katonákat toborzó felhívásban mindenekelőtt olyan illetmény biztosítását kell nálunk is kilátásba helyezni, amely valóban „csáberőt” jelent a szolgálat vállalására, és olyan komplex pótlérendszer működtetését kell érvényesíteni, amely az illetményrendszerrel együtt biztosítja a szervezeti érdekek spontán érvényesülését. Alapvetően teljesítményelvű, a hátrányokat kompenzáló, de speciális hatásaiban is tervezett életpályát kell felvázolni a pályázónak, valódi hatékony garanciákat nyújtva az ösztönzők érvényesülésére.

Ismertetni kell a vállalkozókkal a szakmai továbbfejlődést biztosító programokat (iskolák, tanfolyamok útján — a 2., esetleg a 3. szakma megszerzésével kapcsolatos lehetőségeket).

Már a kezdet kezdetén is tudnia kell a szerződőnek, hogy a szolgálati idő függvényében jelentős (12—36 havi illetménnyel azonos) végkielégítést kap, amely lehetővé teszi a 8—15 évet szolgált önkéntes katona sikeres beilleszkedését a polgári életbe (vállalkozásalapítás, lakásvásárlás stb.).

A társadalmi közvélemény „megdolgozása” érdekében tudatos, kommunikációs szakemberek által tervezett, szervezett, irányított hosszú távú PR-offenzíva beindítására van szükség a lehetséges csatornákon. A közvélemény folyamatos szondázására, a kommunikációs stratégia, az eszközök és a tartalom módosítására, finomítására ugyancsak szükség van.

Meg kell újítani a lakosság honvédelmi nevelését, különösen az ifjúság honvédelemmel szembeni attitűdjének pozitív irányú befolyásolását.

Folytatni kell a honvédségen belüli emberi viszonyok humanizálását, az anomáliák megszüntetését, a szervezeti működés racionalizálását (bánásmód, információáramlás, előmenetel, szervezetfejlesztő programok stb. tekintetében).

A legénység által „értelmetlennek és megalázónak” tartott tevékenységek technikai eszközökkel történő kiváltása ugyancsak nagyon lényeges.

Elvileg is át kell gondolni a rendelkezésre álló (potenciális) toborzási lehetőségeket a munkaerőpiacon (munkanélküliség arány) a demográfiai helyzet alakulásának függvényében.

Fontos kérdés a katonai szervezeteken belüli állományarányok módosítása, az önkéntesek várható képzettségének, képességének és hozzáállásának figyelembevételével. Az egyes feladatok polgári szervezetekkel való ellátása (vállalkozásba adással) ugyancsak fontos szempontja a személyi biztosítás tervezésének.

Az önkéntes haderő hadiszervezetre való áttérése érdekében célszerű megteremteni:

- a milícia jellegű helyi alakulatok létrehozásainak lehetőségeit,
- az önkéntesség alapján tartalékos szolgálatot vállaló kiképzett állomány nagyságának növelési lehetőségét;
- az önkéntes tartalékos állomány részvételének lehetőségét a békében végrehajtott gyakorlatokon és az önkéntes haderő szervezeteinek mozgósítás esetén való bővítésének lehetőségeit (új katonai szervezetek létrehozásához).

A katonapolitika, a gazdaság és a hadkiegészítés széles körét áttekintve megállapítható, hogy — mivel a haderőt a politikai vezetés békében csak korlátozott méretű katonai feladatok ellátására kívánja fenntartani — Magyarországon a lakosság fél százalékánál is kisebb önkéntes haderőre való áttérés reális célnak tekinthető. Számvetéseink szerint ez teljesen 2010—2015 körül valósítható meg. Az eddig eltelt, viszonylag hosszú időt — a vegyes hadkiegészítés rendszerét fenntartva — azoknak a katonapolitikai, gazdasági és a hadkiegészítési rendszabályoknak a kidolgozására, megalapozására és bevezetésére kell fordítani, amelyek az áttérés zavmentességét biztosítják.

A legközelebbi években a megkezdődő haderőreform kapcsán szükség lesz a létszámában csökkentett haderőben a feladatok szűkítésére, az állománycsoportarányok módosítására, a szerződéses állomány létszámának növelésére, az új technikai eszközöket is figyelembe vevő kiképzési rendszer korszerűsítésére.

Mészáros László

Az alegységparancsnokok pedagógiai képességeiről

A szerző az alábbi kérdésekre adott válaszok alapján számol be egy felmérés tapasztalatairól: mennyiben rendelkeznek az alegységparancsnokok a pedagógiai képességek kialakításához, illetve fejlesztéséhez szükséges diszpozíciókkal; értéknek tekintik-e a pedagógiai képességeket, önértékelésük szerint rendelkeznek-e ilyen képességekkel; hogyan vélekednek parancsnokaik hasonló képességeiről, milyen elvárásaik vannak formálásukkal kapcsolatban és milyen szemléleti és módszerbeli tényezők segítik, illetve akadályozzák a pedagógiai képességeik kialakulását és fejlesztését.

A pedagógiai képességek fontos szerepet töltenek be a társadalom és a hadsereg életében, mert megkönnyítik az ember viselkedésének befolyásolását, a személyiség problémáihoz való helyes viszonyulást. Felismerhetővé válnak a legszilárdabb pontok és a legfontosabb hiányok a katona személyiségében. Segítségével a parancsnokok felismerhetik a kiképzésben tapasztalható kedvező és kedvezőtlen irányokat, előre láthatják a felmerülő nehézségeket. A pedagógiai képességekkel — mindenekelőtt az empátikus és a kommunikációs képesség helyes alkalmazásával — elkerülhetők a felesleges ellentétek, kezelhetővé válnak a kialakult konfliktusok, könnyebbé válik a képzési-tanulási folyamat.

Az egyre bonyolultabb viselkedések elsajátítása a parancsnok szabályozó befolyását feltételezi, melyet a parancsnok vezetői pozícióból végez. És bár végső soron hatalmi szabályozó eszközei vannak, akkor működik azonban hatékonyan, ha pusztán kommunikációs eszközökkel éri el céljait, és nem kell felhasználnia a hatalmi lehetőségeket. A büntetések rendszere főleg a közvetlen viselkedés kiváltásában hatékony, a normatív viselkedés belső késztetéseinek nem változtat.

A nevelési helyzetben a kommunikatív szabályozás jelentős mértékű kongruenciát kíván meg a parancsnoktól. Ez a hiteles kommunikáció megkönnyíti a beosztott számára a parancsnok által képviselt normákkal és értékekkel való belső azonosulást. Fejleszti a személyiséget, mert elősegíti az eredményesebb szerepviselkedést, megtanulja gondolatait és érzéseit jobban kommunikálni. Különösen fontos a katonai korcsoportok fejlődése szempontjából, mert személyesebbé teszi a csoporton belüli viszonyokat. Olyan képességekről van tehát szó, melyek kialakítását és fejlesztését a társadalom és a hadsereg egyaránt szorgalmazza. A társadalom azért,

mert demokratizálódó országunkban a haza fegyveres védelmét egy demokratikus hadseregre kívánja bízni, a hadsereg vezetése pedig azért, mert meg kíván felelni a társadalom elvárásainak és mert úgy gondolja: a korszerű hadsereg nem nélkülözheti a tisztek pedagógiai képességeit.

A képességekről alkotott felfogások

Az ember életében fontosnak tartott képességek* közül az alegységparancsnokok többsége a pedagógiai képességeket meghatározó jelentőségűnek látja az egyén társadalmi hasznossága szempontjából, kis részük pedig csak a társadalmi munkamegosztás bizonyos területén érzi fontosnak őket.

A kommunikációs képességet az alegységparancsnokok magasra értékelik (5,79), ugyanakkor az empátiát (5,34) a rangsor alsó harmadában jelzik.

A két pedagógiai képesség viszonya, összetartozása nem tisztázott előttük. A kognitív képességek — problémameglátó és -megoldó képesség (6,34), önálló gondolkodás (6,25) — vezető szerepe a katonai kiképzésben is jelzi a magyar iskola-rendszer alapképletét: a túlzott racionalitást az affektív képességek rovására. A pedagógiai képességek rangpontjainak átlaga (5,41) kevesebb, mint a skálaátlag (5,45) és lényegesen kevesebb a kognitív képességek átlagánál (5,99). Az alegységparancsnokok a pedagógiai képességeket a skála középmezőjében helyezik el, ami jelzi, hogy számukra fontos képességekről van szó. Az empátikus képességek és a pedagógiai tapintat (5,34; 4,92) rangpontja és ranghelyezése (10., 12.) viszont e képességek viszonylagos leértékelését jelzi.

Az alegységparancsnokok felismerték, hogy a hadsereg életében az együttműködésnek (6,11) és a pedagógiai szervező képességnek (6,3) kiemelkedő szerepe van. Míg az ember életében csak a 8. helyre sorolták az együttműködés fontosságát (5,74) és az 5. helyre a szervezést (5,82), addig a tiszti közösségek életében az ötödik és az első helyre.

Meglepő viszont a kommunikációs képesség viszonylagos leértékelése (5,64). Amíg ezt az ember életében, a társadalmi életben a hatodik helyre teszik, addig a hadseregben kevésbé tartják jelentősnek (ranghelyezése csak a tizedik). Ezt feltehetően az okozza, hogy eddigi tapasztalataik szerint a „nem megfelelő” kommunikálásból kellemetlenségek származtak, illetve úgy gondolhatják, hogy a közlés és kapcsolatteremtés az előljáróra tartozik. Ennek némileg ellentmond az együttműködés képességének elhelyezése (6,11) a fontossági rangsorban.

Az empátiát (5,19) és a pedagógiai tapintatot (5,23) az ember életében betöltött „fontosságukhoz” hasonlóan minősítik a hadsereg életében is.

Az alegységparancsnokok rangtáblázatát értékelve elmondhatjuk, hogy a kognitív és a pedagógiai képességek eloszlása a rangskálán nem egyenletes, meghatározó szerepe a kognitív képességeknek van. A kognitív képességek rangátlag (6,04), az affektív képességeké pedig (5,6), ez kisebb a skálaátlagnál (5,78) is.

* Előzetes felmérés alapján az alegységparancsnokok által leggyakrabban jelölt 15 képesség (probléma-megoldó képesség, önálló gondolkodás, edzettség, kommunikációs képesség, fogékonyság, kapcsolatteremtés, szervezőképesség, fejlett emlékezet, értékelőképesség, együttműködés, pedagógiai tapintat, csoportvezetés, empátiás képesség, szolidaritás, feszes viselkedés) rangsorolódott egy hátfokozatú skálán. A zárójelbe tett vagy a mondatok részeként hivatkozott számok az adott képesség elhelyezési értékét mutatják a skálán.

1991-ben a Szolnoki Repülő Műszaki Főiskolán akkor elsőként induló vezető-képző tanfolyamon ugyanebben a témakörben folytattunk vizsgálatot. Ami a tisztek véleményéből szembetűnő volt, az az önálló kritikus gondolkodás megítélése. Amíg az ember életében fontosnak tartott képességek között a második helyen rangsorolták (6,6), addig a hivatásos pályán alaposan leértékelték mind helyezésben (13.), mind pontszámában (4,82). A két vélemény közötti szignifikáns eltérésre azt a magyarázatot adtuk: a katonai szervezet kevésbé preferálja ennek a képességnek a gyakorlását, így lassanként leértékelődik.

Mostani felmérésünk viszont ennek a képességnek a megítélésében gyökeres változást mutat mind rangpontját (6,28), mind ranghelyezését (2.) illetően. Az alegységparancsnoki állomány attitűdje, gondolkodása, értékítélete változik. Gyakrabban szükséges vizsgálni ennek az állománykategóriának a vezetői (benne a pedagógiai-pszichológiai) hatékonyságát.

Az alegységparancsnokok pedagógiai képességeinek minősítése

Komoly jelzés számunkra, hogy az alegységparancsnokok jelentős hányada nem megfelelőre értékeli a hivatásos állomány pedagógiai felkészültségét. Véleményében a legkritikusabb pont a tisztek empatikus és kommunikációs képességének megítélése, éppen azoké a képességeké, melyek a tisztek önértékelésében fontos helyet töltenek be.

Az alegységparancsnoki állomány saját pedagógiai képességeit a közepesnél jobbra értékeli (3,77), legfejlettebbnek a saját és másokkal szembeni igényességét (4,19), a pedagógiai tapintatot (3,96) és a pedagógiai megfigyelőképességet (3,79) tartják. Kevésbé fejlettnak az empatikus képességet (3,64) és a pedagógiai szervezőképességet (3,6), a legkevésbé kialakultnak pedig a pedagógiai képzeletet (3,5) tartják.

Jelzésértékű számunkra, ahogy az alegységparancsnokok a közvetlen vezetők pedagógiai képességeit minősítik. Az alegységparancsnokok egyharmada úgy érzi, hogy közvetlen parancsnoka nem képes az emberek feletti hatalom kulturált gyakorlására. A megkérdezettek fele szerint nem harmonikus a parancsokok együttműködése a beosztottakkal. A hatalomgyakorlás autokratizmusát, az együttműködésben meglévő illesztetlenségeket, zavarokat az előrelépés egyik jelentős gátló tényezőjének tartják. Jelentős azok aránya (55%), akik azt állítják, hogy közvetlen parancsuk nem ismeri egyéniségüket, szükségleteiket, napi gondjaikat. Az alegységparancsokok többsége úgy véli, a parancsnokának nincs pedagógiai érzéke. Vélekedésükkel szorosan korrelál az a tapasztalat is, amit leszűrhetünk közvetlen előljárójukkal kapcsolatos elvárásaikból.

Az alegységparancsokok közvetlen előljárójuk tekintetében leginkább a kiszámíthatóság radikális megváltoztatását tartják szükségesnek (67%). Lényegesen emelné a pedagógiai ismeretszintet (50%). Az alegységparancsnokok többsége radikális változást vár a közvetlen vezetőjével való együttműködés terén. A megkérdezettek 57%-a közvetlen felettese pedagógiai ismeretszintjét kifogásolja. Jelentős hányada radikális változtatást vár a közvetlen előljáró kiszámíthatósága és a vele való együttműködés terén. Több mint fele szociális érzékenységüket kifogásolja. Érdekes tapasztalat, hogy kevesebb mint egyharmada változtatna a közvetlen előljáró követelménytámasztásán! A legfontosabb a követelménytámasztás és mintha elég-

nek ítélnék meg az alegységparancsnokok a velük szemben támasztott követelményeket. Ez az alegységparancsnokok leterheltsége és elégtelen feltételrendszere ismeretében érthető, ők viszont ezt radikálisan változtatnák meg alárendeltjeiket illetően, holott ők sem tudnak feltételt biztosítani!

Ami a követelmény, követelés lényegének tisztázását illeti: mindazon eszközök, eljárások, amelyek segítik a felelősségérzet, a fegyelmezettség és a szervezettség kialakulását, felszabadítják az alkotóerőket a katonák viselkedésében és cselekedeteiben. Itt fejeződik ki a távlat és kap értelmet a tevékenység. A pedagógiai optimizmust fejezi ki, hiszen attól követelek, akiben bízom. A parancsnok tekintélyének és egyben a fegyelemnek is ez az alapja.

Az alegységparancsnokok empatikus és kommunikációs képességéről

Ezeket a képességeket alapvető pedagógiai képességeknek tartottuk és külön kívántuk értékelni. A felmérést megelőzően az alegységparancsnokok megfelelő elméleti ismereteket kaptak az empatikus és kommunikációs képességekről.

Így a jelzett képességek rangsorolása korrektnek tekinthető. A társadalom életében fontosnak tartott tizenöt képesség közül egy hétfokozatú skálán rangsorolva az empatikus képesség 5,34, a kommunikációs képesség pedig 5,79 rangpontot kapott. Ugyanezen képességeket a hadsereg életében fontosnak tartott képességek közül rangsorolva a rangpontok értéke 5,19 és 5,64 volt.

Azonnal szembeötlő, hogy minkét képesség átlag alatti rangpontot kapott (5,45; 5,78), ami mutatja, hogy az alegységparancsnokok értékelésében nincs megfelelő súlya az empátiának és a kommunikációnak.

Még negatívabb a kép, ha az empátia és a kommunikáció ranghelyezését vizsgáljuk a többi képesség között. Különösen vonatkozik ez az empatikus képesség ranghelyezésére. Az alegységparancsnokok az empátia képességét a társadalomban fontosnak tartott tizenöt képesség közül a tizedik helyre, a hadseregben fontosnak tartott képességek közül a tizenharmadik helyre rangsorolták. Vagyis az empatikus képesség lefelé rangsorolódik. A kommunikációs képesség a hatodikról a tizedikre, tehát szintén lefelé rangsorolódott.

A rangátlagok és a ranghelyezések összevetéséből egyértelműen megállapítható, hogy az alegységparancsnokok értékítéletében a kommunikáció és az empátia nem tartozik össze. Legszembetűnőbb ez a hadseregbeni relációban. Elvégezve mindkét képességre a rávonatkozó válaszok lehetséges korrelációját, az előbbi álláspont minden kétséget kizáróan megerősödik. Az alegységparancsnoknak az empátiára és kommunikációra adott válaszaik között minimális pozitív korreláció ($r = 0,21$) mutatkozik.

A pedagógiai képességek formálásának szemléletbeli és módszertani tényezői

Az alegységparancsnokok fele szerint közvetlen vezetője nem mutat érzelmeket a kiképzési órán. A megkérdezettek többsége kifogásolja a parancsnok értékelési módját. Az alegységparancsnokok egyharmada állítja, hogy ismereteit kötelességszerűen adja át. Több mint felének az a véleménye, hogy közvetlen vezetője gúnyosan és cinikusan javítja a hibákat. Az alegységparancsnokok 70%-a szerint a közvetlen előjárójuk viselkedésszabályozásában kevésbé jellemző a segítőtársi kapcsolat (skálaátlag 3,08). Ugyanakkor gyakran oldják meg a nevelési helyzetek konf-

liktusait hatalom és tekintély alapján. Az alegységparancsnokok többsége vélekedik így (skálaátlag 3,56). Ezzel magyarázható az a tény is, hogy kevésbé alkalmazzák a meggyőzés módszerét, ezt kevesebb, mint egyharmad teszi meg.

Az alegységparancsnokok kétharmada teljesen egyetért abban, hogy a munkahelyen az emberi kapcsolatokat az együttműködés és az önállóság tiszteletben tartása jellemezze. Többségük az elvégzett munka elismerését helyezi előtérbe, majdnem a fele szerint a tekintélytisztelet és az egyesekkel szemben tanúsított figyelmes magatartás lenne a kívánatos. Relatív legkevésbé fontos számukra a másik ember problémái iránti érdeklődés. Ez adódhat abból a téves értelmezésből vagy helytelen gyakorlatból, ami alapján az alegységparancsnokok a másik problémái iránti érdeklődést a magánéletben történő vájkálással azonosítják. Fakadhat rossz tapasztalatból is, vagy a másik személyiséggel szembeni érzéketlenségből. A másik ember problémái iránti érdeklődést kevesebb mint egyharmada igényli, ami szorosan korrelál egyébként az empátiára vonatkozó önértékelésével és fontosságának megítélésével. Az 1991-es felméréshez képest enyhe pozitív változás következett be az alegységparancsnokok megítélésében.

Az alegységparancsnokok nagyon fontosnak tartják a feladatok elvégzéséhez szükséges feltételek biztosítását, valamint azt, hogy a munkavégzés közben támadt nehézségeket vegye észre az előljáró, ugyanakkor minél kevesebbet avatkozzon bele közvetlenül a tevékenységébe.

A korszerűbb nevelési feltételek megteremtése, valamint a pedagógiai képességek fejlesztésének szakszerűsége érdekében az alegységparancsnokok radikális változtatásokat sürgetnek a pedagógiai szaktudás, valamint a közvetlen vezetővel való együttműködés terén.

A felmérés azt igazolta, hogy megvan a szándék és a törekvés a pedagógiai képességek formálására, ugyanakkor kialakulását és fejlődését részben szemléletbeli, részben módszertani és feltételbeli hiányosságok akadályozzák.

Helyreigazítás

A Hadtudomány 1994. évi 2. számában,

— a 23. oldal második bekezdésében a karthagói csatában a lovasságot vezénylő hadvezér neve helyesen: *Hasdrubal*;

— a 30. oldal harmadik sorában a helyzet *érzékeléséről* van szó.

Figyelmetlenségünkért a szerző és az olvasók elnézését kérjük!

A szerk.

Bognár Botond

Környezetvédelem a NATO-hadseregeiben

 A világ számos országában már korábban felismerték a katonai tevékenységekből származó környezeti szennyezés veszélyeit. A NATO-hadseregekben a környezetvédelem szinte valamennyi katonai tevékenységbe beépül, s egyre inkább a vezetés, a katonai gondolkodás részévé válik. A szerző a témával kapcsolatos szakirodalom alapján bemutatja, miként kezelik a környezetvédelem kérdéseit a szövetség hadseregeiben, vázolja a környezet megóvására vonatkozó alapelveket, követelményeket és azokat a rendszabályokat, amelyeket a környezetvédelem érdekében a gyakorlatokon (gyakorlótereken) fogatosítani kell.

Környezetvédelem és hadsereg — a két fogalom összekapcsolása talán sokak számára kissé meglepő, és nem alap nélkül. A sok példa felsorolása helyett, elegendő csak az Öböl-háború környezetszennyező hatásaira gondolni, amikor a vastag olajrétegben vergődtek a madarak, vagy a felgyújtott olajkutak fekete füstfelhője messzi tájakon is sötétre festette az eget.

A hadseregek békeidőben a rendszeres napi tevékenységgel, a gyakorlatokkal készülnek fel alapvető feladataik teljesítésére. A világ bármely hadseregének szüksége van laktanyákra, javítóüzemekre, repülőterekre, telephelyekre és más létesítményekre. Mindezek működése nem képzelhető el energia, víz stb. felhasználása, csatorna nélkül, és hatalmas mennyiségű szilárd hulladék keletkezésével is számolni kell. A fegyvereket és felszereléseket rendszeresen gondozni kell, hogy megőrizték működőképességüket. A laktanya napi élete a környezetvédelem szempontjából tehát nem különbözik egy üzem vagy lakott település rendszeres tevékenységétől. Mindenhol törekedni kell arra, hogy a csatornarendszerbe ne jussanak be veszélyes, mérgező anyagok, hogy a keletkezett hulladékokat konténerekben elkülönítve tárolják, hogy a motorok minél kevesebb légszennyező anyagot bocsásson ki.

A különböző típusú gyakorlatokon különleges környezeti hatások, károsodások érik a talajt, az erdőket, a táj élővilágát. A tengerek már egyébként is meglehetősen szennyezett vizére hatalmas megterhelést jelentenek a repülőgép- anyahajók és az azokon szolgálatot teljesítő, mintegy 6000 főnyi személyzet napi „szeméttelése”, vagy a tengerallattjárók különleges szennyezései.

A világ legfejlettebb országaiban az 1970-es években felismerték a katonai tevékenységből származó környezeti szennyezés veszélyeit, és megpróbálták ezeket az általános törvényi keretek között szabályozni.

Az elmúlt években, amikor Európában a tömbök közötti szembenállás megszűnt, a politikai feszültségek jelentősen csökkentek, a civil társadalom egyre kevésbé viseli el a hadseregek tevékenységeiből származó bármilyen környezeti szennyezést.

A környezetvédelem a NATO-hadseregekben a katonai gondolkodás integráns részévé kezd válni. Így ír erről az Egyesült Államok hadseregének a parancsnokok számára kiadott Parancsnoki útmutató a környezetvédelmi vezetéshez című segédlete:

„Miközben a parancsnoki munka átfogja az irányítás minden oldalát, a felelősségnek van egy területe, amely tulajdonképpen hatással van minden tevékenységre és műveletre: ez a környezetvédelem... A környezetvédelem a hadseregben azt jelenti, hogy amikor a katonai feladatot végrehajtjuk, védjük és őrizzük kulturális és természeti forrásainkat, segítséget nyújtunk ezek helyreállításában is. A helyes környezetvédelmi vezetés és koordinálás bármely szinten nemcsak azért szükséges, hogy teljesítsük szövetségi kötelezettségeinket, betartsuk az állami, a helyi és a vendéglátó nemzet törvényeit és iratlan szabályait, hanem mert az hasznára van a feladat teljes végrehajtásának, a működési zavarok elhárításának és mindezekon túl javítja a társadalmi kapcsolatokat.

A hadsereg környezeti stratégiájának a huszonegyedik századba lépve úgy kell szolgálnia a népet, hogy védje környezetünket és megőrizze természeti forrásainkat a jelenlegi és a jövő generációnak. Ez képezze szerves részét működésünknek!”

A hadseregek környezeti stratégiája négy pilléren nyugszik:

- *a követelményeknek való megfelelés*: vagyis egyrészt teljesítsék a hadsereg alapfeladatait, másrészt eközben ne sértsék meg a hatályos környezetvédelmi előírásokat. Ez a követelmény magába foglal — többek között — törvényeket és rendeleteket a hulladékkezelés, a levegőszennyezés, a zajcsökkentés, a történelmi értékek megőrzése területén és még sok egyéb intézkedést;
- *a katonai tevékenységekből származó, az előző időszakban keletkezett, erősen szennyezett területek megtisztítása, helyreállítása*. Programokat dolgoznak ki a szennyezés felmérésére, körülhatárolására, majd megszüntetésére;
- *a megelőzés magába foglalja a szennyezések kibocsátásának csökkentését, a veszélyes anyagok minél alacsonyabb szinten való alkalmazását, illetve nem mérgező anyagokkal való felváltásukat, a balesetek elkerülését;*
- *a megőrzés azt jelenti, hogy a természeti és a kulturális értékeket védik, és a tevékenységük során biztosítják, hogy minél kevésbé veszélyeztessék a nemzeti természeti örökségeket, a ritka állati és növényi fajokat.*

A környezetvédelemben érvényesülő alapelvek

A hadseregektől — mint más nagy állami szervezetektől — elvárják, hogy a környezetvédelem területén is *példamutató magatartást* tanúsítsanak, betartsák az erre vonatkozó törvényeket, szabályzókat akkor is, amikor tevékenységüket nem korlátozzák törvényi, politikai követelmények.

A katonai erőket, eszközöket, bizonyos szervezeti egységeket az alaprendeltetésen túl növekvő mértékben be lehet vonni környezetvédelmi feladatok megoldásába. Ez a kettős rendeltetés főleg katasztrófaelhárításra és mentési munkákra vonatkozik. Az ország védelme és a nemzeti kincsek, a természet megóvása egymástól független tevékenységnek tűnik.

Az európai politikai enyhülés, a leszerelés pozitívan hat a környezetvédelem ügyére is.

Ha a környezeti kár katonai működés közben keletkezett, a hadseregek is éppúgy felelősek a helyreállításért, rehabilitálásért, mint bármely polgári szervezet. A megelőzésnek egyre nagyobb prioritást adnak, mivel ez általában olcsóbb, mint a károk kijavítása.

A környezetvédelmi követelmények alóli állami felmentések ritkulni fognak az

elkövetkező években. A környezetvédelemben az állami és a helyi szabályok hatálya szélesedik, a hadseregeket a védelmi feladataikra való felkészülésben fokozottabban korlátozzák. Hosszú távra érvényes, új követelmények kidolgozásával a honvédelmi minisztériumok — együttműködve e téren más szakhatóságok szakembereivel — elkerülhetik, illetve csökkenthetik a védelmi követelmények és a környezetvédelmi törvénykezés közötti konfliktusokat.

A sikeres környezetvédelem megvalósításának lényeges előfeltétele a megfelelő *szervezeti keretek* kialakítása. A különböző környezetvédelmi feladatoknak és felelősségi területeknek a működő intézményi rendszerre kell épülniük. Az Egyesült Államok hadseregében a parancsnokot a bonyolult kérdések megoldásában környezetvédelmi team segíti, amelynek tagja a biztonsági tiszt, a műszaki és az elhelyezési igazgató, a jogi tanácsadó, a logisztikai igazgató, a közügyek vezetője, a természeti és kulturális források vezetője és a környezetvédelmi koordinátor.

A német védelmi minisztériumban környezetvédelmi megbízott foglalkozik ezekkel az ügyekkel, feladatai közé tartozik a központi környezetvédelmi és az ahhoz kapcsolódó összes terület felügyelete, a tevékenység technikai koordinálása és az egyes szervezeti területek összefogása. Katonai kerületi szinten környezetvédelmi igazgató van, aki független központi szervezettel rendelkezik, amely segít a központi feladatok és a helyi ellenőrző és koordináló teendők ellátásában. Az igazi gyakorlati munka a helyőrségi főtiszt vállán nyugszik, aki szoros kapcsolatban áll a polgári szervezetekkel, biztosítja, hogy a csapatok betartsák a környezetvédelmi rendelkezéseket.

A környezeti károk csökkentésében fontos szerep jut a *tervezésnek*, az új anyagok bevezetésének: már a fejlesztés fázisában vizsgálatokat végeznek a különböző katonai eszközökön, védelmi anyagokon, így segítve elő a legjobb környezetbarát anyagok rendszerbe állítását.

A norvég hadseregben projektet dolgoztak ki az új anyagok kutatására, alkalmazására és végül a kivonására, mivel előfordulhat, hogy *egy eszköz környezetbarát a használat közben, de a környezetre veszélyes folyamatban gyártják, vagy a megsemmisítése során kellemetlen melléktermékek keletkeznek*. A környezetvédelmi vizsgálatoknak ki kell terjedni az alkalmazott termék egész életére: a „bölcsőtől a sírig”, azaz a termelés, a használat, a raktározás, a kivonás és végül a megsemmisítés fázisaira. A projekt vezetője felelős, hogy a környezetvédelmi törvényeket és szabályokat betartsák.

Az alkalmazási tervekben, a gyakorlatok, a lövészetek tervezésében — ahol lehetséges — a helyi lakosság érdekeit is figyelembe veszik, ezzel is csökkenteni lehet a környezeti károkat, vagy könnyíteni lehet a lakosságra nehezedő megterheléseken.

A meglevő kockázattól függően elsődleges feladat a katonai ingatlanok, területek rehabilitációjában a hulladék anyagok, a kivont, a lejárt eszközök felmérése és eltávolítása valamilyen gyűjtőhelyre.

Jelenleg a hadseregek a meglevő forrásaikkal, eszközeikkel meglehetősen pazarlóan bánnak. A környezetvédelem egyik lehetséges iránya a források (energia, víz, üzemanyag stb.) gazdaságos felhasználása vagy csökkentése, miáltal hozzájárulhatnak a talaj, a levegő szennyezési szintjének jelentős leszállításához.

A környezeti károk komplex ellenőrzésében és féken tartásában a *tudományos támogatás* elengedhetetlen, amelyet a hadseregek saját és polgári intézetek bevonásával valósíthatnak meg. Egyelőre azonban a hadseregekben az ilyen tevékenységet sajnos még nem kellően ismerik el, illetve kevés figyelmet kap.

A személyi állománynak napi tevékenysége során állandóan éreznie kell saját fe-

lelősségét a környezet megóvásában. Különösen a legalsó szinten van nagy jelentősége a *kiképzésnek*, a figyelemfelhívásnak, az *oktatásnak*. A hatékony környezetvédelem a hadseregben is attól is függ, hogy a személyi állomány miképpen viszonyul környezetéhez, mennyire érdekelt annak megóvásában és mennyi tudatosság van az erre irányuló cselekedeteiben.

Lényeges, hogy a környezetvédelmi szempontok már a tervezés időszakában megjelenjenek. A döntéshozóknak az a képessége, hogy a környezetet egységes egésznek lássák, óriási fontosságú, és ezt kell továbbfejleszteniük, javítaniuk. A környezetvédelem területén dolgozóknak — de más vezető beosztású személyeknek is — nélkülözhetetlen az oktatás, a széles körű környezetvédelmi képzés. A jogi és a természettudományos ismeretek segítenek a környezeti károk elkerülésében.

Természetesen a környezetvédelem nem maradhat az általánosságok szintjén. A hadseregben is világos, átfogó kereteket és szabályozási rendszert kell kidolgozni, amely a hierarchia minden szintjén beépül a katonai tevékenységbe.

Ugyanakkor a hadseregnek meg kell barátkoznia azzal a gondolattal, hogy számára is hasznos lehet az *együttműködés* a jelentősebb társadalmi csoportokkal, a megfelelő polgári intézményekkel. Katonaszemélyek részvétele a környezetvédelmi problémák megoldásában mindkét fél számára gyümölcsöző lehet.

Nem elhanyagolható irány a hadseregek környezetvédelmi feladatai között a *nyitottság*, a *nyilvánosság*, amely napjainkban egyre inkább a biztonsági és védelmi politika megszokott részévé kezd válni. A közvélemény állandó tájékoztatása a hadsereg ilyen tevékenységéről — azaz mit tesz a környezet védelméért, a nemzeti kincsek megóvásáért — hozzájárulhat a modern fegyveres erők elfogadásához.

Környezetvédelem a gyakorlatokon

Nem kétséges, hogy a katonai tevékenységek közül a legnagyobb környezeti károkat, a legmaradandóbb nyomokat a természetben a gyakorlatok okozzák, amikor a katonai szervezetek többé-kevésbé reális körülmények között próbálják begyakorolni az alaprendeltetésből fakadó tevékenységüket. A gyakorlatok fontos szerepet játszanak a katonai kiképzésben. Nagyon találóan jegyezte meg az egyik német hadügyminiszter: „Az a hadsereg, amelyik nem folytat kiképzést és gyakorlatokat, nem érdemli meg azt a pénzt, amit az adófizetők ráfordítanak.”

A hidegháború megszűntével, a feszültségek enyhülésével a gyakorlatok száma a NATO-hadseregekben egyre csökkent. 1978-ban a Német Szövetségi Köztársaság területén 126 magasabbegység-gyakorlatot tartottak, átlagban 2000 fő és nagy mennyiségű technikai eszköz bevonásával. Ez a szám 1991-ig fokozatosan csökkent, ekkor már csak 15 nagyszabású gyakorlatot tartottak. Ezzel egyidőben a magasabbegység-gyakorlatok főleg parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokból álltak, a nehéztechnikát mellőzték a nyílt terepen. Ennek tudható be, hogy a csapatmozgásokból adódó károk az 1985-ös 200 millió márkáról 1991-ben 40 millióra csökkentek.

Hogyan lehet csökkenteni a károkat, a környezetet óvni a gyakorlatokon?

- A gépesített, páncélosegységek gyakorlatainak, mozgásának korlátozása közterületeken és mezőgazdasági területeken, különösen olyan év- és időszakban, amikor a talaj erősen nedves. Így a mezőgazdasági és az erdőkárok megelőzhetők. Ahol csak lehet — a közutak óvása érdekében — a nehéztechnikát vonaton szállítják a gyakorlatok területére és vissza a laktanyákba.
- Egyre elterjedtebb a szimulátorok, speciális kiképzőeszközök és más tech-

nikai felszerelések alkalmazása, amelyekkel a gyakorlatok életszerűbbé tehetők, ugyanakkor elkerülhetőek az esetleg nagy zajjal járó tevékenységek, mint például a tűzérzési tűz.

- A környezet, az élővilág számára különös megterhelést jelent a kiképzés, a gyakorlatok során tapasztalható, a NATO-hadseregekben kellő figyelmet szentelnek ennek a problémának. Ennek érdekében passzív és aktív intézkedéseket hoztak. Egyelőre a passzív rendelkezések — mint például a tűzérzési tűz idejének korlátozása, vagy a minimális repülési magasság megnövelés — elterjedtebbek és olcsóbbak. Az aktív zajcsökkentés még kevésbé nyert teret, de egyes gyakorlatokon már alkalmazzák az „alacsony zajszintű” kiképzési lőszert. A parancsnokoknak és a törzseknek a helyi közösségekkel együttműködve zajtérképet kell kidolgozniuk. Ahol szükséges, megnövelik a gyakorlótér körül a zajvédelmi sávot; több NATO-országban a repülési alsó határt 300 méterre emelték fel.
- A jelentősebb gyakorlatokon külön környezetvédelmi térképet készítenek, amelyen feltüntetik a természetvédelmi, tájvédelmi körzeteket, a lényeges víztartálék-területeket, a fiatal erdőségeket stb. A talajtérképek tanulmányozásával minimálisra csökkenthetőek a talajkárok, ez utóbbiak szempontjából főleg a páncéloseszközök veszélyesek.
- Az üzemanyag-feltöltő helyeket úgy jelölik ki, hogy a felszíni és talajvizek szennyezését elkerüljék, hiszen egy liter gázolaj akár egymillió liter vizet tehet ivásra alkalmatlanná.
- Az álcázásban, a technikai eszközök rejtésében, a fedezékek kiásásában mindig problémát jelent a természetes vegetációban okozott kár. A természet védelmét szolgálja, ha az egyéni és kollektív álcahalót használják, ha elkerülik a fölösleges fakivágást. A gyakorlat befejezésével minden alegység felelős a terület megtisztításáért, a kiásott gödrök betemetéséért, általában a természet lehető legteljesebb helyreállításáért.
- Gyakorlatok előtt minden résztvevő környezetvédelmi szórólapot kap, amelyen rajzos és írásos formában felhívják figyelmüket: mit tehetnek és mit nem a környezet megóvása érdekében; megadják a hulladékgyűjtő pontok helyét, telefonszámát, a rendőrség, a tűzoltóság telefonszámát, súlyos környezeti kár bekövetkezésekor kihez, milyen szervezethez forduljanak; a védett (tiltott) területekre egyezményes jelek alkalmazásával hívják fel a figyelmet; valamint egyéb hasznos tanácsokat kapnak.

Új elgondolások a gyakorlóterek felhasználására

Az alapfeladatok végrehajtásának begyakorlásához minden hadseregnek szüksége van olyan területekre, ahol harcszerű körülmények között készíti fel katonáit, egységeit. A gyakorlatokon ez idáig nagyon gyakran igénybe vettek köz- és magánterületeket, hasznos mezőgazdasági földeket, miközben hatalmas károkat okoztak. Ennek elkerülése és a lakosságra nehezedő kellemetlenségek csökkentése érdekében a gyakorlatok egy részét a nyílt területekről csak a hadsereg által használt gyakorlóterekre helyezik át.

A gyakorlóterek száma valószínűleg csökkenni fog, a megmaradóknak az igénybevétele viszont növekedni fog. A környezetvédelem érdekében ezeken a területeken is nagy pénzüsségeket kell befektetni, hogy csökkentsék a környezetre ható megterhelést, illetve elkerüljék azt.

A gyakorlótereken a természet megóvása érdekében elsősorban: a károsanyag-ki-

bocsátása csökkentésére; a vízvédelemre; a talaj megőrzésére; a megelőző tűzvédelemre; a területen levő fajok védelmére; a terület természeti állapotának helyreállítására, a rekultiválásra helyezik a fő hangsúlyt, erre biztosítják a legtöbb anyagi ráfordítást.

A gyakorlótereket mindig célszerű körülvenni átmeneti zónával, amely védi a polgári lakosságot a katonai használat kellemetlenségeitől.

A környezetvédelem követelményeinek megvalósítása érdekében a tervezés időszakában a gyakorlótér-parancsnok szorosan együttműködik a helyőrség adminisztratív tisztjével és esetleg a minisztériumi specialistával. Ugyanakkor a tervezésbe bevonnak meteorológiai, geológiai, biológiai, hidrológiai, ökológiai szakembereket is, akik segítenek felmérni a várható vagy a már meglevő környezeti veszélyeket. A terveket térképen is rögzítik, amelyet rendszeresen felújítanak.

A gyakorlatokon a legáltalánosabb környezetszennyező tevékenység a zaj- és a por kibocsátás. A lakosságot a tűzérési lögyakorlatok, a műszaki robbantások zaja mellett a repülőgépek és a páncélos csapatok manőverei zavarják. Az ilyen eredetű ártalmak csökkentése érdekében a felelős hivataloknak vagy intézeteknek zajnyilvántartásokat kell készíteniük, majd ezek alapján technikai, mezőgazdasági és erdészeti intézkedéseket kell tenniük. Amennyire lehetséges, bokor- és erdősávot hoznak létre a zaj- és a porvédelem érdekében, amely egyúttal a helyi állatfajok védelmét is szolgálja.

A gyakorlóterek alatt jelentős talajvízkészletek is lehetnek, amelyek a helyi vízforrások részét képezhetik. Az érvényes jogszabályok alapján a katonai tevékenység során a föld alatti vízforrásokat meg kell védeni, ha szükséges, akkor védőzónákat kell kijelölni. Természetesen ezek vonatkoznak a felszíni vizekre is.

A talaj megőrzése ugyanolyan fontosságú, mint a természetes vizek védelme. Ennek érdekében megelőző és specifikus korlátozó intézkedéseket hoznak, hogy megvédjék a talajt a víz és a szél eróziójától; az időleges területlezáráások szintén elősegítik a túlzottan lepusztult részek helyreállítását. Ez a megoldás csak ott alkalmazható, ahol gyakorlótér elég nagy ahhoz, hogy egyik részén gyakorlatot végezzenek, s ezzel egyidejűleg a másikon helyreállítási munkák folyhassanak.

Ahol lehetséges, a nehéztechnikai eszközök útjait kavicsággal borítják, melyek oldalain vízelvezetőket építenek.

A természetet, az ember alkotta építményeket, a gyakorlótereket környező településeket a fentiekén kívül a gyakorlatok során keletkező tüzek is fenyegetik. Ezek megelőzése érdekében a gyakorlótér felhasználójának szorosan együtt kell működnie az erdőgazdasági szakemberekkel.

A megelőző tűzvédelmi intézkedésekkel minimálisra csökkenthető a tűz keletkezésének és terjedésének lehetősége. Ilyen intézkedés lehet a tűzvédelmi sávok kialakítása, a megfelelő úthálózat létrehozása könnyen hozzáférhető vízellátó pontokkal. Ugyanakkor célszerű, ha erdőtelepítéssel biztosítják a természetes állapot fenntartását.

Az ökológia a gyakorlótereken oly sokrétűen jelentkezik, hogy a katonai alkalmazóknak rangsorolniuk kell a saját követelményeik és a természet lehető legteljesebb megóvása között. Az ökológiai és a védelmi követelmények, valamint az időtényezők és a helyreállítási intézkedések felhasználási, alkalmazási és üzemeltetési tervekben integrálódnak. Ezek a tervek biztosítják annak a bonyolult bioközösségnek a megőrzését és fennmaradását, amelynek a védelme különösen fontos. Ennek a bioközösségnek a határait kijelölik és a terepen jól láthatóan meghatározzák úgy, hogy megvédelmezzék a rombolástól vagy bármilyen egyéb sérüléstől. A védelmi minisztériumok az erdőgazdaságokkal felmérik a gyakorlótereken található növényi és állatfajokat, általában a

biotop állapotát, melyet térképen rögzítenek. A feltáró intézkedések garantálják, hogy ezek a területek ne csak egyszerűen létezzenek, hanem tovább is fejlődjenek.

A gyakorlóterek másik nagy problémája a meglevő szennyező anyagok feltárása. Széles körű vizsgálatok szükségessé teszik a tényleges kockázat felméréséhez és a szükséges biztonsági és rehabilitációs intézkedések meghatározásához. (Nagyon sok gyakorlótér oly mértékben szennyezett, hogy már katonai célokra sem használható fel. Az ilyen rendkívül szennyezett zónák „helyrehozatalát” esetleg célszerűbb a természetre hagyni.)

Minden katonai vezetőnek biztosítania kell, hogy a hulladék anyagok megfelelő helyre kerüljenek, ezzel védik a talajt és a természetes vizeket; elő kell továbbá segítenie, hogy az újra felhasználható hulladékokat és más anyagokat összegyűjtsék és elszállítsák a feldolgozóhelyekre.

A katonai és a környezetvédelmi szakemberek együttműködésére nagy szükség van a gyakorlóterek igénybevétele során. Ennek érdekében egyes területeket kísérleti célokra is kijelölhetnek, ahol a katonai igénybevétel és a természet megóvására tett erőfeszítések kölcsönhatását tanulmányozhatják. Különösen lényeges lehet a helyi lakosság bevonása ebbe a tevékenységbe, illetve az állandó információcseré és együttműködés a helyi hatóságokkal. A természet megóvása érdekében tett katonai intézkedések megosztása a közvéleménnyel elősegíti a fegyveres erők és az állampolgárok közeledését, erősíti továbbá a hadsereg védelmi jellegének hangsúlyozását.

Nemzetközi együttműködés és közös kutatások

A NATO-országok viszonylag korán, a '60-as évek végén felismerték, hogy a gyorsan változó világban valamilyen módon reagálniuk kell a társadalmi és a környezeti kihívásokra. Így hozták létre a Committee in the Challenges of Modern Societyt, a modern társadalom kihívásainak bizottságát (CCMS), amelynek az volt a célja, hogy a nemzeti szinten már tanulmányozott problémákra — egyesítve a szakembereket és a technikai lehetőségeket — gyors és valós válaszokat adjon, továbbá az együttesen kialakított javaslatok minden országban felhasználhatók legyenek.

A CCMS nem folytat kutatásokat, tevékenysége a decentralizált bázisokon történik. Munkáját négy elv alapján végzi:

- a munka a részprojektekben, a kísérletet vezető vagy végző országokban folyik. Ezek az országok felelősek a fejlesztésért, az irányításért és az eredmények terjesztéséért. Más országok az érdeklődésüknek megfelelően vesznek részt a kísérletekben, de nem kötelező belépni egy projektbe sem;
- a kutatások eredményeit a politikusoknak megküldik és amennyire lehet érdekennyé teszik őket a természeti és a társadalmi környezet iránt;
- a CCMS nyílt szervezet, amely bilaterális és multilaterális keretek között segíti az együttműködést. A bizottság tanulmányainak eredményei rendelkezésre állnak más intézeteknek és magánszemélyeknek;
- a CCMS kifejlesztett egy módszert, minek alapján a kísérletet vezető ország megszervezi annak ösztönzését, hogy a kísérlet eredményei alkalmazásra és átvételre készítsék a hazai és a nemzetközi tudományos életet.

Az 1989-es NATO-csúcsértekezlet után a kiadott közleményben többek között a következőket olvashatjuk a CCMS-ről és a környezetvédelemről: „Felismerve a környezet megvédésének fontosságát, továbbra is együttműködünk a környezeti témákban a CCMS-ban belül. Ezek a tevékenységek felölelik közös törekvéseink széles tartományát. Ezen a téren további kezdeményezéseket kívánunk tenni.”

A NATO-tanács 1990 áprilisában határozatot hozott a CCMS programjainak kiterjesztéséről és egyetértettek abban, hogy vonják be a kelet-európai országokat a kutatási munkákba, azok vegyenek részt a konferenciákon és szemináriumokon. Az 1992. márciusi NATO-tanácskozások munkatervet fogadtak el a dialógusról, a partnerségről és a kooperációról, valamint a szakemberek részvételéről a CCMS-ben.

Az elmúlt 25 év alatt mintegy 40 kísérleti tudományos munkát fejeztek be és több mint 30 folyamatban van.

*

A tíz legfontosabb környezetvédelmi szabály, amit a gyakorlaton be kell tartani (a portugál hadsereg okmányai alapján)

- 1.) A növényzetnek a lehető legkevesebb kárt okozd! Közlekedj az ösvényeken és mellékutakon! Használd az álcahalót, a gödröket temesd be!
- 2.) A víz az élet éltető eleme, mindenáron védeni kell. Kerüld a vízforrások, a természetes vizek, az ivóvíz szennyezését a gyakorlatokon!
- 3.) Csökkentsd minimálisra a talajkárokat a manőverek és mozgások során! Úgy hagyd el a területet a gyakorlat után, ahogyan előzőleg találtad!
- 4.) Próbáld engedélyt kérni a farm- vagy földtulajdonostól, kerüld a tulajdonban és a megművelt területen a károkozást. Az általad okozott károkat térítsd meg, kelts magadról jó benyomást!
- 5.) A vadállatok és a halak védelme a műveltség egyik mutatója, a természet egyensúlyának megtartása a te környezeti egyensúlyodat is szolgálja.
- 6.) Tégy gyakorlati intézkedéseket a kulturális örökségek, épületek megóvása érdekében!
- 7.) A gépjárművek és a repülőgépek a legsúlyosabb szennyező források lehetnek. Az üzemanyag-kiömlést és -csurgást akadályozd meg! Soha ne mosd le a járművet mezőgazdasági területen!
- 8.) Ne önts az olajat, a benzint, a fádadt olajat a talajra! Akadályozd meg, hogy ezek a talajvízbe kerüljenek! A szennyezett talajt távolítsd el!
- 9.) A gyakorlat során keletkező hulladékok és más anyagok veszélyesek lehetnek. Gyűjtsd össze a hulladékot tartályban, és ne hagyd őrizetlenül!
- 10.) Lőszert és a robbanóanyagot csak a legszükségesebb mennyiségben szállíts! Csökkentsd a lőszerek és robbanóanyagok okozta zajt! A fel nem robbant lövedékeket gyűjtsd össze, a természetnek okozott kárt a területek váltásával mérsékel!

*

A környezetvédelem ma már a biztonságpolitikának szerves része, az országok egyre nagyobb figyelmet szentelnek e fontos kérdésnek. A hadseregeknek még többet kell foglalkozniuk a katonai tevékenységek hatásaival: javítaniuk szükséges a tervezés folyamatait, és szélesebbre tární a polgári-társadalmi szervezetekkel való együttműködés területeit.

A Magyar Honvédségben néhány éves kényszerű stagnálás után több területen kedvező változások észlelhetők. Ebbe illik bele a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítése, a NATO környezetvédelmi tanfolyamain való részvétel és a környezetvédelmi oktatás beindítása a tanintézetekben.

Csabai György

A multinacionális NATO-erők logisztikai támogatása

Az Észak-atlanti Tanács 1991. november 7—8-i ülésén a NATO-tagállamok állam- és kormányfői által jóváhagyott stratégiai koncepció új követelményeket támaszt a logisztika számára is. A többnemzetiségű, azaz multinacionális kötelékek felállításával kapcsolatos elgondolás — ideális esetben — egyetlen logisztikai ellátási lánc kialakítását kívánja meg. Ezzel együtt intézkedéseket léptetnek életbe azért, hogy — szükségállapot idején, gondosan koordinált tervezés alapján — fokozottabb mértékben tudjanak támaszkodni a polgári logisztikai támogatásra. A rendelkezésre álló anyagi források eddigénél hatékonyabb felhasználására való törekvés a logisztikai kérdések új megközelítését teszi szükségessé. A szerző a hazai katonai szakirodalomban első ízben mutatja be a NATO multinacionális erői támogatását felölelő kérdéskört. Cikkében a kihívások, az alapelvek, a felhatalmazások, az egészségügy, az üzemanyag-ellátás és a témába vágó más kérdések kerülnek kibontásra.

A hidegháború elmúltával az észak-atlanti országok ígéretesebb jövő elé nézhetnek, főként a NATO jövője tekintetében. A nemcsak Európában, hanem globálisan kialakult új környezet figyelembevételével kidolgozott NATO-stratégiai koncepció nagy hangsúlyt helyez a párbeszédre, az együttműködésre, amely valójában a Partnerség a békéért programban bontakozhat ki és érhet el minden eddigénél hasznosabb és egyetemesebb eredményeket.

A NATO-szövetségesek elhatározták, hogy felváltják az előretolt védelem koncepcióját az *előretolt* (de csökkentett) *jelenlét* alapuló koncepcióval. Mint minden eddigi NATO-koncepció, ez is az USA katonai stratégiáján nyugszik. A koncepcióváltás többek között azon képességek kifejlesztésével jár, amelyek szükségesek ahhoz, hogy szembe tudjanak szállni a sokrétű és sokirányú lehetséges kockázatokkal. Mindezek olyan erők meglétét teszik szükségessé, amelyek a korábbiaknál rugalmasabbak és mozgékonyabbak. E követelmények kielégítése érdekében a szövetség erőit új, többnemzetiségű kötelékekben egyesítik. Ezek az úgynevezett multinacionális erők.

A logisztikai támogatás alapelvei

A multinacionális erők harci erejét és állóképességét meghatározó igen fontos tényező azok *logisztikai támogatása*.

Az Öböl-háború tapasztalatai megmutatták, hogy milyen kihívást jelentett az új környezetben az erőknek a legfontosabb logisztikai eszközökkel való ellátása. Az emlékeztető 100 óra alatt a robusztus erő logisztikája biztosította a VII. hadtest előrenyomulását. Az északon harcoló csapatokhoz például több mint 8,7 millió gallon hajtóanyagot,

580 000 élelmiszeradagot, 756 000 (1,5 literes) vizespalackot és 1,9 millió gallon ömlesztett vizet szállítottak. A támadás második napjától naponta 50 000 tonna lőszert jutattak el a csapatokhoz.

A leendő több(sok)nemzetiségű erők támogatásának megtervezése azért is igen bonyolult, mert a meghatározó tényezők többsége — a várható kockázatok, a forratókönyvek, a változatok, az erők felépítése, azaz struktúrája és a hadműveleti elgondolások — napjainkban is tanulmányozás tárgyát képezik.

A jövőben a többirányú védelem számára kell megvalósítani a logisztikai támogatást. Ezenfelül az adófizető állampolgár elvárja azt, hogy válságidőszakban elkerüljék az erőforrások kimerítését s a felesleges szállításokat.

Ebben az új helyzetben — a pragmatikus megközelítés szerint — a rugalmas és mozgékony többnemzetiségű erők logisztikai támogatásának néhány fontos területén az ellenőrzést és az irányítást az erők parancsnoka végzi. Minél magasabb a nemzetiségi szint, annál nagyobb a szükség a teljesen integrált logisztikai támogató szervezetekre és eljárásokra. Vagyis több változat, megközelítés jöhet szóba. Ezek a változatok lényegében a támogatás alapelveinek is felfoghatók.

Az első változat tisztán nemzeti logisztikai támogatási eljárásokon (megoldásokon) alapul. Nyilvánvaló, hogy ez akkor szükséges, ha egyetlen nemzet szolgáltatja az adott erőkontingens valamennyi elemét.

A második változat a vezető nemzeti elv, amelynek az alkalmazására akkor kerülhet sor, amikor egy nemzet szolgáltatja a harcos és a támogató erők zömét, miközben más nemzetek speciális támogatási funkciókat látnak el a vezető nemzet irányítása és ellenőrzése mellett.

A harmadik változat a szerep vagy a feladat specializálását igényli. Ilyen esetben egy adott térségben vagy körzetben olyan forrásokra lesz szükség, amelyek a NATO-parancsnok ellenőrzése alatt kerülnek felhasználásra, miközben az egyes nemzetek bizonyos sajátos funkciók ellátásáért felelősek mint például a szállítás, az üzemanyag-szolgáltatás vagy az okozott károk helyreállítása.

A negyedik változat a teljesen integrált logisztikai támogatás, ami tulajdonképpen többnemzetiségű logisztikai támogatóegységek létrehozását teszi szükségessé, amelyeket a NATO-parancsnokok teljes irányítása alatt állítanak fel. Ez a változat vagy alapelv különösen alkalmas olyan erők támogatására, amelyek nagyfokú interoperabilitással rendelkeznek és soknemzetiségűek, mint például a reagálóerő (Reaction Force) és a NATO légiszállítású korai riasztóereje (NATO Airborne Early Warning Force). Ez a lehetőség számba veszi a gazdaságosságot, valamint szükségte lenné teszi a nemzeti logisztikai támogatás és a közlekedési vonalak duplikációját.

Mozgékonyság és állóképesség

A NATO fegyveres erői talán a mozgékonyság növelésével kapcsolatos törekvésük során találják szembe magukat a legnagyobb kihívással. Az erők és a logisztika mozgékony-sága ugyanis válsághelyzetben és konfliktus idején lényeges és meghatározó tényező lesz az elrettentés és a tagállamok szuverenitásának megvédése szempontjából.

A NATO vezető logisztikusai úgy gondolják, hogy szállítás biztosítása továbbra is a nemzeti felelősség keretében történik, lehetnek azonban kivételes esetek annak érdekében, hogy tovább javítsák a NATO válaszadó képességét. Azok a nemzetek, amelyek szabad

kapacitással rendelkeznek, várhatóan felajánlják azt a szövetségnek nemzeti hozzájárulásként. A szállítóerők kijelölése bizonyos erők támogatására, vagy az alkalmazási alapelvek, illetve változatok együttesen segíthetik a tervezést és a válságokra való reagálást.

A képességek közös erővel történő, de szelektív létrehozása is igen fontos a hadműveletek megvívása szempontjából. Tervezik az ún. „alvó szerződés” megkötését a polgári szállítások időbeni végrehajtására. Ezenfelül a soknemzetiségű megállapodások is segítik a meglévő eszközök felhasználását és a polgári kapacitások igénybevetését a törvényes nemzeti eljárásmodoknak megfelelően. Valójában szükség esetén ezek garantálják a polgári eszközkészlethez való hozzájutást a megfelelő időben. Hosszabb távon a NATO közös biztosítási szabályai, a szabványszerződéses eszközök és a szelektív NATO-ellátások elősegítik majd a költségek csökkentését és a polgári kapacitások optimális felhasználását a teljes mozgékonyág elérése érdekében.

A *szövetség infrastruktúrája* is elősegítheti a sikert, vagy vezethet kudarchoz. Középtávon tanulmányzzák, hogy mennyit ruházzanak be a szárazföldi és a tengeri (vízi) készletezésre, másrészt a szétbontakoztatott (telepített) erők támogatását szolgáló készletek és felszerelések mozgatására. További infrastruktúraköltségek merülhetnek fel a hadászati jelentőségű kikötők és kulcsfontosságú repülőterek, a teherátrakodású létesítmények vonatkozásában is, mert ezeket nem tudják kereskedelmi pénzeszközökből megvalósítani. A mozgékonyág menedzselésére a szövetségben folyó szállításokat valószínűleg központilag koordinálják, miközben kialakul a szállítás és a szállítási eszközkészlet közös szabványosítása multinacionális alapon.

A *gyors szétbontakozási, újratelepítési képesség*, az új erők fogadása — beleértve azok logisztikai szervezeteit is — kulcsfontosságú lesz. Az erők tranzitirányítását és szállítását illetően igen nagy jelentősége lesz a szövetséges bevetési és mozgósítási rendszer (Allied Deployment and Movement System, rövidítve ADAMS) kifejlesztésnek és bevezetésének. Várhatóan felértékelődik az eszközök és a készletek szállíthatósága légi és vízi úton. A tartós készleteknél — a csomagolás mellett — a gyors kirakodás és a szétoszthatóság szempontjait helyezik előtérbe. A szövetség területén áthaladó nyitott közlekedési (szállítási) útvonalak igénybevetését diplomáciailag és jogilag előzetesen szabályozzák.

Az elképzelések szerint a NATO erőinek *állóképességnek kell lenniük*. Az európai szövetséges erőknek rendelkezniük kell a megfelelő erővel mindaddig, amíg el nem érik harci céljaikat. Ennek érdekében ma is több kezdeményezés van folyamatban.

Az egyik elképzelés szerint napjainkban olyan, számítógépre alapozott rövid és hosszú távú programokat dolgoznak ki, amelyek lehetővé teszik a békeidőszakban szükséges *készletek felmérését*. Válság vagy konfliktus esetén ez a rendszer el tudja végezni az aktuális olyan anyagkészletek megállapítását, amelyek lehetővé teszik a NATO-csapatok számára a kockázatok leküzdését. Jelenleg a NATO szakemberei kidolgozzák a közép- és a hosszú távú javaslatokat a lőszerkekből és egyéb ellátási anyagokból álló olyan *tartalékok képzésére*, amelyeket az európai szövetséges parancsnokság részére halmozhatnak fel. A készletképzés alapvető célját a nagyobb rugalmasság és mozgékonyág biztosítása képezi a lehetséges válságok kezelésében. Ily módon is garantálni akarják a NATO-erők állóképességének és szívósságának a megkívánt minimális szintjeit a NATO területén kívüli szétbontakozás vagy telepítés esetén is, amikor ezek az erők nincsenek a szövetség parancsnoksága alatt. Ehhez járulván olyan eszközöket és módszereket fejlesztenek ki, amelyek segítik a parancsnokokat abban, hogy

hol és mikor osszák ki azon készleteket, amelyeket a válság idején igénybe vesznek. Az előre elhelyezett felszerelési és más anyagok lehetővé teszik a szűkös szállítókapa-
cítások más célra történő igénybevételeét.

Üzemanyag és infrastruktúra

A közös üzemanyag-politika kialakítása mára kulcskérdéssé vált a NATO számára.

Ismeretes az *egyetlen fajta üzemanyag-koncepció* (angolul Single Fuel Concept), amely valójában azt foglalja magában, hogy csupán egyetlen üzemanyag típust használnak a harcmezőn a légierő és a szárazföldi erők. Az egyetlen üzemanyag alkalmazása a lehetséges legnagyobb mértékben nemcsak növelné a harmonizációt, a kompatibilitást és leginkább az interoperabilitást, hanem egyúttal egyszerűsítene a logisztikai támogatást is.

A következőkben röviden kitérek az *interoperabilitás* kérdésére. Magam az interoperabilitást akkor tekintem optimálisnak, ha az abban érintett konkrét rendszereket már úgy tervezték, hogy azokat együtt lehessen működtetni. Ezért az interoperabilitás annál alacsonyabb értékű, minél több különálló valami (mód, forma stb.) van a működő rendszerben és azok komplikálják, netán ellenállnak a normális műveletnek, illetve műveleteknek. A gyakorlatban ilyenek lehetnek: a kommunikáció, az inkompatibilis adatkapcsolatok, a több mint egyfajta harci lőtávolság, az eltérő átlagidő a meghibásodások között stb. Ideális az lenne, ha például a harckocsiból, páncélozott harci járművekből vagy gépjárművekből egyfajta — a közös — lenne mindegyikből és a fegyverzethez egyfajta lőszert, a motorok meghajtásához egyfajta üzemanyagot lehetne felhasználni.

Bizonyos mennyiségű üzemanyagkészletek meglétét (minimális szinten is) a hadműveleti és technikai követelmények teszik szükségessé. A NATO üzemanyag-vezeték-rendszere (NATO Pipeline System) működésének fenntartásához is szükséges jelentős mennyiségű üzemanyagkészlet. Prognózisok szerint a jövőbeni hosszabb fenyegetettségű vagy figyelmeztetésű időszak lehetővé fogja tenni a meglevő hadműveleti készletek csökkentését.

Az üzemanyag — a lőszerral ellentétben — olyan természetű, amelynél lehetőség mutatkozik a polgári-katonai együttműködés erősítésével a válság- vagy konfliktusidőszakban felmerülő szükségletek kielégítésére.

A rendszer rugalmassága azzal is fokozható, ha a NATO üzemanyag-rendszert nagyobb mértékben kapcsolják össze az olyan létesítményekkel, mint a *polgári tárolók* és *finomítók*. Az üzemanyagkészletek *területi elhelyezése* is egyre bonyolultabbá válik. Ezért a NATO az elfogadó országgal megállapodást köt és az otthoni (hazai) bázison előre raktároz, hogy a gyors mozgathoz a lehető legjobb feltételeket teremtsen meg. Az előre raktározással a leendő felvonulási terepszakaszokon — vagy az olyan térségekben, ahol a fogadó nemzet olajiparának gyengesége vagy más tényezők is indokolják — kellő feltételeket hoz létre az üzemanyag-ellátáshoz.

A szövetség üzemanyag-ellátásának javítása érdekében a mozgékony és az állóképesség szempontjából további *beruházásokat* terveznek. Többek között az infrastruktúratervezésük szorosabban kapcsolódik az új stratégiához, az erő- és a vezetési struktúrához, valamint a megerősítéssel kapcsolatos koncepciókhoz. A NATO-ban korábban az volt az előírás, hogy az egyes projekteket kategóriánként hagyták jóvá

(pl. repülőterek, híresszeköttetés stb.), és kevésbé kapcsolódtak a hadműveleti-harcászati követelményekhez. Elképzelések szerint a jövőben az infrastruktúrafolyamatnak az integrált rendszer kialakítását kell eredményeznie. Az integrált rendszert úgy akarják megvalósítani, hogy az egyes projektek jóváhagyásával a hadműveleti követelmények és az erőkkel kapcsolatban jóváhagyott célok elérését segítsék elő.

Egészségügy

NATO-értékelések szerint az egészségügy két kihívással szembesül.

Az első kihívás a többnemzetűség. Minél nagyobb mélységben szervezik meg ugyanis az egészségügyi támogatást, az annál inkább a kialakult helyzet függvényévé válik. Ennélfogva ameddig csak lehet, az egészségügyi támogatást *nemzeti alapon* kell biztosítani.

Eldöntötték, hogy a *nemzeti dandárok vagy hadosztályok támogatásának nemzetinek kell maradnia* és csak ezen kötelekekkel kell integráltnak lennie. A nemzeti alapon való megközelítést, a soknemzetiségű hadtestek (csapattestek) szintjén már nem tartják költséghatékonyak. Feltételezésük szerint: ha a harcok során a hadosztálynál sok sebesülés történt, akkor a kezelések a nemzeti kórházakban történhetnek, a hadtesttörzsnek pedig képesnek kell lennie arra, hogy a szükséges eszközöket szétossza az adott nemzetek által működtetett kórházak között.

Az egészségügy második kihívása a mozgékonyság. Az egészségügyi alakulatoknak ugyanolyan mozgékonyaknak kell lenniük, mint amellyel az általuk támogatott erők rendelkeznek és néhány kórháznak is mozgékonyaknak kell lennie. Az elképzelések szerint olyan kórházakra is szükség lesz, amelyeket alakulataikkal együtt mozgatnak, az állományával, a felszerelésével, az egészségügyi eszközeivel. Egy másik nézet szerint azt tervezik, hogy csak a kórházak személyzete mozogna együtt egy olyan helyre, ahol előre elhelyezetten megfelelően felszerelt épület és a szükséges ellátási anyagok állnának rendelkezésre.

A NATO vezető szakemberei jól tudják: a figyelmeztetési időszak megnövekedése nem vezet el oda, hogy a korábbinál több egészségügyi szakemberrel (szakszeméllyel) rendelkezzenek, legyenek azok katonák vagy polgáriak. Felismerték, hogy a fegyveres erők csökkentése növelni fogja a katonai egészségügyi szolgáltatnak a polgári támogatástól való függését, s ezt a kérdését továbbra is széleskörűen tanulmányozzák.

Megosztott hatáskörök

Az európai szövetséges főparancsnokságnál nem alkalmazhatnak csupán egyetlen közös logisztikai koncepciót a különböző típusú erőket illetően. Az erők összetételétől függetlenül bizonyos források ellenőrzését átruháznák a NATO-parancsnokokra. A megkívánt mozgékonyság és rugalmasság eléréséhez fontosnak tartják, hogy a parancsnokok ellenőrizzék a kulcsfontosságú ellátó(támogató)egységeket és a logisztikai forrásokat a szétbontakozás, azaz a felvonulás kezdeti időszakában. A parancsnokoknak szükségük lesz azokra a meghatalmazásokra, amelyek alapján a válságok és a háború idején tárgyalhatnak és irányíthatják az erőknek, valamint a logisztikai forrásoknak egy adott térségen belüli és a térségek közötti átcsoportosítását.

Hasonlóan nagy horderejű kérdésnek ítélik a NATO katonai szervei a legfontosabb készletek és ellátási anyagok lehető legjobb felhasználását válság idején.

Nem sok értelmét látják annak, hogy nagy mennyiségű hadfelszerelést (lőszerkészleteket) mozgassanak az egyes régiók között. Tervezik azoknak a válság által leginkább sújtott térségen — régión — belüli felosztását.

Ezért a tagállamoknak középtávon át kell ruházniuk a NATO-parancsnokokra azt a felhatalmazást, hogy ők tárgyalhassanak a legfontosabb hadfelszerelési eszközök, ellátási anyagok és szolgáltatások elosztásáról, egyúttal ellenőrzésük alatt tarthassák azokat.

Terveik szerint arra törekednek, hogy a NATO-parancsokok — mind békében, mind a válság és a konfliktus idején — a felhatalmazást nemcsak arra kapnák meg, hogy megállapítsák az igényeket és a prioritásokat, hanem arra is, hogy ellenőrizték és koordinálják a logisztikai források felhasználását a felelősségük alá tartozó térségekben, régiókban; fel(meg)oldják a prioritások és a feladatok közötti konfliktusokat; szétosszák a legfontosabb eszközöket és anyagokat annak érdekében, hogy megelőzzék a sürgősségi vagy rendkívüli állapot kialakulását.

A NATO-n belül fontos kérdésként kezelik a *szabványosítás* folytatását. Ennek hadműveleti előnyei nyilvánvalóak, igazi értékei azonban a lehetséges megtakarításokban rejlenek, amelyek — növekvő mértékben — abból származnak, hogy a NATO-erők felszerelése megbízhatóak, karbantarthatóak és utánpótlásuk biztosítható. Ehhez a három paraméterhez manapság egy negyediket is sorolnak, mégpedig azt, hogy a leendő felszerelések jól szállíthatóak legyenek, máskülönben nem biztosítható az igazi mozgékonyság.

*

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy a fentebb bemutatott elvi és gyakorlati lépésekből a NATO mozgékony és rugalmas, soknemzetiségű erői logisztikai támogatásának kulcsát a szövetség növekvő együttműködése és koordinációja képezi. Ez elsősorban a tagállamok közötti együttműködésre, másodsorban a nemzetek és a NATO közötti kapcsolatokra, harmadsorban pedig a polgári és a katonai szervezetek, intézmények közötti kapcsolatokra vonatkozik.

A Magyar Honvédség vonatkozó szolgálatainál a kérdéskör hosszú idő óta folyó nemzetközi tanulmányozása után, de közben is, határozott lépéseket kell tenni a NATO-ban alkalmazott elvek, eljárások és -módok adaptálására, a harmonizáció, az interoperabilitás és kompatibilitás érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The Alliance s Strategic Concept, NATO Office of information Press, 1991.
2. Parnerség a békért: keretdokumentum; Magyar Hírlap 1994. február 8.
3. Field Marshal — Sir Richard Vincent: The Bruxelles Summit - a military perspective, NATO Review, February 1994.
4. W. R. Rutmerhford — W. L. Brame: A logisztika a nyers erőszak koncepciója, Military Review 1993. évi 3. sz.
5. Dr. Csabai György: A logisztika a fegyveres erők mozgatásának és fenntartásának eszköze, Új Honvédségi Szemle 1992/1.
6. Dr. Szenes Zoltán: A katonai logisztikai rendszer kialakítása Hadtudományi Tájékoztató 1994/1.
7. The Military Balance 1993—1994.

Szilárd István

A katonai felsőoktatás reformjáról

A társadalmi rendszerváltás hazánkban beindult folyamatai nem hagyták érintetlenül a társadalmi lét egyetlen területét, így a társadalom önvédelmi rendszerét sem. A változás igénye égető szükségszerűségként érzékelhető a katonai felsőoktatásban, amelyre a hadsereg védelmi koncepcióján túl a hazai felsőoktatásban tapasztalható akcelerációs folyamatok is hatnak. Az alábbiakban közreadjuk a szerzőnek az MHTT kiképzési szakosztálya legutóbbi konferenciáján elhangzott előadását, amelyben vázolja a katonai felsőoktatási reform kialakításában követendő alapelveket és kifejti elgondolását a reform megvalósítására.

A katonai felsőoktatás reformjának kidolgozásakor először mérlegelni kell a jelenlegi helyzetet, majd ennek továbbvihető értékeit elő kell készíteni az adaptációra, a második fázisban pedig a korszerű elvek alapján fel kell vázolni az átalakítás irányait. E két feladategyüttes adja a reform széles társadalmi értékrenden nyugvó kidolgozásának alapját.

A katonai felsőfokú oktatási reform kialakításának szempontjai

1.) A katonai felsőoktatásnak jelentős szerepe van a haza védelmében elsődlegesen szerepet játszó katonai vezetők, a területileg felelős igazgatási szakemberek és a „nagypolitika” politikusainak vezető-irányító feladatokra való magasszintű elméleti és gyakorlati felkészítésében.

Ennek alapvető képzési tartalmát a korszerű menedzserképzés, a hadtudomány legújabb eredményeinek megismerése és alkotó alkalmazása, valamint olyan személyiségi jellemzők kifejlesztése képezi, amelyek megfelelnek a katonai vezetőkkel szembeni társadalmi elvárásoknak. A jelenlegi képzési struktúra csak részben elégíti ki ezeket az elvárásokat.

2.) A katonai felsőoktatást és a hadtudományi kutatást a politika kiemelt témái közé kell sorolni és ennek fejlesztését a hazai felsőoktatás és a tudományos közélet minőségi elemeként, állami funkcióként kell kezelni. Ezzel érhető el, hogy a katonai szféra a társadalmi minőségi fejlesztés intézményi rendszerének szerves részét képezze.

3.) A korszerű katonai szakemberképzéssel és a hadtudományi kutatással szembeni követelményeket — az államigazgatás adminisztratív befolyásolásai helyett — egyrészt a hadsereg tényleges szükségletei, másrészt a nemzetközi katonai felsőoktatással és stratégiai elemzések tudományos színvonalával való megmért-

tetés, továbbá a polgári felsőfokú szakemberképzésben tevékenykedők elismerése alapján célszerű megfogalmazni. *Ezt a sokoldalú követelményrendszer az erre létrehozott és a magyar katonai felsőoktatás eredményességében és társadalmi presztízsének javításában érdekelt szervezetek képviselőiből vagy egyes autentikus személyiségekből álló testületeknek kell meghatározniuk, amelyek felelősségteljes munkája mintegy garancia a katonai tanintézeti tevékenység magas színvonalára, ugyanakkor meghatározó biztosítéka a minőség- és a teljesítményelv érvényesülésének.*

4.) Társadalmunkban általános igény, hogy a teljesítmény alapján mérlegeljék az értékeremtő folyamatokat, amelyben többek között az értelmiségiek szakértelme is értékelés tárgya lesz. Az értelmiségiek minősítése visszahat a kibocsátó felsőoktatási intézményekre, így a katonai akadémiára és a főiskolákra is, ezáltal a kibocsátandó katonatisztek és tiszthelyettesek minőségére. *Ez összhangban van azzal, hogy csakis magas minőségi mutatókkal rendelkező értelmiségi szakemberek segíthetik elő a társadalom fejlődését.* Ezt az alapigazságot ismerte fel néhány fejlődő ország, amelyek szakemberképzésükre a lehetőségeiket meghaladó mértékben költöttek és néhány év alatt az egész világot ámulatba ejtették páratlan fejlődési ütemükkel. Túlzás nélkül megállapítható: a jövő szakembereinek felkészítéséért felelős irányító szervezetek és személyek hazafias kötelessége a *feltételek megteremtése*.

A magyar katonai felsőoktatás hagyományai, amelyek nem korlátozódnak az elmúlt ötven évre, a jövőben is hasznosítható példákat mutatnak fel. A Ludovika Akadémián az évfolyamok hallgatóit kibocsátásuk után is figyelemmel kísérték a hadügy irányítói, és értékelték vezetői alkalmasságukat. Egy-egy kiemelkedő évfolyam hallgatói egész pályájuk során érezték az elismerést, amely nemcsak őket inspirálta nagyobb teljesítményre, de oktatóik is tapasztalhatták a pozitív megkülönböztetést pályájuk során.

5.) A fentiekből is következik, hogy a katonai tanintézetek megfelelését, a magas minőségi értékek érvényesítését csakis a tudás és a szakértelem rangjának visszaállítása fogja biztosítani. Ennek egyik fontos garanciája az oktatás tudományos megalapozottsága, a tudományos értékek adaptációja a felsőoktatásban és a katonai menedzserek *személyiségi tulajdonságai kifejlesztéséhez szükséges tanintézeti feltételek megteremtése* — amely utóbbi egyrészt strukturális, másrészt tantervi és nem utolsósorban az autonóm működés feltételeit biztosító jogi garanciák meglétének kérdése.

6.) A katonai felsőoktatási reform során célszerű a kapcsolódási területek szerinti elemzést elvégezni, illetőleg a hazai felsőoktatás rendszerébe szerves illeszkedés feltételeit meghatározni az alábbiak szerint:

- a katonai felsőoktatás illeszkedjen a *személyiségfejlesztés folyamatába*, az elemi oktatási-nevelési szintektől a legmagasabb posztgraduális képzési rendszerekig;
- szervesen illeszkedjen a *hazai felsőoktatás rendszerébe*, amelyet a megegyező tananyagok egyenlő színvonalú oktatásával, a speciális (hadtudományi, katonai vezetéselméleti) tananyag egyetemi vagy főiskolai tananyagként való elismertetésével, valamint a közös oktatási és kutatási fejlesztésekben való részvétellel lehet biztosítani;
- a hazai katonai felsőfokú oktatás és a hadtudományi kutatás *versenyképes-*

ségét a nemzetközi katonai felsőoktatás rendszerébe való bekapcsolódással lehet biztosítani (ennek előnyeit a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia évek óta fennálló gyümölcsöző kapcsolatai igazolják). Az így kialakított nemzetközi együttműködést az oktatók, a kutatók és a hallgatók cseréjére, illetőleg bizonyos tananyagok standardizására célszerű felhasználni;

- a katonai felőktatás a káderutánpótlás bázisa, ezért olyan szakemberek felkészítésére célszerű összpontosítani, akik az értelmiségi szerepeket betöltő vezetői adottságok mellett a hadsereg konkrét szakmai irányításában, technikájának, fegyverzetének mesterei kezelésében, a haza védelmére való felkészítésben és a katonai kiképzésben vesznek részt, továbbá akik a nehézségeket is vállalva bármilyen körülmények között teljesítik a rájuk bízott feladatokat.

A katonai felsőoktatásban követendő alapelvek

a.) A hallgatók oktatásában és képzésében el kell különíteni az akadémiai és főiskolai oktatást a katonai fogások begyakoroltatásától és a katonás magatartás kialakítását szolgáló kiképzéstől. Itt a hallgatók önálló, aktív szellemi tevékenységét biztosító felsőoktatási szempontnak lehet elsődleges szerepe, hiszen a felsőoktatási intézmény elsősorban a mentális képességeket fejleszti, és nem a mechanikus beidegzést eredményező magatartási szabályokat sulykolja.

b.) A hallgatók képzését a valóságos szükségletek fejlesztését biztosító motivációk alapján lehetséges folytatni. Ebben a folyamatban minimálisra kell csökkenteni a direkt beavatkozásokat. Az oktató szerepe a tanulási-tanítási rendszerben az „atyai jóbarátéhoz” legyen hasonló, amely lehetővé teszi, hogy a hallgató önállóan küzdje át magát a nehézségeken, ám abban a biztos tudatban, hogy mindig támaszra lelhet tanárában.

c.) A katonai vezetői tulajdonságok kifejlesztésére korlátozó hatású a szűkebb értelemben vett praktikizmus — szélsőséges esetben a lelketlen drill —, valamint a száraz ismeretanyag reprodukáltatása. Ezzel szemben teret kell adni a műveltség formai elemei fejlesztésének, az ítélelőerő, a logikus gondolkodás, az áttekinthetőség, a katonai illemszabályok szerinti viselkedés, a szerénység, az altruisztikus személyiségjegyek, a határozottság és az akarati sajátosságok attribútumai kifejlesztésének. A felsorolt személyiségi értékeken túl a katonai felsőoktatásnak meg kell teremtenie minden feltételt ahhoz, hogy a hallgatók fejleszthessék fizikai állóképességüket a sajátos katonai sportágakban, legyenek képesek a különböző technikai eszközöket, fegyvereket, járműveket mesterien kezelni, illetőleg a korszerű vezetéshez szükséges számítógépeket, informatikai berendezéseket használni.

d.) A katonai felsőoktatás koncepcióját a valóságban preferált értékek szerint kell meghatározni, ellenkező esetben megkérdőjeleződik a koncepcionális elvek hitelessége.

e.) A képzésben az értelmiségi szakemberré válás folyamata végén az önállóan gondolkodó, sokoldalú kreatív és innovatív embertípust, a katonai hivatásra való nevelés eredményeként pedig olyan katonatiszteket vagy tiszthelyetteseket kell kibocsátani, akik az előbbi személyiségi értékeket képesek transzferálni a haza védelméért vállalt magas szto feladataik teljesítése során. Ez a kettős követelményrendszer különösen jó adottságokkal rendelkező egyének képzését feltételezi, amely döntő szempont már a felvételhez szükséges alkalmasság megállapításakor.

f.) Az oktatók alkalmasság szerinti kiválasztásához célszerűnek látszik olyan, *optimális tulajdonságokból álló karakterisztikatengelyt kialakítani*, amelyben az alkalmasságot csak a pedagógiai (andragógiai), pszichológiai, szociális igények, katonai nevelési elvek és sajátos mintaközvetítő személyi tulajdonságok határozzák meg. Ezek alapján az oktató az egyetemi vagy főiskolai képzési színvonalon képes tanítani és tanulást szervezni, a nevelő pedig a hallgatók korának megfelelő személyiségformáló hatást képes kiváltani. Az oktatók és a nevelők alkalmasságának megállapításánál ma már nem elhanyagolható szempont az idegen nyelvek ismerete sem, valamint a vezetőképzést biztosító korszerű technikai eszközök hozzáértő használata.

Az akadémiai képzés gyakorlatában *alkalmazandó a habilitáció* is, amikor az oktatók kiválasztásáról esik szó. Ajánlatos lenne a tradicionális felfogás szerinti habilitációt bevezetni. E szerint a habilitáció nem más, mint egyetemi (akadémiai) magántanári képesítés, amelynek egyik fontos feltétele a kar tanári testülete előtt tartott próbaelőadás. Az akadémiai vagy főiskolai magántanár valamely tudományág egy speciális területén végzett tudományos munkássága alapján kap lehetőséget az akadémiai kari tanács jóváhagyásával arra, hogy saját tárgyköréből előadásokat tartson az akadémiai tanrend (venia legendi) keretében.

g.) Az oktatás és kutatás szerves egységét a tanszékek fenntartásának alapelveként kell értelmezni. Így biztosítható lesz a tudományterületeken folyó kutatás eredményeinek közvetlen adaptációja a tisztjelöltek akadémiai képzésében. Az interdiszciplináris kutatási projektek folyamatait kari vagy akadémiai szinten célszerű szabályozni, ennek keretében *ismét szervessé válik az indokolatlanul szétvált kapcsolatot a kutatóintézetek és az akadémia között, a közös tudományos tevékenység révén.*

h.) Az intézményi autonómia területei:

- képzési szakok indítása, a képzési területeken folytatott kutatás és oktató-módszertani munka szabadsága, tananyagfejlesztés;
- a felvételi követelmények meghatározása és a felvételi eljárások lebonyolítása;
- az oktatás struktúrájának kialakítása;
- az oktatott tananyag kiválasztása, fejlesztése a tudományos problémák igényes kutatása által;
- az oktatási és a személyiségfejlesztési célok és módszerek kiválasztása, tantervfejlesztés;
- saját oktatási és kutatási fejlesztések és az ezzel kapcsolatos szolgáltatások meghatározása;
- a hazai és a nemzetközi felsőoktatási intézmények közötti együttműködés fenntartása;
- az oktatók alkalmasság szerinti felvétele, a velük való jogviszony kialakítása (kinevezett oktatók, szerződéses oktatók, gyakornokok, kutatók, mérnökök, lektorok stb);
- az oktatók képzésének és továbbképzésének megszervezése, rendszeres minősítésük a tanszéki kollektíva közvéleményét is figyelembe véve;
- a posztgraduális képzési kurzusok megszervezése;
- a belső kiadványok terjesztése, publikációs tevékenység támogatása;

- a hallgatók önkormányzati és tudományos köri tevékenységének demokratikus irányításához szükséges feltételek megteremtése;
- a testületek tevékenységének szabályozása, munkájának megszervezése;
- a tanintézet működésének fenntartására, a fejlesztésre és felújításra biztosított költségvetési és más eszközökkel való önálló gazdálkodás, kivéve a kötött normatív felhasználásokat.

A tanintézetek szakszerű, magas szintű tevékenységének zavartalansága érdekében célszerű lenne egy ún. akadémiai és főiskolai irányító testületet kialakítani (katonai felsőoktatási irányító testület), amelyben a katonai felsőoktatásban érdekelt szervezetek képviselői és más autentikus személyek vehetnének részt. Ennek a testületnek kellene meghatározni és értékelni a képzést, beszámoltatni az intézmények vezetőit, akiknek kinevezése, tevékenységük minősítése ettől a testülettől függ. A testület tagjai közé célszerű beválasztani azokat a kinevezett oktatókat is, akik magas szinten kvalifikáltak magukat a katonai felsőfokú képzésbe, illetőleg ha az általuk oktatott tudományterület kapcsolatban van más hazai vagy nemzetközi felsőfokú képzési szervezetekkel. A felsőfokú katonai tanintézetek demokratikus irányítása leginkább az ilyen testületi munkában biztosítható.

A katonai felsőoktatás egyik, neveléstudományi alapon álló változata

A katonai felsőoktatást a magyar oktatási rendszer egészébe kell elhelyezni. Ennek megfelelően megállapítható, hogy a magyar közoktatás alapja az elemi szintű oktatási-nevelési rendszer, amely különböző iskolaszervezési formákban működik. A katonai képzés szempontjából szükségesnek látszik már ezen a szinten a katonai utánpótlás lehetőségeinek vizsgálata.

A mai elemi és középfokú képzési rendszeren belül a 6+6 osztályos struktúra jelentene megoldást a katonai középiskolai képzés átalakításához. A személyiség pszichológiai fejlődési szakaszait ugyanis ez a struktúra követi legjobban. Neveléstudományi szempontból a 6+6 osztályos struktúra azért lenne előnyösebb a mai középiskolai neveléssel szemben, mert az iskolaváltással egy időben történne a személyiségre ható heteronóm hatáselemek megváltozása is, azaz a kortárscsoport, valamint a feladatok személyiségformáló szerepe ebben a korcsoportban válna a leghatékonyabbá. A hatosztályos katonai középiskola (reálgymnázium) igen fontos utánpótlási forrása lehetne a katonai felsőoktatásnak. Emellett merítési forrásnak tekinthetnének a polgári gimnáziumokat, a technikumokat és a szakközépiskolákat. Az utóbbiak döntően a tiszthelyettesi utánpótlás bázisai lehetnének.

A katonai felsőoktatás az akadémiai és a főiskolai iskolatípusokban valósulna meg. Az akadémiai képzés intencionális jelentése az egyetemi színvonalú katonai menedzserképzés, a főiskolai képzése pedig a hadsereg tiszthelyettesi státuszú vezetőinek felkészítése. Ebből következik, hogy tisztképzés alapvetően az akadémián zajlana, amelyre a bejutás feltételeként a klasszikus vagy katonai reálgymnáziumi érettségi bizonyítványt és a katonai hivatásra való alkalmasságot kellene megállapítani. Ezek a feltételek megfelelnek a közeljövőben jóváhagyásra kerülő közoktatási törvény előírásainak is.

A katonai akadémiai képzés

Az akadémiai képzési időtartam — amelyet *rajparancsnoki szintű* felkészítést biztosító (legalább féléves) katonai kiképzés előzne meg — az *egyetemi képzési időhöz igazodjon*. Az akadémián a kor követelményeinek megfelelő általános elméleti, szakalapozó és szakmai irányok szerinti tantárgycsoportok oktatása történik *strukturált tanterv* alapján.

Az *általános, a szakalapozó és szakirányú tantárgycsoportokat tanulmányi egységekre célszerű felosztani*. Ez megfelel a nemzetközi gyakorlatban elterjedt „credit-unit” rendszernek. Ez a tantárgyfelosztás lehetővé tenné főként az általános és a szakmai alapozó tárgyak esetében a *más egyetemeken oktatott tantárgyakkal való ekvivalenciát*, valamint az intézmény és a hallgató által is *modellezhető és rugalmas tananyag-feldolgozást*. Ez a képzés tervezés szempontjából *nagyobb önállóságot adna* a hallgatóknak és az őket segítő nevelő-oktatóknak (ez hasonlítana az angol tutorális tanulás-tanítási folyamathoz). A tanulmányi egységek szerinti tantárgyfeldolgozás alapján megoldhatóvá válna, hogy saját hallgatóink más egyetemek vagy kutatóintézetek előadásain, valamint a más egyetemek hallgatói a katonai akadémiáin részt vehessenek.

Az akadémia utolsó évében a szakirányú tantárgyak feldolgozása történne. A szakirányú tantárgyak ekvivalenciáját a nemzetközi katonai tanintézetekben oktatott haderőnemi (fegyvernemi és szakági) oktatás tananyagával való összevetés alapján lenne célszerű biztosítani.

Az utolsó — a felsőoktatási törvény szerinti — alapesetet figyelembe véve a negyedik évben oktatott tantárgyak tananyagának feldolgozása lehetővé tenné azt is, hogy a polgári egyetemeken tanulók a katonatiszti pályát választván a korábban folytatott tanulmányi munka színvonalán dolgozhatnák fel a hadtudományi tantárgyakat is. Az ilyen pályamódosítás esetén a katonai pályára jelentkezők katonai alkalmassági vizsgát és a hiányzó szakalapozó tantárgyakból kiegészítő vizsgákat tennének. Az akadémiai egyetemi szintű akkreditációja lehetővé tenné azt is, hogy indokolt esetben a katonatisztjelölt — bizonyos feltételek esetén — az adott polgári egyetem előírásainak figyelembevételével, megszakítás nélküli tanulással pályát módosíthasson.

Az akadémiai képzésnek ez a rendszere, a vázolt előnyei mellett, a polgári képzésben részt vevőkkel egy időben biztosítaná a katonai vezetők akadémiai diplomájának megszerzését, amely egyenértékű a polgári egyetemi diplomával, de nem kettős diploma. A tanulmányi egységek (credit-unitek) szerint felosztott tananyag többek között megbízhatóan garantálná az oktatók teljesítmény szerinti minősítését, mivel természetes verseny alakulna ki a különböző tanintézetek azonos tananyagot tanító oktatói között is. Ez az elkerülhetetlen nyitottság révén vitathatlanná tenné az oktatók önképzésének szükségletét, amelyet tehát nem kellene adminisztratív eszközökkel serkenteni.

Az akadémiai diploma megszerzése után a jelenleg is funkcionáló posztgraduális képzésben nyílna lehetőség a tanulmányok folytatására. A posztgraduális képzés kétirányú: az egyik a katonai vezetők magas szintű katonai vezetéstudományi tanfolyamán (vezérkari tanfolyam), a másik a doctorandus képzési irány.

A *doctorandus képzés* — eltérően a jelenlegi rendszertől — központilag biztosí-

taná egyrészt a hadtudományi kutatásokra való módszertani felkészítést, másrészt a katonai felsőoktatási intézmények oktatóinak pedagógiai felkészítését. A doktori fokozat megszerzésének tehát egyik feltétele a felsőoktatási pedagógiai felkészítésben való kvalifikáció megszerzése lenne. Ez nemcsak az oktatók számára lenne előnyös, hanem azon kezdő tudósok számára is, akik valamely katonai szervezetet fognak vezetni, vagy kutatóintézetben dolgoznak majd.

A katonai akadémia szervezetét a vezetés- és hadtudományi képzés alapján lehetne kialakítani, amely önmagában garantálná a rendeltetésének megfelelő tevékenységet. Ez a szervezet egyben elkülönítené az alapvető működési funkciók érvényesülését.

A korábbi kezdeményezések ellenére ki kell mondani, hogy a *főiskolai képzést követő vagy arra épülő akadémiai képzés nem biztosíthatja az egyetemi képzési színvonal megteremtését*. Ennek oka az, hogy a főiskolai szakokon nem biztosítható az elméleti alapon nyugvó kognitív képességek kifejlesztése, mert a főiskolák funkciója elsődlegesen a gyakorlatcentrikus szakmai feladatokra való magas szintű felkészítés. A főiskolán az elméleti munkát elsősorban az alkalmazott tudományok szükségletei szerint szerkesztett tananyagok határozzák meg. A főiskola tehát nem alárendelt szerepet tölt be az akadémiához képest, hanem alapvetően más típusú feladatokra képesít.

A katonai akadémia graduális képzésének befejezésekor a képesített honvédtiszt, a posztgraduális képzés vezérkari ágán végzettek részére a vezérkari tiszti megnevezést célszerű a diplomában alkalmazni.

A katonai főiskolai képzés

A képzési idő a többi főiskolai képzési időhöz igazodjon. A képzés célja az intézmény rendeltetéséből adódóan a tiszthelyettesi státuszú vezetők felkészítése. A képzési idő alatt igen jól alkalmazható a ma is követett főiskolai oktatás tananyaga és oktatás módszertana.

A tiszthelyettesek többnyire középiskolát végzett sorállományú katonák közvetlen vezetői lesznek. Az általuk irányítandó újoncok bevonulásuk előtt az iskolai tanulmányaikat egyetemen végzett tanáraik vezetésével folytatták, amely az általános műveltségi anyag középfokra megállapított értékeit tartalmazza. Ez a műveltségi szint ma még elég nagy különbséget mutat a tiszthelyettesek és az újoncok között, az utóbbiak javára.

Be kell látni, hogy a tiszthelyettesi feladatok ellátása esetenként olyan felelősséggel jár, amelyet csak az tud vállalni, aki magas szintű szellemi képességekkel, szakmai ismeretekkel, jártassággal és készségekkel rendelkezik, valamint stabil erkölcsi tudata és a közösség által elfogadott normakövető életvezetése van. Mindehhez nélkülözhetetlen a főiskolai képesítés megszerzése. Ezt nemcsak a honvédségnél, de a polgári élet különféle vezetői posztjain is megkövetelik, amelyet a polgári felsőoktatás kiszélesítése kellőképpen biztosítani is fog. Úgy gondolom, hogy a katonai vezetőképzésben sem mondhatunk le erről.

A tiszthelyettesi főiskolai képzés utánpótlási forrásaként a katonai reálgymnáziumot, a szakközépiskolákat és technikumokat jelölhetjük meg. A főiskolai képzést követően a fejlődés által megkövetelt szakmai felkészültség minőségének egyéni fenntartása érdekében ki kell dolgozni a szakmai továbbképző tanfolyamok rendszerét, amely a főiskolát végzett tiszthelyettesek számára garantálná az önképzés feltételeit.

A polgári főiskolát végzettek főként tiszthelyettesi beosztásokra jelentkezhetnek, ők a katonai alkalmassági vizsgák, valamint a szakmai különbözeti vizsgák sikeres letétele után válhatnak hivatásos tiszthelyettesé.

A vázolt képzési struktúra összegezett előnyei

- 1.) Maximális lehetőséget nyújt a hadsereg vezetőinek egyetemi szintű képzéséhez, valamint az állománycsoportonként biztosítandó szelektív képzéshez.
- 2.) Az akadémiai tanulmányi egységek szerinti tananyag-feldolgozás integrálná a katonai felsőoktatást a hazai polgári és nemzetközi felsőoktatáshoz.
- 3.) A katonai vezetőképzésben a korszerű elveken nyugvó, magas szintű minőségi felkészítés foglalná el a tradicionális, túlszabályozott képzési rendszer helyét.
- 4.) A felkészítésben részt vevők részére a koruknak megfelelő pszichológiai jellemzők szerint lehetne kialakítani az oktatási, képzési követelményeket. A katonai felsőoktatásban is ugyanakkor lehetne elérni a különböző képesítéseket, mint a polgári felsőoktatásban. Így a szellemileg legaktívabb korban lévőket lehetne a katonai akadémián és főiskolákon képezni.
- 5.) Megfelelő tantárgyi ekvivalenciákat lehetne kialakítani a katonai felsőoktatásban.
- 6.) A tananyag feldolgozásában rugalmasabb szervezési módokat lehetne alkalmazni.
- 7.) Az új rendszerű katonai felsőoktatás a fokozatos átállás után gazdaságosabb lenne, mint a jelenlegi.

A reform bevezetésének összegezett problémái

- 1.) Az átállás nehézségei számottevőek, ezért az alapos felkészülés és a fokozatosság nélkülözhetetlen.
- 2.) Az oktatói gárda kialakítása egyes személyek esetében átképzést vagy kiválást igényelne.
- 3.) Az új didaktikai elvek szerint kellene kidolgozni és kiválasztani az oktatási és nevelési eszközöket, bár ehhez már ma is rendelkezésre áll az objektumok és az eszközök nagyobb hányada.
- 4.) Az átállás tananyagának kialakítását alapos kutatásnak, elemzésnek kell megelőznie, amelynek ma még nincsenek meg a feltételei.
- 5.) A magasabb minőségi elvek szerint képzett tisztek, tiszthelyettesek fogadására a csapatok még nem készültek fel.
- 6.) A tisztek, tiszthelyettesek státuszát a magasabb minőségi szempontok alapján kellene kialakítani, ennek azonban törvényes, jogszabályi feltételei még nincsenek meg.

Figyelembe véve a reform bevezetésének égető szükségességét, igen nagy teher hárul az ezért felelős személyekre, de bármiféle késleltetés csak tetézná a bajt. A *jövőformálás* ma már nem karitatív tevékenység, amelyet vagy teljesítünk vagy nem, hanem *létezésünk kizárólagos feltétele*. Úgy vélem, hogy a sok változatban rendelkezésre álló reformkonceptiók közül az optimálisat késedelem nélkül be kellene vezetni, és következetesen figyelemmel kísérni annak hatásait.

Ungvár Gyula

Az MH fegyverzetének korszerűsége, rendszerben tarthatósága és váltása

Nincs ma a világon olyan hadsereg, amely minden szempontból, minden vonatkozásban, valamennyi fegyvernemét illetően világsszínvonalú — korszerű — fegyverekkel lenne felszerelve. Még a leggazdagabb országok sem képesek a gyors haditechnikai fejlődést naprakészen követve fegyvereket váltani. Egyidejűleg tehát rendszerben van mindenütt a korszerű és a kevésbé korszerű, az „elavult”, de még alkalmazható fegyverek széles skálája. A szerző ezen állítás szellemében egy 1990-ben készült felmérést és a doktori értekezését, valamint az utóbbi 3—4 év során bekövetkezett változásokat is figyelembe véve az MH fegyverzet-technikai eszközei és rendszerei műszaki állapotának áttekintő felmérését végezte el. A váltások szükségességét, a rendszerben tarthatóság és a korszerűsítés lehetőségeit vizsgálja. Felvázol egy, a fejlesztésre és korszerűsítésre irányuló filozófiát, elvet, amelynek praktikus vonalait is megrajzolja.

Az elmúlt évtizedek technikai fejlődésének eredményeként létrehozott műszaki termékekben nemcsak a konstrukció, hanem a gyártás folyamán alkalmazott csúcstechnológia eredményei is megjelennek. Ennek következtében napjainkban egy műszaki termék korszerűségének megítélése a konstrukción és az alkalmazott gyártástechnológián alapszik. Ilyen szempontból az elektronikai alaplázisú eszközök ítéltetők meg a legkönnyebben. A fejlődés léptéke ugyanis (elektroncsöves, félvezetős, integrált áramkörös) műszaki szempontból e területen mérhető a legmarkánsabban.

Az elektronikai eszközök ezek alapján egyértelműen első, második és harmadik generációba sorolhatók, és ez kritériuma lehet a korszerűség műszaki megítélésének.

Egy technikai eszköz korszerűségének tehát lehetnek műszaki kritériumai. Egy fegyver esetében azonban a műszaki kritérium önmagában, katonai szempont nélkül nem lehet mérvadó. A katonai szempont a fegyver rendeltetés szerinti harcfeleladatra való alkalmassága és annak hatásfoka. A két tényező együttese a mérvadó, melyből az utóbbi — bár kétségtelenül az előzőből adódik — a meghatározó, plusz az, aki a fegyvert kezeli, alkalmazza.

A korszerűség megítélése? Mindig viszonyítás kérdése és mindig a világsszínvonal a mérce. De nem mindegy, hogy mihez vagy mivel szemben és mely ország fegyverzettechnikai eszközeihez viszonyítjuk a sajátunkat, és a sajátunkat — harci alkalmasság szempontjából — milyen (támadó vagy védelmi) feladatra készülve ítéljük meg.

Ez utóbbi szerintem a meghatározó és jelenleg az alapvető lényegi kérdés a fegyverzet korszerűsége és harci alkalmassága megítélésében, valamint a szükséges váltások (új beszerzések) eldöntésében. Ez a megállapítás hangsúlyozottan a fegyverzetre és nem az elektronikára, a felderítés, a vezetés eszközeire és nem a légierőre vonatkozik. Az alábbiak csak a fegyverzettechnikai eszközöket és rendszereket értékelik.

A korszerűség és a harci alkalmasság megítélése

A honvédség haditechnikai értékelését illetően az utóbbi években számos, a médiában napvilágot látott nyilatkozat vezette félre a közvéleményt. Ezek olyan téves véleményalkotásra szolgáltatottak alapot, melynek következményeként a parlamentben is megkérdőjelezték az MH alkalmasságát az ország védelmére, mondván: fegyverzete olyan elavult, hogy adott esetben azzal képtelen lenne feladatának eredményes megoldására. Esetenként egyes „katonai szakértők” is megerősítették azt a véleményt, mely szerint az MH haditechnikája erkölcsileg és fizikailag elavult, korszerűtlen, harcászattechnikai értékét tekintve több évtizeddel marad el a világszínvonalhoz képest.

Mindez — így általánosítva — nem igaz. Nemcsak károsan félrevezető, de a kérdés megközelítését illetően is helytelen, alapvetően téves és szakszerűtlen is!

A *haditechnika* — köznapi szóhasználatban — ugyanis gyűjtőfogalom, amely magába foglalja: a fegyverzetet, a páncélos-, a gépjármű-, a repülő-, a híradó-, a műszaki-, a vegyvédelmi, a felderítő-, a zavaró-, a vezetési, a térképészeti, a közlekedési és a hadtáptechnikát, illetve az ezekből képzett technikai rendszereket. Ilyenformán a haditechnika összességében — szakszerűen (objektíven) — nem értékelhető és nem minősíthető sem korszerűség, sem harcérték tekintetében.

Mindjárt feltehető ugyanis a kérdés: mire, mely technikai eszközcsoportra vagy rendszerre vonatkozik az értékelés. A fegyverzetre? Nos az is gyűjtőfogalom, mert magába foglalja (a nálunk évtizedek óta elfogadott rendszerezés alapján):

- a lövészfegyvereket,
- az aknavetőket,
- az önjáró és vontatott tüzérségi lövegeket,
- a sorozatvetőket,
- a csöves, a kézi, az állványos és az önjáró páncéltörő rakétaeszközöket,
- a csöves, a kézi, az állványos és az önjáró légvédelmi rakétaeszközöket,
- a tüzérségi rakétarendszereket,
- a légvédelmi rakétakomplexumokat,
- a rádiótechnikai eszközöket (rádiólokátorokat),
- a tűzvezető eszközöket,
- az automatizált vezetési rendszereket,
- az optikai és az elektrooptikai műszereket,
- a páncéltörő, a tüzérségi, a légvédelmi, a harcjármű-, a helikopter- és repülőgép-fedélzeti rakétákat,
- a lőszereket, a pirotechnikai eszközöket és a légibombákat.

Ugyanakkor a rádiótechnika (RT) is gyűjtőfogalom, mivel rendeltetés szerint közel-, távolfelderítő-, tűzvezető-, magasságmérő-, meteorológiai és a repülőgép-leszállító lokátorok gyűjtőneve. Ezért a rádiótechnika korszerűsége csak az összdarabszám százalékos aránya-

ban értékelhető, pl.: ha kijelentjük, hogy az X db lokátor Y%-a korszerű. Ebből azonban még mindig nem derül ki, hogy a jelzett Y% a típusféleségek közül melyekre vonatkozik.

Egy fegyver (fegyverrendszer) korszerűsége — adott kategórián belül — technikailag csak számos harcászati-műszaki paraméter viszonyítása alapján ítéltető meg, de nem kevésbé fontos, sőt meghatározó a rendeltetés szerinti harcfeladatra való alkalmasság harcászati megítélése az alábbi szempontok szerint:

- milyen célra (feladatra);
- mivel szemben (várhatóan milyen eszköz ellen);
- milyen távon (hatásos lőtáv);
- milyen feltételek között (álló vagy menethelyzetből, éjjel, nappal);
- milyen műszaki megbízhatósággal;
- milyen találati pontossággal (valószínűséggel);
- mennyi idő alatt (tűzkészítéssel);
- hány kezelővel;
- milyen hatásokkal* stb. alkalmazható eredményesen.

Ennek következtében lehet, hogy egy 100 mm-es vontatott páncéltörő löveg összehasonlítva egy 100 mm-es önjáró páncéltörő löveggel nem képviseli a világszínvonalat, mert nem önjáró, de ha védelmi eszközként — és nekünk most ebből kell kiindulni — rendeltetésszerű feladatát a számításba jöhető támadóeszközökkel szemben hasonló lőtávon és hatásokkal képes megoldani, nem ítéltető korszerűtlennek vagy elavultnak, és nem elvetendő (csak azért mert nem mobil).

Konkrét példaként vegyük a KALASNYIKOV gépkarabélyt. Saját kategóriáján belül mint konstrukció, világszinten elismert fegyver, amit ma már több világ cég gyárt és több konstruktor szerkezeti változtatás nélkül átvett. Egyértelműen korszerűnek ítéltető fegyver tehát. Azonban az MH-nál is rendszerben lévő AK-47-es 7,62 mm-es alapváltozata már nem képvisel világszínvonalat, mert az utóbbit az AK-74-es típusú 5,45 mm-es űrméret jelenti. Szabad-e nekünk az AK-47-est ebből eredően korszerűtlennek ítélni és kiváltani? Nem! 2005-ig semmi esetre sem! Egy ellenkező döntés ma pénzügyileg egyébként is irreális lenne.

Az AK-47-es harcászati-műszaki paraméterei alapján minden szempontból megfelelő — csak gazdasági szempontból nem. A kis űrméretű lőszer előállítására ugyanis anyagigényesség (réz, ólom, lőpor) szempontjából lényegesen olcsóbb, és egy sor egyéb szempontból is előnyösebb.

Lehet tehát egy fegyver — a világszínvonalhoz viszonyítottnak — kevésbé korszerű vagy korszerűtlen, nem biztos azonban, hogy alkalmatlan is az adott feladatra. Az alkalmasság megítélésénél a műszaki (a harcászati-műszaki paraméterek) és a katonai értékelés együttes eredménye a mérvadó. Természetesen más és más szempontok érvényesülnek a lokátor, a rakéta, a harckocsi vagy a repülőgép stb. esetében.

Az MH fegyverzetét ilyen összefüggések alapján kell és szabad csak megítélni — minősíteni —, mielőtt döntenék egyes eszközök rendszerben tartásáról vagy váltásáról, felmérve egyben az eszközök esetleges hazai (vagy külföldi) korszerűsítésének a lehetőségét is.

* Hatások = hatékonyság. Nem más, mint az egységnyi ráfordításra eső eredmény. Pl: 100%-os a hatások, ha egy lövéssel egy harckocsit kilövünk.

Jellemző példaként említhető a 120 mm-es aknavető. Több mint 50 éves konstrukció. A lehető legegyszerűbb szerkezetű fegyver. Eddig alapvetően repeszhatású aknagránátok tüzelésére használták nyílt vagy könnyű fedezékben lévő élőerők ellen, ma már önvezérlésű páncéltörő rakéta indítására is használható. Teljesen új minőségben jelenik tehát meg, mert új lőszerével a páncéelhárítás rendszerébe ún. kemény célok (harckocsik) ellen is — többcélúan — hatásosan alkalmazható. Lehet-e egy ilyen fegyverre azt mondani, hogy elavult, mert 50 éves konstrukció? Nem! Számos példa igazolja, hogy új, növelt hatásfokú lőszer alkalmazásával ugyanaz a fegyver (pl. egy páncéltörő löveg) új minőségi kategóriába sorolható. A tegnapi gyenge hatású, elavult fegyver ilyen értelemben a leggazdaságosabban korszerűsíthető. Ebben rejlik a korszerűsítés tartalmi lényege.

A kérdés — váltás vagy korszerűsítés — eldöntését sokoldalú, körütekintő műszaki és gazdasági vizsgálatnak kell megelőznie. Még a gyár által garantált technikai üzemidő lejárta sem lehet mérvadó egy adott eszköz kiváltását illető döntésnél, ha megbízhatóan ellenőrizhető (és erre a lehetőség megvan) műszaki paraméterei alapján hadihasználatra — így rendszerben tartásra — továbbra is alkalmasnak ítéltető.

Tény, hogy az MH elmúlt 30 év alatt kialakult fegyverzettechnikai eszközparkjában ma egyaránt vannak korszerű, kevésbé korszerű és korszerűtlen (elavult) eszközök és rendszerek. Ha azonban az előzőekben kifejtett argumentumokat elfogadjuk és azok alapján fegyverzetünket *korszerűség szempontjából a környezetünkhöz viszonyítjuk*, egyértelműen kijelenthető, hogy: *az MH jelenlegi alapvető fegyverzete — harcászati-műszaki paramétereit és harci képességeit illetően — a kor színvonalához mérten megfelelő; korszerűségét, technikai minőségét tekintve a környező országokkal összemérhetően egyenértékű; a védelmi jellegű feladatok megoldására alkalmas és megfelelő, jelentős részüik korszerűsíthető.*

A fegyverzettechnikai eszközök műszaki állapota, rendszerben tarthatóságuk feltételei

Az MH fegyverzettechnikai eszköz- és anyagkészletét 111 típusú 550 féle lövész-fegyver, önjáró és vontatott tüzér, légvédelmi, páncéltörő tüzér csöves és rakéta-fegyver, rádiótechnikai, automatizált vezetési eszköz, optikai és elektrooptikai műszer, iránytható és nem irányítható rakéta, 130 féle lőszer és bomba alkotja.

Mechanikus fegyverzettechnikai eszközeink (a tüzérségi lövegek) kisebb része hazai, nagyobb része orosz gyártmány. Lőszerkészletünk 70%-a magyar gyártmány, 30%-a importból származik. Rakéatechnikai rendszereink, rakétáink 100%-ban a volt SZU-ból lettek beszerezve. Optikai és elektrooptikai műszerkészletünk 30%-a hazai gyártmány, 70%-a import; rádióelektronikai eszközeink 20%-a hazai, 80%-a importbeszerzésű.

Globális szakmai értékelés alapján a fegyverzet 20%-a korszerű, 30%-a kevésbé korszerű, 50%-a korszerűtlen, de jelentős része korszerűsíthető.

1. Tüzérségi eszközök

Az MH összességében 1590 tüzéreszközzel, ezekhez megfelelő lőszerkészlettel rendelkezik. A 100 mm feletti űrméretű lövegek száma 1036 db, ami az 1990. XI. 19-i párizsi szerződéshez (CCFE — a továbbiakban: szerződés) viszonyítva 196 db többletet jelent. Ezek a haderőcsökkentés kapcsán már a hadrendbe nincsenek tervezve,

egy részük kiképzési célt szolgál. A felesleget központilag tárolják, megsemmisítésük nemzetközi ellenőrzés mellett már megkezdődött.

Az aknavetők, a sorozatvetők, a vontatott és az önjáró lövegek 56%-a hazai, 18%-a orosz, 20%-a bolgár, 6%-a lengyel gyártmány. A 82 mm-es aknavetőket és a 152 mm-es önjáró tarackokat már kivontuk a szervezetből.

A tűzérési eszközök 62%-a viszonylag korszerű, és korszerűsítésre érdemes, 38%-a korszerűtlen, fokozatos váltást igényel.

Az 1948—52 között hazailag gyártott 122 mm-es vontatott tarackok és a 120 mm-es aknavetők harcászati-technikai adottságaik alapján még ma is megfelelőek. Szervezetben tartásuk folyamatos alakrész-utánpótlás esetén 2000—2005-ig biztosítható.

A 122 mm-es orosz gyártmányú GVOZGYIKA önjáró (lántalpas) lövegek, valamint a (kerekes) 122 mm-es BM-21-es (csöves) sorozatvetők korszerűek, műszaki állapotuk, harcászati adottságaik (lőtávolságuk, tűzgyorsaságuk) alapján 2005-ig (első-sorban a hordozó alvázak alkatrészellátása függvényében) rendszerben tarthatók.

A 152 mm-es D-20-as vontatott tarackágyúk viszonylag korszerűek, 2000—2005-ig (alkatrészellátás esetén) rendszerben tarthatók. Legnagyobb gondot vontatóik elavultsága jelenti, a legsürgősebben ezek cseréjét kell megoldanunk. Ez egyébként minden löveg vontatójára érvényes igényt jelent!

A tűzérés fejlesztését, korszerűsítését a vontatott tarackok önjáró lövegekkel, az aknavetők korszerű önjáró típussal történő kiváltása jelentené. A szervezetből már kivont 152 mm-es önjáró és a majdan kivonásra kerülő 122 mm-es vontatott tarackok pótlására a GVOZGYIKA vagy ahhoz hasonló mobil rendszer jöhet számításba.

A tűzérés alapvető lőtávolsági és hatékonyságnövelő fejlesztését nagy hatótávolságú, nagy ürméretű, páncéloscsoportosítások megsemmisítésére és távaknásításra is alkalmas sorozatvető rendszerezése jelentené. Ilyen szempontból az orosz SZMERCs, vagy az amerikai MLRS rendszer jöhet számításba. A meglévő és még rendszerben tartható önjáró és vontatott lövegek korszerűsítését rakétapóthajtású és/vagy kazettás lőszer beszerzésével lehetne a legolcsóbban megoldani, ami által tíz-tizenötsszöröse növelhető lenne tűzhatásuk, harcászati értékük.

2. Tűzérési tűzvezető és vezetési komplexumok

Az MH-ban 9 típusú tűzérési tűzvezető, vezetési eszköz és komplexum van rendszeresítve.

A felderítési adatok — célparaméterek — továbbítása, feldolgozása, a tűzparancsok kiadása — általában — hagyományos manuális kidolgozáson alapul, ami időigényes és pontatlan eljárás.

Az orosz gyártmányú MASINA tűzvezető komplexumok, a tűzérfelderítő eszközök (AZK—5, SZNAR—10) számítógépei elavult, ferrit-tranzisztor bázisúak, működésük instabil, üzemeltetésük nehézkes, folyamatos üzemképességük nehezen biztosítható.

A tűzvezető rendszerek legkorszerűbb eleme az 1986-ban rendszeresített, hazai fejlesztésű ÁRPÁD automatizált tűzvezető rendszer világszínvonalú — exportképes — konstrukció. Nem tervezett célra két percn belül biztosítja a tűzkiváltást. Ehhez hasonló minőségű rendszerrel — amelynek megbízhatósága 1000 üző/hiba — a többi volt VSZ-tagország nem rendelkezik. A rendszer számítógépei biztosítják egymás helyettesítését, lehetővé téve ezáltal a tűzérosztály kötelékben és megosztva való alkalmazását is.

A korszerűsítési programban folytatni szükséges az ÁRPÁD—M rendszer egy-
sleges parancsnoki ESZG-einek a továbbfejlesztését. Első lépésben valamennyi MA-
SINA komplexum számítógépének ÁRPÁD—M1 típusra való kiváltását lenne
szükséges megoldanunk.

*A tűzérő tűzvezetési hatékonyságának általános növelését elsősorban az ÁRPÁD rendszer
minden szinten való rendszerbe állítása, továbbá az elavult optikai távmérők cseréje lézertávmérők-
kel, valamint az éjszakai figyelést és tűzvezetést biztosító elektrooptikai, termovíziós (hőképrajzoló)
műszerek beszerzése vagy hazai fejlesztése és gyártása oldhatná meg. Ez utóbbiban jelentős szerepe
lehetett volna a magyar iparnak, ha nem számolták volna fel a Magyar Optikai Műveket.*

3. Páncéltörő tűzéreszközök

Az MH páncéltörő eszközkészletét 1 kézi, 1 hátrasiklás nélküli (HSN), 2 típusú von-
tatott páncéltörő löveg típus és 5 típusú páncéltörő rakétaeszköz (2 helikopterfedélzeti)
alkotja. Az 57 mm-es és a 76 mm-es páncéltörő ágyúkat már kivontuk a szervezetből.

A jelenleg rendszerben lévő eszközök közül az RPG—7 kézi és az SZPG—9 áll-
ványos HSN páncéltörő gránátvető, továbbá a 85 mm-es páncéltörő löveg korsze-
rűtlen. A 100 mm-es páncéltörő ágyú saját kategóriájában korszerű. A 85 mm-es lö-
veg és az SZPG—9 2000-ig rendszerben tartható, és új korszerű löszerek rend-
szeresítésével hatékonyságuk jelentősen fokozható!

A PG—7 rakéta hajtású kumulatív páncéltörő gránátok technikai üzemidejének
lejárta után az RPG—7-es kézi gránátvetőkhöz vagy új, növelt hatású (tandem
rendszerű) gránátokat, vagy helyettük új, korszerű konténeres kézi páncéltörő ra-
kétaeszközöket célszerű beszerezni, és az alegységek páncélelhárító képességének
növelésére védelemben minden harcoló katona számára rendszeresíteni.

A csöves páncéltörő tűzérő korszerűsítését — a 85 mm-es páncéltörő ágyúk
kivonása után — egy 90—100—105 mm-es önjáró páncéltörő löveg rendszeresítése
jelentené, amely jelentősen növelné a dandárok páncélelhárításának mobilitását. Ez
azonban új hordozó alváz megjelenését és űrméretváltást is jelentene, ami igen költsé-
ges és csak 2005 után képzelhető el.

A 100 mm-es páncéltörő ágyú korszerűsítése a hatásos lőtáv és a páncélatütő-
képesség növelésével érhető el. Ezt az éjszakai tevékenységet is biztosító tűzvezető
rendszer, csillagfény-erősítésű, termovíziós és lézertávmérős irányzék és nagyhatá-
sú űrméret alatti nyíllövedékek rendszeresítésével lehet a legolcsóbban megoldani.

A páncéltörő rakétaeszközök közül a félautomatikus irányítású — huzalos —
KONKURSZ és FAGOT, valamint a helikopterről indítható rádióirányítású STURM
és FALANGA korszerű, 2010-ig rendszerben tartható.

A 60-as évek végén rendszeresített, páncélozott kerek indítóállványra épített,
félautomatikus irányítású — huzalos — MALJUTKA—P kevésbé korszerű. A
BMP—1 páncélozott harcjárműről indítható, kézi irányítású — huzalos — MAL-
JUTKA ma már korszerűtlen, találati valószínűsége kicsi. A MALJUTKA típusú ra-
kéták éjszakai tűzvezetése egyik változatban sincs megoldva, működési megbízha-
tóságuk egyre csökken, üzemidő-tartalékuk is a végéhez közeledik. Mindezek kö-
vetkeztében a rakéták, így az önjáró rendszer fokozatos kivonása 1995 után elke-
rülhetetlen. Pótlásukra a KONKURSZ (BMP—1-en is) vagy más hasonló típusú,
esetleg lézerirányítású, önjáró mobil rendszer jöhet számításba.

Mivel a páncélelhárító fegyvereket a szerződés mennyiségileg nem korlátozza, a szomszédos országok számbeli harcocsifölénye a páncéltörő fegyverek mennyiségi és minőségi növelésével kompenzálható. Következésképp a páncéltörő fegyverek jövőbeni fejlesztésének prioritást kell kapnia!

A páncéltörő rakétaeszközök fejlesztésénél a jövőben olyan harmadik generációs típusú célszerű beszerezni, amely helikopterről, harcjárműről egyaránt alkalmazható. Ezen igény szem előtt tartása nemcsak harcászati, de készletképzési és infrastrukturális szempontból is lényeges, gazdasági jelentőséggel bír.

4. A tábori légvédelem tüzérségi eszközei

Az MH tábori légvédelmi rendszerében 3 típusú csöves légvédelmi eszköz van. A csöves légvédelmi eszközök közül a 14,5 mm-es géppuskák 1995-ig, a 23 mm-es gépágyúk és az 57 mm-es légvédelmi gépágyúk műszaki állapotuk alapján 2000-ig rendszerben tarthatók lehetnek.

Az 57 mm-es gépágyúk alkotta, ún. SZ—60-as rendszer (mint mobil légvédelmi komplexum), az RPK—1 tűzvezető lokátorok, a lövegevezérlő elektronika és irányzék elavultsága, a löveg alacsony tűzgyorsasága, ebből eredően a 6 löveges üteg alacsony megsemmisítési valószínűsége (0,07) miatt a nagy sebességű légi célokkal szemben ma már elavult. A rendszer váltásaként egy olyan mindenidős, önálló felderítő és tűzvezető rendszerrel irányított, nagy tűzhatású és találati valószínűségű, mobil, csöves légvédelmi ütegrendszer jöhet számításba, amelynek megsemmisítési valószínűsége minimum 0,8—0,9.

Az 57 mm-es légvédelmi gépágyúkat — harcászattechnikai paramétereit, többcélú: légi és páncélos célok elleni alkalmazhatóságát figyelembe véve — célszerű korszerűsíteni. Ez azonban csak új, korszerű tűzvezető rendszer és hatásosabb löszerek beszerzésével, a lövegek korszerű irányzékkel való felszerelésével oldható meg (az utóbbinak hazai bázison is meglenne a lehetősége). Ebben az esetben a korszerűsített ütegrendszer jelentősen megnövelt megsemmisítési valószínűséggel, másodrendű feladatokra 2000 után is szolgálatba tartható lehetne. Egy ilyen döntést azonban igen alapos gazdasági elemzésnek kell megelőznie.

Műszaki állapotuk figyelembevételével 2000-től várhatóan meg kell kezdeni a 23 mm-es légvédelmi gépágyúk kivonását is. Váltó típusként egy 35—40 mm-es, 2 csövű önjáró gépágyú jöhetne számításba (a már kivont SILKA-k pótlásaként is), mint például a GEPARD. Ez azonban új típusú hordozó alvázat és úrméretváltást jelent, amelynek gazdaságilag várhatóan csak 2000 után lesz meg a lehetősége.

5. A tábori légvédelem rakétaeszközei

Az MH tábori légvédelmi rendszerében 6 típusú légvédelmi rakétaeszköz és komplexum van. A kézi indítású IGLA légvédelmi rakéta az alegység eszköze, 1985-ben lett rendszeresítve. Korszerű, meghosszabított üzemidővel 2010-ig rendszerben tartható. Miután már korszerűsített változatai is vannak, perspektivikus eszköznek tekinthető.

A kézi indítású SZTRELA—2 légvédelmi rakéta az alegység eszköze. 1976-ban lett rendszeresítve. Kevésbé korszerű. Az üzemidő függvényében az eszközt 1996

után lehet hogy ki kell vonni. Üzemidő-meghosszabítással 1998—2002-ig rendszerben tartható lehet. Kivonása után a korszerűsített IGLA vagy más hasonló nyugati — saját gépfelismerő indítást gátlóval ellátott — rendszer jöhet számításba.

Az önjáró kerekes hordozóra épített SZTRELA—1 légvédelmi rakétarendszer kevésbé korszerű. 1975-ben lett rendszeresítve. Rakétái üzemidejének meghosszabításával az eszközök 1998—2002-ig rendszerben tarthatók lehetnek.

Az önjáró láncaltalpas hordozóra épített SZTRELA—10 légvédelmi rakétarendszer korszerű. 1986-ban lett rendszeresítve. Rakétáinak üzemideje már meghosszabított. Frissebb évjáratú rakéták beszerzésével 2003 után is rendszerben tartható lehetne, de kis darabszáma és hordozó alvázának üzemeltetési nehézségei miatt 2003 után kivonása nem lehet kérdéses.

Az önjáró láncaltalpas hordozóra épített KUB légvédelmi rakétakomplexum 1975—80-ban lett rendszerbe állítva. Nagy mobilitású, de kevésbé korszerű, igen zavarérzékeny és elektronikáját illetően igen instabil rendszer. A rakétáinak technikai üzemideje alapján és mivel a hordozók alkatrészellátása is biztosítva van, a komplexum 2000-ig rendszerben tartható lehet.

Az önjáró láncaltalpas hordozóra épített KRUG légvédelmi rakétakomplexum 1981-ben lett rendszerbe állítva. A rendszer egészében — a rakétáit illetően is — elavult konstrukció. 15—20 éves rakéta-üzemidővel számolva 2000-ig a komplexum rendszerben tartható lehetne, de 1995 után a rakéták működési biztonsága már kérdésessé válhat és a komplexum elemeinek üzemben tartása is várhatóan nehézségekbe fog ütközni, mivel fenntartási anyagutánpótlásra gyakorlatilag nem számíthatunk. Az eszköz gyártását ugyanis a SZU-ban 1980-ban beszüntették.

A fentiek alapján a tábori légvédelem önjáró rakétarendszereinek váltását 2000—2003-ban meg kell kezdeni.

A tábori légvédelem fejlesztése során az önjáró csöves és rakétaeszközök arányát mennyiségileg és minőségileg is úgy célszerű megválasztanunk és a csapatokhoz szerveznünk, hogy az alacsonyan és közepes magasságban támadó légi célok elleni harc a védelem teljes mélységében átfedett, mobil rendszerben hatékonyan biztosítva legyen. Olyan önjáró, nagy mobilitású — esetleg egy bázison vegyes (csöves és rakéta) felépítésű — rendszereket kell megcéloznunk, amelyek önálló célfelderítésre és tűzvezetésre alkalmasak, de amelyek központi irányításba kapcsoltnak is alkalmazhatók. Ebből eredően a tábori légvédelmet csak a honi légvédelmi rendszerrel összefüggésben szabad fejleszteni.

6. A honi légvédelem rakétaeszközei

Az MH 3 típusból álló — NYEVA, VOLHOV és VEGA — honi légvédelmi rakétakomplexummal rendelkezik.

A NYEVA 1978—79 folyamán lett szervezetbe állítva. A rendszer és a rakéta kategóriájában a nyugati típusokkal összemérhető, legkorszerűbb eszközünk. Rakétáinak üzemideje várhatóan 20—25 évre meghosszabbítható. Ez esetben — megfelelő alkatrész-utánpótlás esetén — a komplexum 2002—2003-ig rendszerben tartható lehet.

A VOLHOV 1982—84 folyamán lett szervezetbe állítva. A rendszer és a rakétája korszerűtlen. Rakétáinak meghosszabbított üzemideje alapján és megfelelő alkatrész ellátás esetén a komplexum 2005-ig rendszerben tartható lehet.

A VEGA 1986-ban lett rendszeresítve. Rakétája kevésbé korszerű, a rendszer

maga elavult. Egy ilyen nagy hatótávolságú rakéta rendszerben tartása a mai körülmények között (a magas üzemeltetési költségek miatt is) megkérdőjelezhető.

A honi légvédelmi rakétarendszerek fokozatos váltását 2000 után meg kell kezdenünk. A komplexumok váltótípusai (PATRIOT vagy SZ—300) több célszatornás, önállóan és központi rendszerbe kapcsolhatóan is alkalmazható, korszerű mobil eszközök lehetnek, amelyek megfelelő vezetési eszközök biztosítása esetén objektumok és csapatok oltalmazására egyaránt alkalmasak. A honi rendszer szükségessége azonban mai értelmezésű felfogásban — sokak által vitatottan — egy sor szempontból megkérdőjelezhető!

Összességében a honi és a tábori légvédelem összefüggő komplex rendszerként vizsgálandó és fejlesztendő. Ezen belül alapvető kérdésként kell eldönteni, hogy a hadsereg szervezeti rendjében hol, milyen — közeli (5 km-ig), kis (20—30 km-ig), közepes (70—100 km-ig), nagy (100 km felett) — hatótávolságú légvédelmi rakétarendszerekre van szükség és hogyan biztosítható ezek tevékenységének központi irányítása.

7. A légvédelmi rakétarendszerek rendszerben tarthatóságának feltételei

A légvédelmi rakétarendszerek rendszerben tarthatóságát elsősorban a rakétakészlet technikai üzemidő-lejárata határozza meg. Utánpótlási lehetőségünk — a beszerzést illetően — igen beszűkült. Egyes típusok gyártása ugyanis már megszűnt. Az üzemidő meghosszabbítási lehetősége nem tőlünk, hanem a szállítótól függ. Saját technikai kritériumaink szerint az üzemidő-meghosszabbítás kétesélyes, ebbe ugyanis lényeges, meghatározó jellegű beavatkozási lehetőségünk nincs. Alapot az erre vonatkozó döntést illetően műszaki szempontból a rakéták ellenőrző bevizsgálási eredménye szolgáltat, de 100%-os biztonságot a rakéták megbízható működését illetően nem garantál.

A rendszerben tarthatóságot másodsorban a működőképesség fenntartásához szükséges tartalék alkatrész, cserekészlet és javítóanyag-utánpótlás biztosíthatósága határozza meg a komplexumot alkotó valamennyi elemet illetően. Az importigények éves átlagban csak 35—40%-ban realizálódtak, egyes, a gyártásból már kivont eszközöket illetően pedig gyakorlatilag megszűntek: abból élünk, amink van. Egyes eszközeinkhez ugyanakkor fenntartási készleteink — bizonyos alkatrészeket és egységeket illetően — szinte a nullára csökkentek. A rendszerben tarthatóság tehát az elhasználtságot kompenzáló üzemfenntartási lehetőség függvénye. Az alkatrész-utánpótlás hazai üzemekre építve nem megoldható.

A légvédelmi rakétarendszerek jövőbeni (tervezett) rendszerben tarthatósága tehát a rakéta-üzemidő és az alkatrészellátás függvénye. Ezek a külső tényezők. Belső tényezőként kell említeni, hogy a folyamatos üzemkésztség és a hosszú távú hadihasználhatóság biztosítása a fenntartási költségek megfelelő szinten tartását és a fontosabb kezelői beosztások hivatásos állományúakkal történő betöltését igényli és feltételezi. A kötelező sorkatonai szolgálat 12 hónapra csökkentése miatt a sorállomány kiképzésének megfelelő határfoka ugyanis kérdéses, és mivel a kiképzés alapvetően az éles technikán folyik, a gyakori váltásból eredő újoncképzéssel hatványozottan rongáljuk a technikát, gyorsítjuk annak elhasználódását, ami harckészültségi és gazdasági szempontból is hátrányos.

8. Rádiótechnikai eszközök

Az MH lokátorkészletét 26 típusú felderítő-, magasságmérő, repülőgép-leszállító, tűzvezető és meteorológiai lokátor alkotja. A lokátorok döntő többsége 20—25 éves, elektronsöves, elavult konstrukció; 40%-a a 70-es, 20%-a a 80-as évek beszerzésé-

ből származik. Az eszközök 8%-a négyszer, 18%-a háromszor, 40%-a kétszer, 24%-a egyszer volt már gyári nagyjavításon. A lokátorok 10%-a új (még nem voltak gyári javításon) és 2%-a korszerű, háromdimenziós (koordinátás) lokátor.

A lokátorpark üzemben tartása a nagy energiaigény, fenntartása a nagy alkatrészigény miatt a legköltségesebb. Az elavult konstrukció gyenge hatásparaméterei, gyenge zavarvédeettsége és alacsony üzemi megbízhatósága miatt a feladatmegoldás az optimálisnál több, egyidejűleg üzemelő eszközt és magas tartalékképzést igényel. Mindebből az következik, hogy a lokátorok váltását, részbeni korszerűsítését 1995-től meg kell kezdeni.

Az új védelmi elveket és a lokátorpark jelenlegi technikai állapotát figyelembe véve, a rádiólokációs felderítés jövőt illető fejlesztését a béke-, a konfliktus- és a háborús helyzetre vonatkozó hadműveleti követelményekből:

— a légvédelem komplex korszerűsítésének rendszertervéből; — az aktív fegyvernemek információs igényéből; — a polgári-katonai légtérellenőrzés és légi irányítás követelményeiből; — a multiradar-információs hálózat (útvonalszűrés) működtetéséből; — a felderítési magasság alsó határa és az ország légtérének átfedése meghatározásából stb. kiindulva kell meghatározni. Mindez nem nélkülözheti az automatikus információs vezetési rendszereket (C³i és C⁴i)*, valamint az idegenbarát rendszer teljes kiépítését, beleértve a légvédelmi tűzrendszereket is!

9. Optikai és elektrooptikai műszerek

Az optikai és elektrooptikai műszerek 30%-a a magyar ipar terméke. A lövészfegyverek, a lövegek és a harcjárművek optikai irányzékai, aktív rendszerű éjjellátó eszközei elavultak, a passzív rendszerűek látótávolsága pedig kicsi (maximum 250–400 m). Műszerparkunk 1995 után általános fejlesztést (váltást) igényel. Ebben a feladatban jelentős részt lehetne és kellene vállalnia a hazai fejlesztésnek és műszeriparnak, ami ma már a MOM szétesésével mint lehetőség kérdéssé vált.

10. Lövészfegyverek

Az MH készletét 10 különféle típusú és űrméretű lövészfegyver alkotja. A lövészfegyvereink 61%-a magyar, 26%-a orosz, 13%-a bolgár és román gyártmányú. A fegyverek műszaki állapota megfelelő, az alkatrészek folyamatos biztosítása mellett — a 14,5 mm-es PSZH toronygéppuskák kivételével — 2005-ig rendszerben tarthatók. A PSZH toronygéppuskák üzemben tartása műszaki állapotuk miatt csak 1995-ig biztosítható.

Az egyéni és a társas (csoport) fegyvereink — a KALASNYIKOV gépkarabély, géppuska — korszerűnek tekinthetők. A pisztolyunk gyenge hatású lőszerre miatt váltást igényel, amit hazai gyártással lehet és kell adott időben megoldanunk — ma még nem sürgős. A katona jövőbeni egyéni sorozatlövő fegyvere valószínűleg egy pisztolyból és géppisztolyból is tüzelhető, esetleg elégő hüvelyes lőszerre épülő fegyver lesz. Ezek fejlesztése (különböző űrméretben) évek óta folyamatban van. Sorozatgyártásuk és tömeges elterjedésük az ezredforduló után várható. Egy ilyen lőszer és

* C³i = Control Command Communication and Intelligence [ellenőrzés vezetés (utasítás) hírközlés és felderítés]

C⁴i = Computer Control Command Communication and Intelligence (számítógéppel támogatott C³i)

fegyver kifejlesztésére és gyártására nálunk is meg kellene kezdeni és akkor reális lehetősége lenne, hogy 2005 után megkezdjük jelenlegi lövészfegyvereink gazdaságos váltását.

11. Páncélos harc- és gépjármű-technikai eszközök

Az MH páncélos harc- és gépjármű-technikai eszközállományát 3 típusú harckocsi, 4 típusú láncalpas és kerek páncélozott szállító harcjármű, 13 típusú különböző fegyvernemi páncélozott harcjármű, 41 típusú gépjármű, 16 típusú áramforrás-aggregátor és 9 típusú kiszolgálóeszköz alkotja. Globális szakmai értékelés szerint az eszközök 13%-a korszerű, 50%-a kevésbé korszerű, 37%-a korszerűtlen. Technikai állapotuk, gazdaságtalan fenntartásuk miatt 2000-ig a meglévő gépjárművek és aggregátorok 60%-a váltást igényelne. A gépjárműállomány 60%-án belül a löveg-vontató és lőszer szállító gépkocsik 100%-a értendő.

a.) Harckocsik

Az MH 1417 db orosz, lengyel és cseh gyártmányú harckocsival rendelkezett. A szerződés 835 db-ot engedélyez. A többletet jelentő 582 db korszerűtlen T—34-es, 54-es és a legelhasználtabb T—55A típusú harckocsik kivonása és megsemmisítése már folyamatban van, ami — a rendszerben maradó eszközállományban — relatív technikai állagjavulást eredményez.

A 125 mm-es — girostabilizált, automata lőszeradagatóval, lézertáv mérővel, osztott repesz-, kumulatív és űrméret alatti lőszert tüzelő —, sima csövű löveggel szerelt T—72-es típusú harckocsi, harcászati technikai adottságait tekintve: páncélvédeltsége; terepjáró és víz alatti átkelő képessége; fajlagos motorteljesítménye és talajnyomása; lőszerei, páncél-átütő képessége és hatásos lőtávolsága alapján: korszerű közepes harckocsinak számít.

A fenntartást, a hazai közép-, nagyjavítást, esetleg korszerűsítést biztosító alkatrész- és javítóanyag-ellátás esetén 2010-ig korszerűnek ítéltetően, rendszerben tartható lehet!

A girostabilizált, 100 mm-es löveggel szerelt T—55—AM típusú, KLADIVO tűzvezető rendszerrel, növelt páncélvédelemmel, lézertáv mérővel és lézerbesugárzás-érzékelővel ellátott, modernizált T—55—A típusú harckocsik kevésbé korszerűek. Egyesített repesz-, tömör páncél-, és űrméret alatti páncéltörő gránátokat is tüzelnek, de — a T—72-hez viszonyítva — a páncélos célokkal szembeni hatásos lőtávolságuk lényegesen rövidebb, harcászati technikai adottságaik egyéb vonatkozásban is gyengébbek.

A girostabilizált, 100 mm-es löveggel szerelt T—55—A típusú harckocsik korszerűtlenek. Páncélvédeltség, hatásos lőtávolság és tűzerő (páncélátütő képesség) szempontjából a korszerű harckocsikkal szembeni harcértékük gyenge.

A T—55-ös típusok rendszerben tarthatósága az NDK hagyatékából kapott alkatrészekkel 2000-ig biztosítottak ítéltető. A T—55—A típusok megfelelő színvonalú korszerűsítése azonban elengedhetetlen.

Az MH harckocsi-hadikészletét a jövőben T—72-es (vagy más korszerűbb) és korszerűsített T—55—A harckocsiknak kellene alkotniuk. Amennyiben új T—72 típus vagy más korszerűbb, esetleg könnyűharckocsi beszerzésére gazdasági okok miatt nem lesz lehetőségünk, folytatnunk kell a T—55—A típusú harckocsik korszerűsítését, de nem a korábbi felfogásban. Nem a páncélvastagság kiegészítő nő

velésével kell a páncélvédettséget fokozni, hanem reaktív páncélvédelemmel, amihez már hazai fejlesztéssel is rendelkezünk! A tüzert pedig korszerű tűzvezető rendszer beépítésével és korszerű lőszeres rendszeresítésével lehet és kell növelni.

b.) Páncélozott harcjárművek

Az MH páncélozott harcjármű-parkját (amelyet a szerződés 1700 db-ban limitált):

- orosz gyártmányú, BMP—1 típusú korszerű, páncélozott lánctalpas harcjárművek;
- orosz gyártmányú BTR—80 típusú, a maga kategóriájában korszerűnek számító páncélozott kerekes szállító harcjárművek;
- magyar fejlesztésű és gyártású korszerűtlen és műszakilag is elavult kerekes páncélozott szállító harcjárművek alkotják.

A BMP—1 páncélozott lánctalpas harcjármű harcászattechnikai adottságait tekintve: alacsony felépítése, menttulaajdonsága, úszóképessége, nagyfokú mobilitása, páncélvédettsége, továbbá a szállítható lövészek létszáma alapján — a harctevékenység korszerű, mobil eszközének számít.

A harcjármű kettős rendeltetésű fegyverzetének hatékonysága élőerők ellen kielégítő, de a páncélos célok ellen nem.

Automata löszerválasztóval — repesz, kumulatív —, adogatóval és töltőrendszerrel ellátott, 73 mm-es toronylövegének hatásos lőtávolsága csak 1300 m. Kumulatív löszere az aktív páncélvédelemmel szemben hatástalan, kézi vezérlésű MALJUTKA típusú páncéltörő rakétájának találati valószínűsége alacsony. Mindezek következtében a harcjármű harcértéke tüzérő szempontjából gyenge. A jövőt illetően ezért fegyverzete korszerűsítésre, illetve a BMP—2-höz hasonlóan (30 mm-es toronygéppágyú, automatikus tűzvezető rendszer és félautomatikus vezérlésű, 4 km hatótávolságú KONKURSZ páncéltörő rakéta) váltásra szorul. Műszaki állapotuk alapján a BMP-k megfelelő javítóanyag- és tartalékalkatrész-ellátással, a közép- és nagyjavítás biztosíthatóságával 2005—2010-ig rendszerben tarthatók lehetnek. Tüzerejüket a legolcsóbban új típusú lőszeres és fedélzeti páncéltörő rakéta rendszeresítésével lehet fokozni.

A BTR—80-as típusú, kerekes páncélozott szállító harcjárművek 1988—89 folyamán lettek rendszerbe állítva. Viszonylag újnak számítanak. Nem páncélozott harc-, hanem páncélozott szállító harcjármű rendeltetésének megfelelő, viszonylag gyengébb páncélzattal és fegyverzettel 2005-ig a szükséges alkatrészellátás esetén rendszerben tartható. Fegyverzetét a BMP—1-hez hasonlóan célszerű korszerűsíteni.

A magyar gyártmányú páncélozott szállító harcjárművek, a PSZH-k 23 éve vannak rendszerben. A magyar fejlesztők és ipar — kényszer szülte — próbálkozásának gyenge terméke. Mára már erkölcsileg és fizikailag is elavultak. Üzemben tartásuk 1997-ig csak nagy nehézségek árán biztosítható. A RÁBA MVG az alkatrészgyártást már a 80-as évek közepén leállította. Technikai állapotuk nem megfelelő, zömükben már úszóképtelenek. Egy külön program keretében 150 db PSZH-t 1986—88 folyamán (2 db-ból egyet) felújítottunk. Ezzel üzemben tartásuk lehetőségét 4—5 évvel megnöveltük, de ez igen gazdaságtalan kényszersmegoldás volt, amit leállítottunk. Az alkatrész-utánpótlás egyértelműen megoldatlan. Mindezek alapján a PSZH-k fokozatos kivonása 1995 után elkerülhetetlen.

Váltásukra megfelelő páncélzatú, fegyverzetű (tüzerejű), terepjáró képességű,

úszóképes és minimum 8 lövészt szállító, gyors manőverezőképeségű, kerek és lánctalpas harcjármű jöhet számításba. Lényeges szempontnak tartom olyan alapjárműtípust választani, amelynek bázisán kialakítható a HDS különböző rendeltetésű (sebesültszállító, felderítő, híradó, tűzvezető pont stb.) páncélozott járműcsaládja. Ilyen szempontból — példaként — az osztrák PANDUR, a francia DRAGAR, a svájci MOWAG vagy a német FOX jöhet számításba. A szárazföldi csapatok megváltozott feladatai figyelembevételével a páncélozott harcjárművek mennyiségénél a lánctalpas és kerek eszközök arányát szükséges átgondoltan meghatározni.

A fentiekben részletezett értékelés alapján megállapítható: fegyverzettechnikai eszközeink és rendszereink egy része meghatározott időn belül váltást igényel, jelentős része ugyanakkor még huzamos ideig rendszerben tartható. Ennek az utóbbinak azonban előfeltétele van.

A fenntartási költségeket reálértéken minimum az 1989-es szinten kell tartani (jelenleg ugyanis a fegyverzet fenntartására ennek usque ... 10%-a jut). Csak ez lehet a fedezete az esedékes közép- és gyári javításoknak és a folyamatos alkatrészbeszerzéseknek. Ez utóbbiak nélkül a folyamatos üzemképesség, a hadihasználatosság és a csapatok technikai hadrafoghatósága, egyúttal a meghatározó fegyverzeti tűzeszközök 75—80%-ának rendszerben tarthatósága 2005—2010-ig nem biztosítható, és 2000-re valamennyi eszközünk olyan állapotban lesz, hogy egyidejű váltást igényel. Ez pedig gazdasági helyzetünkől ítélve elképzelhetetlen.

Ezért kell a fenntartási költségeket általános értelemben növelni most, hogy a váltás költségei hosszú távra elnyújtva ütemezhetők lehessenek.

A fegyverzettechnikai eszközök, rendszerek elkerülhetetlen váltását illető fejlesztéseket és a még huzamosabb ideig rendszerben tartható eszközök korszerűsítését egy jóváhagyott közép- és hosszú távú program alapján kell végrehajtjunk.

Következtetések

A fegyverzettechnikai FEJLESZTÉS, KORSZERŰSÍTÉS (a továbbiakban FEKOR) programját az alábbi szempontok és összefüggések figyelembevételével kell kidolgozni.

A FEKOR elvi kiindulási alapját katonatechnikai szempontból két tényező képezheti:

- A) az MH FELADATA és az ebből eredő IGÉNYEK, szükségletek;
- B) az MH jelenlegi fegyverzettechnikai eszközei és rendszerei katonai-technikai és műszaki állapotának értékelése.

Ez utóbbi eredménye alapján kell meghatározni, melyek azok az eszközök és rendszerek, amelyek:

- feltétlenül VÁLTANDÓK, ez a FEJLESZTÉS-i kategória;
- meghatározott háttérfeltételekkel még huzamos ideig RENDSZERBEN TARTHATÓK, ezen belül továbbfejlesztésük, modernizálásuk lehetséges, szükséges, érdemes. Ez a KORSZERŰSÍTÉS-i kategória.

Következésképpen egy önálló (de lényegében összefüggő) fejlesztési és egy korszerűsítési programot is ki kell dolgozni, de a prioritást mindkettőn belül meg kell határozni.

A FEKOR-program gyakorlati megvalósítása kidolgozásához fel kell mérni — figyelembe és számításba kell venni:

- C) A külső és a belső LEHETŐSÉGEKET ún.:
— a külföldi kínálat és beszerzés;

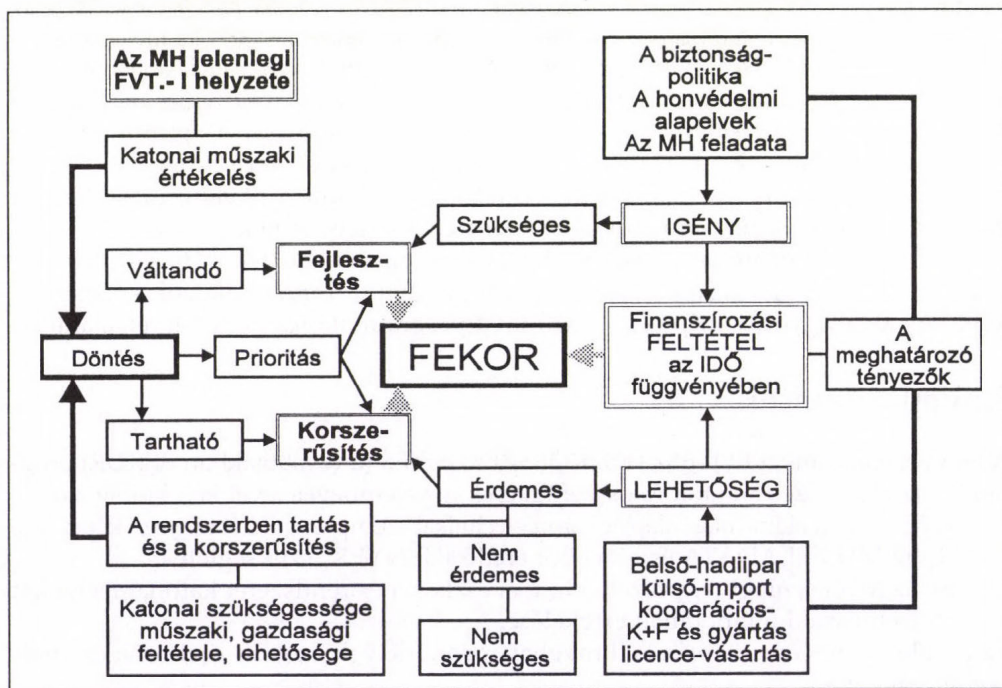
- a hazai K+F gyártás, licencon alapuló gyártás;
- a kooperációs K+F és gyártás;
- a hazai és a külföldi korszerűsítés

lehetőségeit, gazdaságosságát, gazdasági feltételeit.

Az A, B, C összefüggések elemzése és értékelése alapján kell és lehet majd katonai, műszaki, gazdasági szempontok alapján — az eszközöket kategóriába sorolva — a FEKOR tartalmát illetően dönteni; a prioritási alapon sorolt hosszú távú programot részekre bontva ütemezni; egyben a pénzügyi szükségleteket meghatározni.

D) A programindítás és megvalósításának időbeni FELTÉTELE gazdasági helyzetünk alakulása lesz, valamint annak a függvénye, hogy mit akar a kormány és mennyit kíván áldozni a hadsereg fejlesztésére egy jóváhagyott haderőreform keretében.

A fejlesztés és korszerűsítés (FEKOR) elvi szempontjai és összeüggései

Az eddig tárgyaltakat összefoglalva az MH FEKOR-t illetően egy olyan tartalmú programot kell kidolgozni, amely

- az új eszközök, rendszerek, külföldi beszerzésén túl, új eszközök hazai bázison történő önálló kifejlesztése és gyártása mellett, külföldi kooperációs fejlesztési és gyártási lehetőségeket is számításba vesz;
- a hosszabb távon is rendszerben maradó fegyverzettechnikai eszközeink továbbfejlesztését — modernizálását — határozza meg, vagy ezen fegyverek hatásnövelő eszközbeszerzések lehetőségeit kutatva eredményezi azok korszerűsítését.

A FEKOR alapjaként a katonai doktrínánkban lefektetett védelmi alapelvekből eredő igényeknek megfelelően — a katona-technikai követelményekben meghatározott szempontok alapján ki kell dolgozni az MH:

- *fegyverkezési ideológiáját*, amely katonai szempontból elvi indoklását képezi a FEKOR-t illető mit-miérteknek, azaz mit miért, mihez viszonyítva szükséges váltani, beszerezni, általában fejleszteni, korszerűsíteni;
- *fegyverkezési stratégiáját*, amely a belső és külső adottságok és lehetőségek figyelembevételével közép- és hosszú távra meghatározza a FEKOR optimális tartalmát, és végrehajtása sorrendiségi programját, ütemeit.

A program kiindulásának alapját és a végrehajtás stratégiáját a következők képezhetik:

- 1.) A jelenlegi fegyverzettechnikai helyzetünk 2000-ig nem kényszerít bennünket alapvető fegyverváltásokra, tehát számunkra a várakozás jelenti a legésszerűbb megoldást, már csak azért is, mert addigra várhatóan egy sor ma még nyitott kérdés egyértelművé válik. (Nyugat-európai esetleges csatlakozás — kompatibilitás.)
- 2.) Az MH meghatározó fegyverzeti harceszközei zömmel 1970—80-as évek folyamán léptek rendszerbe. Figyelembe véve, hogy a rendszerben tarthatóság átlag 25—30 év*, ebből eredően ezek fokozatos váltása 2010-ig elkerülhetetlenül esedékessé válik.

E két tényező figyelembevételével kell a FEKOR programot 1995-ig kidolgozni, irányát meghatározni, majd a megerősödött nemzetgazdaságra támaszkodva indítani a prioritási alapon sorolt eszközrendszerek váltását, a fegyverzettechnikai fejlesztést. A korszerűsítéseket mielőbb indítani szükséges, mert ha késünk, a még meglévő fejlesztő szürke állományunk teljesen szétszéled.

3.) A FEKOR-program pénzügyi fedezetét az MH éves fenntartási költségvetésén felül a Parlament által külön jóváhagyott 5—6 éves program költségvetéssel és bizonyos %-ban kooperációs hadiipari termeléssel szükséges, lehet és kell biztosítani.

Ez utóbbihoz az is szükséges, hogy a kormányzat megakadályozza a még meglévő hadiipari kapacitások további szétesését, leépülését, az ország honvédelmi érdekeivel ellentétes esetleges privatizálását. Biztos, hogy ma ez átmenetileg gazdasági terhet jelent, de távlatilag egyértelműen megtérül, mert a hadiipar a világon mindenütt húzóágazat, emellett a honvédelem szerves részét is képezi!

* A Bundeswerhben 30 évre terveznek.

Lukács László

Robbantásos merényletek elkövetésének lehetősége Magyarországon

A robbanóanyagok szabályozott keretek közötti felhasználása mellett mindig volt egy olyan szűk embercsoport, melynek tagjai bűnös céllal kísérelték meg ezen anyagok alkalmazását. Erre a világ számos országában, köztük hazánkban is jó néhány példát találunk. A robbantásos merényletek célja lehet egyes személyek, intézmények, középületek megsemmisítése és rombolása. A szerző tanulmányában — mellyel az MHTT belügyi szakosztálya 1993. évi pályázatán első díjat nyert — ennek a kérdéskörnek az anyagi (technikai) és személyi kérdéseit tekinti át, amelyből a közérdeklődésre leginkább számottartó részeket közöljük. A téma különösen időszerűvé vált a szegedi, az Országház és a Mátyás Templom elleni robbantásos merénylet óta.

A feketelőpor feltalálása óta az embert mindig érdekelte a robbanóanyag, a robbantástechnológia. Az emberek döntő többsége szabályozott keretek között használta fel békés (ipari robbantások) vagy kevésbé békés (katonai alkalmazás) célokra. De mindig volt egy szűk réteg, amely — felismerve az alkalmazott robbanótöltet méretéhez képest hatalmas pusztító hatását — bűnös céllal használta vagy kívánta felhasználni a robbanóanyagot. Ma már történelmi érdekesség, hogy a robbanóanyag (nevezetesen a feketelőpor) ipari (bányászati) felhasználására a világon először csak 1627. február 9-én került sor, Weindl Gáspár tirolai bányamester selmebányai robbantásánál. 1605. október 26-án viszont Angliában már leleplezték egy robbantásos merényletkísérletet. A katolikus párti Guy Fawkes — a protestáns-anglikán I. Jakab királyt „eltávolítandó” — 36 hordóban 1632 kg feketelőport helyezett el a parlament pincéjében a tűzifa alatt. A parlament megnyitására, 1605. november 5-re tervezett merényletet egy névtelen levél révén leplezték le, az összeesküvőket kivégezték.

Azóta a világ sokat fejlődött, sajnos a terrorista robbantások terén is. Ma már nem múlik el nap anélkül, hogy a hírgyűnökségek ne adnának hírt valamilyen robbantásról. Hazánk Európához csatlakozásának, a demokrácia kiszélesítésének, a határok átjárhatóságának árnyoldalai is vannak: a kábítószer-kereskedelem terjedése mellett számítani kell a nemzetközi terroristaszervezetek megjelenésével is. Az általuk alkalmazott módszerekről, eszközökről, kaphatunk tájékoztatást a nemzetközi bűnüldöző szervezetek (Interpol stb.) révén. De felkészültek vagyunk-e a saját, potenciálisan létező terroristáink ellen?

Egy amerikai értékelés szerint a terroristák célpontjai három nagy kategóriába sorolhatók:

1. a nagy kockázati tényezőt jelentő létesítmények: követségek, konzulátusok, repülőterek, szállodák, jelentős középületek;
2. különleges események: nemzetközi konferenciák, kereskedelmi vásárok, sportesemények (pl. olimpia, világbajnokság);
3. magas kockázati tényezőt jelentő, magas rangú hazai és külföldi személyiségek.

A robbanóanyagok bűnös célú felhasználása

A robbanóanyag bűnös célú felhasználását bizonyos korlátok közé szorította és szorítja az a tény, hogy igazán nagy hatóerejű, terrorista robbantás céljára megfelelő robbanóanyagot biztonságosan előállítani nehéz, a beszerzést és felhasználást pedig minden államban (hazánkban is) szigorú előírások szabályozzák.

A legegyszerűbben (akár házilagosan is) előállítható vagy beszerezhető robbanóanyagok a feketelőpor és az ANDO. Az előbbit például Ausztriában elég könnyen megveheti a sziklát vagy tuskót eltávolítani kívánó polgár. Erre a célra meg is felel, terrorista merénylet céljára viszont már kevésbé. Egyrészt szabad levegőn robbantva hatása elenyésző, mint tolóhatású (ballisztikus) robbanóanyag csak nagy mennyiségben, zárt térben, erősen lefojtva fejt ki hatását. Másrészt nedvességre erősen érzékeny, 15% víztartalom felett elveszíti robbanási képességét. Ezeket a hátrányokat még az sem egyenlíti ki, hogy a lőpor az egyetlen olyan — nem iniciáló hatású — robbanóanyag, amely már szűrőláng hatására is robban.

Nem jobb ilyen célra az ANDO (ammónium-nitrát és dízelolaj keveréke) sem. Igaz, hogy az alkotóelemeket könnyű beszerezni, de detonációsebessége alacsony (1500—3000 m/s), ráadásul légmentes szigetelést igényelne az üzemanyag erős szagának eltüntetése. Indításához pedig legalább közepesen erős brizáns robbanóanyag (pl. trotil) szükséges, arról már nem is beszélve, hogy tiszta ammónium-nitrát nagy mennyiségű beszerzése feltűnő lehet, a felületkezelt műtrágya viszont az előírt 5,5% dízelolaj helyett csak 3—3,5% megkötésre képes, minek következtében az ANDO robbanási tulajdonságai csökkennek.

A később még említésre kerülő Paladin Press (USA) kiadó által megjelentetett — szabadon beszerezhető — Homemade C-4 című könyv gyártási leírást ad egy ammónium-nitrátból, nitro-metánból és alumíniumporból álló robbanóanyagra.⁶ Ennek detonációsebessége nem éri ugyan el a katonai C-4-et, de meghaladja a trotilét. A gond itt is a felhasználással van: az összekevert alumínium és ammónium-nitrát porra ráöntik a nitro-metánt, majd az egészet légmentesen le kéne zárni. Az erősen illékony nitro-metán ugyanis egyrészt erős szagával hívná fel magára a figyelmet, másrészt bizonyos idő eltelte után az előállított robbanóanyag robbanási tulajdonságai kétségessé válnának.

Magas hatóerejű robbanóanyag gyártásához nitrálásra lenne szükség, mely megoldható, de erősen urbanizálódott világunkban egy erre alkalmas laboratóriumot elég nehéz észrevétlenül berendezni és fenntartani. Ráadásul magának a robbanóanyagnak az előállítása kevés, azt fel is kell tudni robbantani. Itt megint választásra kényszerül a gyártó: a könnyen felrobbantható robbanóanyag nem kezelés-

biztos (vagyis az előkészítés során ő is felrobbanhat), a kezelésbiztos robbanóanyag indításához viszont a szükséges gyújtási lánc minden elemével rendelkeznie kell.

A gyújtási láncban — a biztonság érdekében — egy kis energiával, könnyen indítható első tag energiáját fokozzák mindaddig, amíg a kezelésbiztos, nagy hatóerejű főtöltet stabil detonációja be nem következik (a folyamat a szén meggyújtásának analógiájára megy végbe, ahol az egy szál gyufával lángallobbantott papír, aprófa, keményfa „gyújtási lánc” legvégén fog a „főtöltet” szén begyulladni).

A leírtakból következik, hogy a terroristának a biztonságos robbantáshoz külön-külön elő kellene állítania többféle robbanóanyagot, ezeket gyutaccsá kellene szerelnie (megfelelő erősségű gyutaccsá, hiszen a kezelésbiztos robbanóanyagok robbantásához legalább 8-as erősségű gyutacs szükséges, de például az öntött trotil már csak külön nagy hatóerejű indító detonátorral — pl. tetril — robbantható fel), és akkor, ha ez mind megvan, elkezdheti a pokolgép előállítását.

A leírtak valós voltát bizonyítja, hogy robbantásos merényletek döntő többségénél — szerte a világon — elsősorban ipari előállítású robbanóanyagok és gyújtószerek kerülnek felhasználásra. Ezek „beszerzési” helye homályos, de a volt Szovjetunióból kiáramló hasadóanyag „magánexportja” is bizonyítja, hogy semmi sem lehetetlen.

A robbanóanyagok mellett számítani lehet eltulajdonított katonai robbanótestek (aknák, kézigránatok, tüzérségi lőszeres stb.) bűnös célú felhasználására is.

Ezek a katonai robbanótestek nem csak a jelenleg alkalmazottak lehetnek. A honvéd tüzérsz- és aknakutató-zászlóalj napi tevékenysége bizonyítja, hogy az országban még jelentős mennyiségben találhatók második világháborús robbanótestek, 1991-ben pl. 53 676 db robbanótestet (ebbe beleszámítva a lőszereseket is) mentesítettek 31 375 kg tömeggel, 1992-ben pedig 45 405 db-ot, mely 35 286 kg-ot tett ki.

Hiú remény abban bízni, hogy az idő vasfoga veszélytelenné (használatlan-ná) szelídítette ezeket az eszközöket. A közelmúlt tragédiái mellett a fő bizonyíték eme robbanótestek (legalább is a bennük lévő robbanóanyag) felhasználhatóságára éppen megsemmisítési módjuk. Az előkészített robbantógödörbe megfelelő osztályozással kerülnek behelyezésre a robbanótestek. A legtöbb fémet tartalmazók vannak legalul, majd ahogy emelkedik a lőszeresben lévő robbanóanyag mennyisége, úgy kerül egyre feljebb a rakásban (pl. a 211 mm-es német rombológránát 13,3 kg, a repesz-romboló 17,35 kg TNT-t tartalmaz). A tüzérszjárőr parancsnoka a legtöbb robbanóanyagot tartalmazó lőszerre (-ekre) vagy bombákra 1—2 kg saját trotil robbanóanyagot helyezve végzi el a megsemmisítést, tulajdonképpen „beindítva” azt.

Aki már látott egy ilyen megsemmisítés során felcsapódó, 30—50 m magas föld- és füstoszlopot, az nem hiheti azt, hogy ezek az anyagok egyszer s mindenkorra leírhatók, akár mint terrorrobbantás eszközei is.

A pokolgépek kialakítása

A közhasználatban elterjedt „pokolgép” gyújtófogalom a bűnös célra felhasznált robbanószerkezetek széles skáláját öleli fel.

A terrorista robbantásoknál élesen elválaszthatók egymástól a konkrét személy(-ek) elleni merényletek, a demoralizáló (zavarkeltő) és az általános bosszú („mindenkinek bűnhődnie kell”) célzatú robbantások.

Az első esetben közvetlenül a személy (pl. levélbomba) vagy az általa használt, alkalmazott tárgy, berendezés „ellen” készített, kis méretű, célirányosan elhelyezett (előkészített) töltetek hatásával kell számolni.

A második és a harmadik esetben viszont forgalmas helyen „ottfelejtett” robbanótestekről van szó. Ezek a robbantás céljától függően lehetnek kisméretűek is (zavar-keltés), melyek főleg személyi sérülést okoznak, de — főleg a bosszúálló célzatú robbantásnál — több száz kilogramm tömegű robbanóanyagot is jelenthetnek (mint pl. Libanonban, az amerikai tengerészgyalogosok ellen elkövetett merénylet esetén). Ebben az esetben a pusztítás egyik fontos eleme az összeomló épület.

Ha általában akarjuk a pokolgépet, mint szerkezetet jellemezni, akkor két nagy részre bonthatjuk: a működtetőszerkezetre és a robbanóanyag-töltetre. A pokolgép-nél a működtető szerkezet az, amely valamilyen módon indítja a láncreakciót és végül is felrobbantja a főtöltetet.

A működtetőszerkezetek felosztása a robbanás kiváltásának alapján:

- pillanathatású;
- késleltetett;
- időzített;
- távirányított (mint speciális pillanathatású).

A pillanathatású működtetőszerkezet valamilyen külső mechanikus (húzás, nyomás) vagy egyéb (fény, hang, elektromos impulzus, elektromágneses erőter változása stb.) hatásra indítja a primer töltetet, aztán robban a gyutacs vagy a detonátor, mely ezáltal kiváltja a főtöltet detonációját.

A késleltetett működtetésű gyújtószerkezetek két nagy csoportra oszthatók:

- az első esetben a késleltetett szerkezet a terrorista biztonságát szolgálja, vagyis a töltet elhelyezése után, azt beindítva bizonyos idő telik el a gyújtó éles helyzetbe kerüléséig (ez alatt a helyszín biztonságosan elhagyható); a továbbiakban a gyújtó működhet pillanathatásúként, de akár távirányítottként is;
- a második esetben a pillanathatású gyújtószerkezet egy késleltető berendezést indít be (mely lehet mechanikus, vegyi stb. működésű), melynek segítségével elérhető, hogy a töltet pl. egy gépkocsi alatt robbanjon fel (feltételezve, hogy a gyújtást pl. a gépkocsi orra vagy kereke váltotta ki).

Az időzített működtetőszerkezet a töltet elhelyezése és a gyújtó élesítése után pontosan meghatározott vagy bizonyos idő eltelte után robbantja a pokolgépet. Klasszikus példája a kofferben ketyegő vekker, de a technika fejlődésével a terroristák is egyre korszerűbb időzítőszerveket használnak. Ennek ellenére a sokkal primitívebbnek tűnő megoldások is megbízhatóan működnek: az egyik legötletesebb ilyen szerkezet fő eleme egy 1/3 részig szárazabbal töltött befőttesüveg volt, melynél a bab tetejére helyezték az áramkörzáró egyik pólusát, a tető belsejébe pedig a másikat. Az üveget félig vízzel feltöltve „élesítették” és az így előkészített „gyújtót” a kamrában lévő polcra helyezték a főtöltet elé. A bab a vízben megdagadva végül is érintkezésbe hozta egymással az áramkör két pólusát, kiváltva ezzel a villamosgyutacs és a töltet robbanását.

A távirányított pokolgépet a terrorista bizonyos távolságból szemmel tartja, és a legalkalmasabbnak vélt pillanatban ő maga hajtja végre a robbantást. A legegyszerűbb (de egyben legfeltűnőbb és ezért legkönnyebben elhárítható) megoldás az elektromos robbantóvezeték lefektetése a töltet és a gyújtóhely között. Ma viszont

már nem jelent gondot a rádió-távírányítású robbantórendszer beszerzése sem, hiszen külföldön kereskedelmi forgalomban is kapható, mint bányászati segédeszköz. Az SD 500 BEAR típusjelű rádió-távírányítású robbantórendszerrel pl. akár 200 gyutacs robbantása is biztosítható. A rendszer VHF sávban használható, elvileg a robbantás helyétől korlátozás nélküli állástávolságot biztosít. Felderítése nehéz, mivel 531 ezer kódkombinációra van lehetőség, a kód beállítása másodpercek alatt elvégezhető.

A terrorrobbantás személyi kérdései

A terrorrobbantások végrehajtóinak köre nagyon széles, indítékaik is sokfélék lehetnek. Ugyancsak széles skálán mozog felkészültségük is. Vannak országok, ahol tradicionális gyökerei vannak a pokolgépes merényleteknek (Dél-Olaszország, Baszkföld, Észak-Írország, egyes dél-amerikai országok stb.). Magyarországon — részben a robbanóanyagokkal kapcsolatos kemény jogi szabályozás és ellenőrzés miatt — nem voltak jellemzőek a robbantásos merényletek. Az elmúlt időszak változásai során — a pozitívumok mellett — sajnos a nyugati típusú demokráciák árnyoldalai is mutatkoznak hazánkban.

Bár a szervezett bűnözés és a nemzetközi terrorizmus megjelenését hazánkban egyes illetékesek tagadják, a nemzetközi politikai és gazdasági életbe való fokozott integrálódásunk maga után vonja az ilyen veszélyeztetettség növekedését is. Ennek kivédése (vagy legalábbis hatásának csökkentése) csak a nemzetközi bűnüldöző szervekkel közösen lehetséges. Magának a veszélyhelyzetnek a felismerése (és elismerése) pedig evidenssé teszi az ezzel kapcsolatos bűnüldöző szervezetek megfelelő kialakítását, felkészítését és korszerű technikai eszközökkel való ellátását — még ha ez drága is. A Fővárosi Bíróság bejáratánál kialakított fémvizsgáló kapu nagy visszhangot keltett az országban (azóta számtalan társa követte különböző intézményeknél). Arról viszont nem beszélt senki, hogy robbanóanyaggal már nyugodtan be lehet menni az épületbe. A kérdés logikusan vetődik fel: mi a veszélyesebb — egy pisztoly vagy pár kg TNT?

Vannak-e potenciális terrorrobbantók Magyarországon?

Röviden: vannak! Minden országban vannak, ahol hadsereget létrehoztak. A következőkben azt kívánom bizonyítani, hogy Magyarország férfilakosságának tekintélyes része képes pokolgépet szerkeszteni és működtetni.

A harc (hadművelet) műszaki biztosítási feladatainak sorában fontos helye van a műszaki záruk (ezen belül a robbanó műszaki záruk) létrehozásának, a rombolások végrehajtásának. A műszaki biztosítási feladatok végzése minden fegyvernem és szakcsapat feladata, a kiképzési programokban is megjelenik a robbantáskiképzés (természetesen az adott fegyvernem vagy szakcsapat rendeltetéséből adódóan eltérő céllal, tartalommal és óraszámmal).

Az alapkiképzés időszakában a bevonuló katonaaállomány minden tagja megkapja az általános katonai kiképzést. Ennek keretében elsajátítják az aknák és gyújtókészülékek szerkezeti felépítését, működésük lényegét, telepítésük és felszedés elleni biztosításuk (!) módját. Ugyancsak foglalkoznak a TNT és a SEMTEX, az utász- és villamosgyutacs, az időzített- és a robbanó- gyújtózsínór főbb jellemzőivel, kezelésük szabályaival Megtanulják a szerelt töltet, a villamosgyújtó-hálózat, a töl-

tetfurat-készítés szabályait, a villamosgyújtás végrehajtását gépkocsi-akkumulátor felhasználásával. Az elméleti képzést gyakorlati tevékenység követi.

Az alapkiképzésen szerzett ismereteket a szakkiképzés során bővítik az adott fegyvernem vagy szakcsapat alapfeladatainak megfelelően.

A gépesített lövész katonák kiképzési követelményében az alábbi szerepel: a katonák szabályosan és biztonságosan tudják az egyes aknák telepítését végrehajtani; minden katona (!) legyen képes a robbanóanyagot és a tüzellel való gyújtás eszközeit biztonságosan kezelni és szabályosan szerelt gyutacsot és töltetet készíteni.

A Magyar Honvédségen belül a legbonyolultabb, speciális szaktudást és felszerelést igénylő műszaki feladatokat a műszaki alegységek hajtják végre, ezért szakkiképzésük robbantási és műszaki zárási része is sokoldalúbb és alaposabb. Ennek keretében elsajátítják (az alakulat jellegétől, feladataitól függően eltérő óraszámban) a fa-, a fém-, a beton- és a vasbeton szerkezeti elemek és építmények robbantásának szabályait, aknamezők telepítésének szabályait szárazon és vízben, az irányított repeszaknák és a meglepő aknák telepítésének végrehajtását.

A legmagasabb szintű ismereteket a katonai tanintézetek hallgatói sajátítják el. Ennek érzékeltetésére csak egy példát nézzünk: a Kossuth Lajos Katonai Főiskola már kifutott hároméves képzése során a műszaki hallgatók 234 órányi robbantási és műszaki zárási ismeretet (elmélet+gyakorlat) kaptak.

A honvédségen kívül robbantási ismeretek szerezhetők a polgári életben szervezett képzés keretében és autodidakta módon.

A polgári robbantomesteri tanfolyamot elvégzők összesen 80 órában foglalkoznak a robbanóanyagok és gyújtószerkezetek jellemzőivel, kezelésük szabályaival, a gyújtóhálózatok készítésével, valamint a különböző robbantási technológiákkal.

Az ilyen képzésben részesültek figyelemmel kísérését szolgálhatja az a szabályozás, hogy mind a tanfolyamon való részvételt, mind pedig a vizsgáztatást csak a dolgozót foglalkoztató vállalat rendelheti meg az illetékes hatósági szervnél. Ugyanez vonatkozik a robbantásvezetői vizsgáztatásra is.

Az autodidakta felkészülést Magyarországon viszonylag kevés, nyíltan kapható szakirodalom segíti. Ugyanakkor külföldről szabadon megrendelhető (törvényi szabályozás nem tiltja) tetszőleges terrorista-kézikönyv, oktató videófilm. A már említett Paladin Press kiadó havonta megjelenő reklámújságja — amely házhoz szállítható — bő kínálatot nyújt e téren. A kiadó természetesen szigorúan hangoztatja, hogy kizárólag tájékozódás céljaira használandók e művek, és súlyos büntetési tételleket von maga után a bűnös célú felhasználás (melyért természetesen a kiadó felelősséget nem vállal).

Végkövetkeztetések és ajánlások

Korunk egyik komoly problémát jelentő árnyoldala a terrorizmus, mely a világon mindenhol jeletkezik. A merényleteket, gyilkosságokat kiváltó okok sokfélesége (gazdasági, politikai hatalomért folytatott harc, kábítószer-kereskedelem, vallási ellentétek stb.) megnehezíti az ellenük folytatott küzdelmet.

A hatalmas pusztító hatás következtében előtérbe kerültek a robbanóanyagok alkalmazásával elkövetett merényletek. A pokolgépeket alkalmazzák egyes személyek, ártatlan utcai járőrelők és intézmények, középületek ellen egyaránt.

A bűnös céllal alkalmazott robbanóanyagok és gyújtószerek döntő többségében ipari előállításúak, melyeket eltulajdonítás révén, vagy egyéb — ellenőrizhetetlen — csatornákon szereznek be.

A pokolgépek kialakítása sokféle lehet, melyre vonatkozóan iránymutatás, rendszerezés adható, recept viszont nem. Az összetákoltt karbidbomba primitívságtól a nemzetközi terrorszervezetek — mérnökök által összeállított — szinte elháríthatatlan elektronikus „csodaszerkezetéig” széles a skála.

A robbantásos terrorcselekmények elleni védekezést megnehezíti, hogy a világon mindenhol — így hazánkban is — a honvédelmi felkészítés során az ország férfilakosságának jelentős része kap robbantási és aknatelepítési képzést. Ennek keretében többek között megismerkednek a robbanóanyagokkal és a gyújtószerekkel, kezelésük szabályaival, a robbantási számításokkal, az aknák és lőszeresek fajtáival, szerkezeti felépítésükkel, működési mechanizmusukkal. Az aknatelepítés során mindenhol oktatják az aknák felszedés elleni biztosításának módjait. Ez a szerkezet tulajdonképpen egy egyszerű pokolgépként működik, melynek mintájára hasonló előállítás már csak fantázia kérdése. A szükséges mechanikus gyújtószerkezet kialakítása — egyszerűsége folytán — nem jelenthet gondot, ugyanakkor (fogyóeszközzől lévén szó) egy MUV-gyújtó zsebretelete sem von maga után különösebb retorziót.

A harctéren mindenhol elfogadott gyakorlat, az ellenség demoralizálását célzó meglepőaknáknak telepítése. Ha a felszedés ellen biztosított akna pokolgép mintájául szolgálhat, akkor a meglepőakna (booby trap) maga a pokolgép... Ezek elkészítésének begyakorlása a műszaki, de ugyanígy a felderítő-alegységeknek is egyik kiképzési feladat.

A bűnös célú robbantásokat mindenképpen megkönnyíthetik azok a külföldön kereskedelmi forgalomban is beszerezhető könyvek, videófilmek, melyek nyíltan hirdetik, hogy anarchista tankönyvek, aknacsapdák elkészítésére oktatnak stb. De krimikben, akciófilmekben is olvasható, látható olyan rész, mely ötletet adhat egy-egy merénylet elkövetéséhez.

De hát akkor van-e lehetőség a terrorrobbantások elleni védekezésre?

A válasz csak ez lehet: van! Ez a védekezés viszont nem korlátozódhat a merev tiltásra — ennél sokkal bonyolultabb, többoldalú és -fokozatú rendszer kiépítését és működtetését követeli meg. Ennek alátámasztására csak egy példa: míg nálunk a Mú/213. Robbantási Utasítás szolgálati használatú könyv, addig az azonos szovjet utasítás német fordítása az egykori NDK-ban szabadon megvásárolható volt könyvesboltokban, 21,8 márkáért. És bár a polgári robbantási szakkönyvekkel szemben, a katonai robbantási utasítások többek között foglalkoznak a közbehelyezett töltetekkel való építményrobbantás szabályaival is (mint pl. a bejrúti merénylet, vagy a legutóbbi amerikai robbantás a toronyház alatti parkolóban), mégsem állítható, hogy az NDK-ban jellemző lett volna a pokolgépes merényletek tömeges elkövetése.

A hatékony védekezési rendszernek legalább négy területet kell felölelnie:

- 1., a veszélyeztetett objektumok felmérését és az ott foganatosított (megelőző) rendszabályokat;
- 2., a hatósági adminisztratív szabályozásokat;
- 3., a speciális szakszolgálatra (szolgálatokra) vonatkozó rendszabályokat;
- 4., a lakossági tájékoztatás és felkészítés rendszerét.

A veszélyeztetett objektumok felmérése és a foganatosítandó ellenrendszabályok:

- a bevezetőben említett veszélyeztetettség kategóriáknak megfelelő felmérés elkészítése (pl. az 1996-os expóval kapcsolatosan) egy kijelölt operatív stáb által;
- szakértői csoport létrehozása, amely az egyes kategóriák szerinti objektumokra vonatkozóan tanulmányt készítene el abból a szempontból, hogyan hajthatna (hajtana) végre ellenük egy terror akciót (célszerű a csoportba építész, statikus, tűzoltó, robbantási- és biztonsági szakember bevonása): a tanulmány alapján megállapíthatóak a legsebezhetőbb, vagyis a védendő pontok;
- a tényleges robbantások megelőzésére szolgáló biztonságvédelmi ellenrendszabályok.

Hatósági adminisztratív szabályozások:

- az ipari és a katonai robbanóanyagok és gyújtószerkezetek hazai gyártásával, raktározásával, kiadásával kapcsolatos szigorú szabályozás (ez eddig élő rendszer volt, célszerű továbbra is a bányahatóság és a megfelelő katonai szervek ilyen jellegű feladatainak meghagyása, sőt ellenőrzési jogaik és kötelességeik kiszélesítése);
- a robbanóanyagok és gyújtószerkezetek behozatalának szigorú ellenőrzése, a csempészés megakadályozása már a határon robbanóanyag-detektorok, speciálisan idomított kutyák (Németországban disznókat is használnak) széles körű, általános alkalmazásával;
- a robbanóanyagokkal és gyújtószerkezetekkel kapcsolatos legkisebb lazaság, visszaélés esetén is súlyos (törvényileg szabályozott) büntetés alkalmazása; a hatékony visszatartás céljából nem a pénzbüntetés lenne az elsősorban javasolható. (A sors fintora, hogy az 1993 tavaszán írott tanulmány után, az őszi, békásmegyeri robbanás kikényszerítette ennek az eddig hiányzó szabályozásnak a létrehozását).

Speciális szakszolgálatra vonatkozó rendszabályok:

- megyei szinten célszerű lenne rendőri tűzszerészcsoporthoz létrehozása, a Rendőri Ezred tűzszerészszolgálat vagy egy felsőbb (központi) koordinációs szolgálat irányítása alatt;
- meg kellene teremteni a tűzszerészszolgálatokat átfogó központi számítógépes rendszert, mely lehetőséget adna a nyugat-európai hasonló rendszerbe való bekapcsolódásra is;
- központi adatbázist kellene létrehozni, mely minden adatot tartalmazna mind a már korábban elkövetett bűnös célú merényletekre (azok előkészületeire) vonatkozóan, mind a robbanóanyagok és gyújtószerkezetek országos szintű felhasználását, mozgását stb. illetően (ez állandó adatszolgáltatást követelne meg a gyártó üzemektől, a bányakapitányságoktól, a Határőrségtől, a Vám- és Pénzügyőrségtől, a fuvarozó cégektől, a Magyar Honvédségtől stb.);
- létre kellene hozni a magyar „bombamúzeumot” és — a szakmai felkészülést elősegítendő — állandó látogatásokat szervezni a külföldi hasonló intézetekbe (pl. Ausztria, Németország);
- szükség lenne egy „pokolgéptípus-album” megírására és ennek kiegészítésére időről időre;

- a nemzetközi terrorizmus világszínvonalú eszközökkel dolgozik, a felderítés és az elhárítás hasonló szintű eszközeit meg kell kapniuk az illetékes szerveknek is (a „drága” relatív fogalom, kérdés: mennyibe kerül egy felrobbantott szálloda újjáépítése — az emberi életet e tekintetben nem is lehet számítási alapnak tekinteni, az alkotmányban rögzített joga minden állampolgárunknak a személyi biztonsága).

A lakosság tájékoztatása és felkészítése:

- az izraeli minta alapján a tűzszerészek feladata lenne a lakosság felvilágosítása (iskolákban, intézményekben stb. tartott előadások) a veszélyhelyzetről és az olyankor szükséges magatartásról (ehhez központilag elkészített videófilmekre, diaszorokra, tájékoztató füzetekre stb. van szükség);
- tudatosítani szükséges, hogy az új helyzet sajnos új illemszabályokat alkot: pl. egy névjegykártyán nem feltétlenül szükséges minden adatnak szerepelnie; telefonhívásnál a központos hölgy köszönheti egy „halló”-val is a hívót, nem szükséges egyből mondania — itt a ...Bank; ugyanez vonatkozik személyi hívásoknál is: az „ott ki beszél?” kérdésre modortalanság nélkül adható a „kit hívott?” válasz.

Az általam lefestett kép elég riasztónak tűnhet. Ha viszont nem veszünk tudomást arról, hogy a világnak nemcsak a jobbik, hanem a rosszabbik fele is fejlődik, akkor teljesen védtelenül és kiszolgáltatottan állunk a bekövetkező tragédiák előtt.

Tanulmányomban erre a ma — sajnos — reális új kihívásra kívántam ráirányítani a figyelmet. Még nem ég a ház, de a fáklyás emberek már közöttünk vannak. Ne utólag keressünk felelősöket — egyszer végre lépünk időben!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Hunyadi F. — Lukács L. — Dr. Mueller O.: A robbantások elleni védekezés feladatai (Az épületek védelme robbantásos akciók ellen); jegyzet (BME Mérnöktoábbképző Intézet, 1993.)
- 1/1984. (Ip. K. 6.) OBF szabályzat a robbanóanyagokról és a robbantási tevékenységről
- 2/1973. (NIM. É. 16.) BF utasítás az Általános Robbantási Biztonsági Szabályzat (ÁRBSZ) kiadásáról
- Mű/293: A műszaki felszerelések tárolási szakutasítása
- Dr. Földesi János: Bányászati robbantástechnika; egyetemi jegyzet (Tankönyvkiadó, Bp. 1988.)
- Ragnar Benson: Homemade C 4 — a recipe for survival (Paladin Press, Boulder, Colorado, USA 1990.)
- Tankönyv az akkutató-tűzszerész alegységek kiképzéséhez (MN Kiképzési Főcsoportfőnökség, 1970.)
- Kiképzési program az MH műszaki csapatai részére (MH Műszaki Főnökség, 1990.)
- Tanternv és tantárgyprogram a műszaki-útépítő, üzemeltető üzememőrnők szak részére (MN KLKF, Szentendre, 1987.)
- K. K. Andrejev — A. F. Beljajev: A robbanóanyagok elmélete (Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1965.)
- Dr. Bohus — Horváth — Papp: Ipari robbantástechnika (Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1983.)
- Dr. Kompolthy — Szalay L.: Tűz- és robbanásvédelem (Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1990.)
- Dr. Mueller O.: Bombariadó (SZÖVORG, Bp. 1991.)
- Mű/213: Robbantási Utasítás (Honvédelmi Minisztérium, 1971.)
- Lehrbuch der militärischen Sprengtechnik (Deutscher Militärverlag, Berlin, 1964.)

Ács Tibor

A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány, 1849—1992

(adatok a magyar hadtudomány történetéhez)

Egy korábbi tudománytörténeti tanulmányunk e folyóirat hasábjain (1991. 1. sz. 37—47. o.) részletesen bemutatta az MTA és a hadtudomány 1825 és 1848 közötti kapcsolatának történetét. Mostani írásunkban adatok és tények segítségével, a teljesség igénye nélkül vázoljuk fel az MTA és a hadtudomány 1849 és 1992 közötti, közel másfél évszázados, viharos korszakokat átélt történetét. Az egyes történeti koronként közöljük, hogy a hadtudomány az Akadémián milyen szervezeti keretben működött és a megválasztás időrendjében az MTA katonatagjainak fontosabb életrajzi és akadémiai pályafutási — tagság, (honi és külföldi levelező tag —lt.; rendes tag —rt.; tiszteleti tag —tt.) tisztség, székfoglaló címe és felolvasása — adatait.

Az MTA és katonatagjai figyelemre méltó reformkori hadtudományi munkálkodása eredményesen hozzájárult az önálló magyar hadügy és a nemzeti honvédelem megalapozásához és az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc alatti katonai sikerekhez. A Magyar Tudományos Akadémia katonatagjai karddal és tollal szolgálták a haza védelmének ügyét, ezt bizonyítják a tények: Mészáros Lázár levelező tag első hadügyminiszterként és honvéd altábornagyként; Kiss Károly rendes tag az Országos Nemzetőrseregi Haditanács, majd a Hadügyminisztérium osztályfőnökeként és honvéd ezredesként; Korponay János levelező tag Batthyány miniszterelnök katonai titkáráként, majd a Hadügyminisztérium osztályfőnökeként és honvéd ezredesként; Kállay Ferenc rendes tag a legfelsőbb hadi törvényszék bírájaként és honvéd őrnagyként; a beteg Szontágh Gusztáv rendes tag egy nemzetőrszázad parancsnokaként tevékenykedett és a levelező tagságról lemondó neves műszaki szakember, Mártony Károly vezérőrnagyot csak a halála akadályozta meg abban, hogy Pétervárad parancsnokaként működjön.

A szabadságharc leverése után a hadügyminiszterségtől nemzetőrszázad parancsnoki beosztásait betöltő MTA-katonatagok súlyos megtorlásokban és mellőzésekben részesültek. Az abszolutizmus éveiben azonban mégsem szakadt meg a MTA hadtudományi munkálkodása, az Akadémián rendszeresen tartottak hadtörténeti előadásokat és az akadémiai kiadványokban számos hadtudományi és hadtörténeti témájú írást adtak közre. 1861-ben, 1862-ben és 1863-ban három kötetben az MTA gondo-

zásában és Kiss Károly fordításában megjelent Károly főherceg klasszikus műve „A stratégia elvei az 1796-i németországi hadjárat előadásával felvilágosítva címmel.

Az alapszabályait módosítani kényszerülő MTA 1858. XII. 19-én megszüntette a Matematikai Osztály Hadtudományi Alosztályát és ettől kezdve 1870. V. 27-ig az V. Matematikai Osztály keretében folyt a hadtudomány művelése. Erre az időszakra az a jellemző, hogy 15 évi szünet után az Akadémia az alábbi két katonát választotta tagjai sorába:

Hollán Ernő (Szombathely, 1824. I. 13. — Budapest, 1900. V. 28.) altábornagyot, hadmérnököt, és Asbóth Lajos (Keszthely, 1803. VI. 20. — Budapest, 1882. V. 6.) ezredest, hadtudományi író.

A kiegyezés után, a dualizmus korában erőteljesen megindult a hadtudomány ágainak művelése is, mely a magyar királyi honvédségben folyó kutatás mellett 1870. V. 28-tól az MTA III. a Matematikai és Természettudományok Osztályának keretében történt. Ebben az időben az MTA különböző indokok alapján az alábbi három katonát választotta tagjai sorába:

Rudolf Ferenc Károly József főherceg (Laxenburg, 1858. VIII. 21. — Mayerling, 1889. I. 30.) altábornagy: trónörökös, Matematikai és Természettudományok Osztálya, tt. 18789. VI. 14.

József Károly Lajos kir. herceg (Pozsony, 1833. III. 2. — Fiume, 1905. VI. 13.) lovassági tábornok: nyelvész, Nyelv- és Széptudományi Osztály, igazgató tag 1881. II. 20., tt. 1888. V. 4.

Kápolnai Pauer István (Pest, 1833. VIII. 19. — Budapest, 1896. II. 18.) ezredes: hadtudományi író, Matematikai és Természettudományok Osztálya Matematikai és Fizikai Alosztály, lt. 1881. V. 19. Székfoglaló: A hadtudomány viszonya a többi tudományokhoz, felolv. 1881. VI. 20.

Az 1880-as évtizedben a közös hadseregben folyó összbíróalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett növekedett a m. ki. honvédségnél folyó nemzeti szempontú hadtudományi kutatómunka is, melynek fő bázisa a Ludovika Akadémia lett. Ezt a fejlődési folyamatot kívánta az MTA keretében elősegíteni Kápolnai Pauer István lt., aki az MTA 1882. május 22-i összes ülésén Hadtudományi Bizottság (HB) felállítását indítványozta. A HB felállítására vonatkozó javaslat megvizsgálására kiküldött bizottság elnöke, Hollán Ernő altábornagy tt., 1882. október 22-i előterjesztésében helyeselte a HB megszervezését a III. Matematikai és Természettudományok Osztálya bizottságaként.

AZ MTA 1883. május 16-i ülésén megalakította a III. osztályhoz tartozó első, majd háromévenként újjáválasztása kerülő Hadtudományi Bizottságot, elnöke Hollán Ernő tt.; előadója Kápolnai Pauer István lt. lett. Tagjai pedig az alábbi neves tudósok lettek: Czobor Béla műtörténész, lt.; Fodor József orvos, egyet. tanár, rt.; Fröhlich Izidor fizikus, lt.; Hunfalvy János statisztikus, egyet. tanár, rt.; Keleti Károly statisztikus, rt.; Konkoly-Thege Miklós csillagász, lt.; Pauler Gyula történész, levéltáros, rt.; Salamon Ferenc történész, egyet. tanár. rt.; Schwarcz Gyula jogász, egyet. tanár, lt.; Szilágyi Sándor történész, rt.; Thaly Kálmán történész, rt.; Ponori Thewrewk Emil klasszika-filológus, egyet. tanár. lt.

Az MTA Ügyrendjének 1. és 51. §-a szerint: „A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a ma-

gyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészetnek a magyar nemzetenél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának »Általános Katonai Évkönyv«, a b) és c) alatt említett feladatának pedig »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valójában örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.”

Ezt a programot részletesen kidolgozták és végrehajtását évente 1000–2500 forint fedezte, de gyakorlatilag az ülésezéseken és tervezgetéseken túl a HB évekig nem fejtett ki aktív tevékenységet. A HB működésében a fordulat 1886-ban újjávasztásával és a kiváló képességű Rónai Horváth Jenő honvéd főhadnagy bizottsági előadóvá választásával történt meg. Ekkor került vizsgálatra az is, hogy a HB-t a III. osztálytól a II. Bölcséleti, Társadalmi Történettudományok Osztályához helyezték át.

A problémával foglalkozó akadémiai különbizottság állásfoglalása szerint: „Az Ügyrend 1. §-a, mely az Akadémia egyes osztályainak körébe tartozó tudományokat felsorolja, a hadtudományokat az alkalmazott mathem. és természettudományok közé vette fel. A bizottság ezen rendelkezés helyességét nem vonja kétségbe. Azonban ugyancsak az Ügyrend 51. §-a, mely a hadtudományi bizottság fő feladatait állapítja meg, a hadtudományokat egészen másképp fogja fel. Önálló irodalmi művelésüket két irányban tűzi ki céljául. Úgymond: a/ a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése által; b/ a hadművészetnek a magyar nemzetenél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása által. Kétségtelen, hogy azon munkálatok, melyek ezen két körbe tartoznak az alkalmazott mathem. és természettudományok körén kívül állanak, és a történelmi tanulmányokkal a legszorosabb kapcsolatot tüntetnék föl. A másik két fő feladat úgymond: a/ hadtudomány fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b/ hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása — szintén nem tételez föl szerves összefüggést a III. osztállyal. Ezek után a bizottság a hadtudományi bizottságnak a II. osztály körébe fölvételét ajánlja.”

Az MTA 1886. október 22-i összes ülése vita után úgy határozott, hogy „a Hadtudományi Bizottság továbbra is a III. osztálynál marad meg.” A HB eredményesebb munkájának bizonyítéka, hogy 1887-ben kiadta a Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra című kötetét és egy tudományos folyóirat megindítását is elhatározta, mivel: „A szerény anyagi eszközök, melyek fölött a bizottság rendelkezik, nagy szabású terveinek végrehajtását meg nem engedvén, a bizottság az 1887-ik év december hó 3-dikán az iránt állapodott meg, hogy a jövő 1888-ik év dotációját egy hadtörténelmi folyóirat létesülésének elősegítésére fordítja; a terv megvalósítására Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán és Majláth Béla biz. tagokból álló szerkesztő bizottság küldetik ki; ennek tevékenysége nemcsak az előkészületekre terjedt ki, hanem megbízatása az egész 1888-ik év folyamára fenntartatván, a folyóirat szerkesztésével közvetlenül megbízott előadót a szerkesztésben, a munkálatok megbírálásában stb. támogatandja.”

A HB álláspontja szerint az 1873-tól megjelenő Ludovika Akadémiai Közlönye a honvédségen kívül, úgyszólván teljesen ismeretlen és cikkei „sokszor a napi kérdésekre vonatkoznak, de általában a hadi tudományok különböző ágazataival foglalkoznak”. Ezért választott ki a bizottság egy irányt, egy szakot, melyben tevé-

kenysége összpontosulva, melynek művelése a legszükségesebb, leghasznosabb, s egy utat, melyen haladva kitűzött céljai közül legalább egyiket biztosan elérheti. Ez a választás a magyar hadtörténelem volt. „A hadtörténelem a magyar történelemnek azon ága, mely eddig teljesen parlagon hever” és a bizottság állásfoglalása szerint „tevékenységére méltóbb tárgyat alig lelhet s pártolás alá véve a magyar hadtörténelmi irodalom ügyét, a nemzetnek ép úgy, mint a tudományosságnak hasznos szolgálatot tesz.”

A HB 1887. december 27-i elaborátuma kifejtette: „A folyóirat »Hadtörténelmi Közlemények« cím alatt, évnegyedes, mindenkor 8—10 nyomtatott ívnyi terjedelmű, a szükség szerint térképekkel és rajzokkal ellátott füzetekben, minden év március, június, szeptember és december 15-én jelennék meg; előfizetési ára évfolyamonként 4 forintban állapítottat meg; a folyóirat a magyar hadi történetírás fejlesztését s közvetve a hadi tudományok, különösen a hadtörténelem iránti érdeklődés fölébresztését czélozza, mivéből eredeti, forrástanulmányokon alapuló hadtörténelmi értekezéseket, tanulmányokat, hadtörténelmi események szakszerű feldolgozásait, adalékokat, levéltári adatokat, s egyéb kútforrások ismeretetését stb. közli; mindezek csak az 1815-ik évi időszakig terjedhetnek s újabb keletű események tárgyalása ki van zárva; a szerkesztés a bizottság ellenőrzése mellett a helyettes előadóra bízatik, ki mellé a munkálatok megbíráására s a fölmerülő kérdések eldöntésére 2—3 bizottsági tag (2 történész és 1 katona) rendeltetik; a fontosabb dolgok fölött az összes bizottság dönt.”

Az MTA közben arra kérte a hadügyminisztert, hogy anyagilag és erkölcsileg támogassa a HK megindítását, valamint engedélyezze Zsoldos Ferenc ezredes, HM katonai ügycsoportfőnök és Szveticz József ezredes, Ludovika Akadémia igazgató HB tagságát. A HB hadügyminisztert, aki féltette a honvédség hadtudományi kutatási monopóliumát és a Ludovika Akadémia Közlönyét, azzal kívánta megnyerni, hogy kijelentette „nem egy hadtudományi, hanem hadtörténelmi folyóiratot kíván létesíteni, melynek feladata nem az általános hadi tudományok ápolása, hanem a magyar hadi történetírás fejlesztése ...a magyar hadtörténelemnek, mint önálló tudományágnak művelése; a bizottság ennek megfelelőleg nem általános hadi tudományokkal akar foglalkozni, hanem a magyar történelmi irodalomnak egy oly ágát kívánja fejleszteni, melyet eddig sem a »Ludovika Akadémia Közlönye«, sem más folyóirat egyáltalán nem művelt, s folyóiratát ennek megfelelően nem »Hadtudomány«, hanem »Hadtörténelmi Közlemények«-nek nevezte el.” Ennek a HB-állásfoglalásnak alapján az MTA elnöke a hadügyminiszternek írt levelében leszögezte: „Az Akadémia az általános hadtudományok egész körét továbbra is a Ludovika Akadémia Közlönynek engedve át, kizárólag a magyar hadi történetírás fejlesztését tűzi ki feladatául, és saját közleményét »Hadtörténelmi Közlemények« cím alatt fogja közrehozandni. Minélfogva a két folyóirat nemhogy egymással versenyre kelni fog, de egymást kiegészíteni és támogatni van hivatva.” És „az Akadémia folyóirata a honvéd tisztikar körében közre fog működni azon kitűnő szellem továbbfejlesztésében, mely a honvédséget oly magas színvonalra emelni.” A HK első száma 1888 márciusában jelent meg és az első tíz évben 10 kötetét 48 füzetben, összesen 432 nyomtatott ívben adták közre.

A HB fellendült munkálkodásának évtizede alatt szorgalmazta a Magyar Had-

történelmi Múzeum létesítését, 1891-ben kiadta Rónai Horváth Jenő szerkesztésében Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit és megindította a Magyar Hadtörténelmi Könyvtár sorozatot, melyben az alábbi kötetek jelentek meg: 1. Szécsi Mór: Az osztrák—olasz háború 1866-ban, Budapest, 1893; 2. Balás György: Az osztrák—porosz háború 1866-ban, Budapest, 1894; 3—4. Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. I. rész. A honfoglalástól a mohácsi vészig, Budapest, 1895; II. rész. A mohácsi vésztől a legújabb korig, Budapest, 1897.

A HB-nak ebben a felfelé ívelő időszakában csupán egy katonát választott tagjai sorába az MTA: Rónai Horváth Jenő (Drégelypalánk, 1852. XII. 30. — Budapest, 1915. III. 3.) altábornagy: hadtörténész, Matematikai és Természettudományok Osztálya Matematikai és Fizikai Alosztály, lt. 1888. V. 4., tt. 1910. IV. 28. Lt.-i székfoglaló: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi elvei, felolv. 1889. I. 21.

A HB fennmaradása 1898-ban válságba került, melyet így indokolt a bizottság 1898. április 29-i előterjesztése: „A hadtudományi bizottság a legutóbbi időben, egyrészt előadója, Horváth Jenő ezredes, a budapesti honvédgyalogezred parancsnokává történt kinevezése folytán a Hadtörténelmi Közlemények további szerkesztéséről lemondani kényszerítettet, másrészt pedig mivel az újonnan választott szerkesztő Bárczy Oszkár elhalálozott, bizonyos válságba jutott, legalább annyiban, hogy folyóiratát erre alkalmas szerkesztő hiányában megszüntetni kénytelen. A bizottság ez alkalomból mai ülésén fontolóra vette, mily intézkedések volnának a jövőre nézve teendők, sőt nem volna-e a bizottság, melynek megbízatása épp most lejár s újból való megválasztása küszöbön áll, egészen feloszlatandó? A megállapítás, melyre a bizottság jutott a következő: 1. A bizottság minden körülmények közt, tehát még az esetre is fenntartandó volna, ha intenzívebb működésében egyelőre szünetelni volna is kénytelen, azon elvi oknál fogva, hogy a magyar hadügyet figyelemmel kísérje s a magyar hadügyi viszonyok nemzeti irányban való fejlődésén munkálkodjék, végre pedig azért, hogy az Akadémiának, valamint az Akadémián kívül álló tudományos köröknek hadtudományi kérdésekben előforduló — elég gyakori — esetekben tanáccsal, felvilágosítással szolgáljon, bírálatokat, szakvéleményeket szerkesszen stb. 2. A bizottság további fenntartása esetén azonban feltétlenül szükséges, hogy a hadtudományi bizottság a II. osztályba helyeztessék át. A hadtudományi bizottság azon a merő téves alapon, hogy tudományosan csak műszaki ágai fejleszthetők, a III. osztályhoz csatoltatott. Ám de a műszaki ágak, mint fegyvertan, erősítés stb. a hadi tudományoknak csak mellékágai, főágai a stratégia és a taktika, s ezeknek, valamint az összes mellékágaknak közös alapja, kútforrása a *hadtörténelem*. Ha még hozzávesszük, hogy jelen viszonyaink közt, amikor a hadügy közösségénél fogva a hadi tudományok mellékágai — megfelelő magyar tudományos intézmények és férfiak híján — magyar nyelven nem is művelhetők, a magyar hadtörténelem terén pedig, a bizottság legutóbbi 10 évi tevékenysége mutatja, fölötte üdvös és hazafias működés fejthető ki, legyőzhetetlenül szükséges, hogy a bizottság a II. osztályba helyeztessék át, melynek tagjaival állandó és szoros érintkezésben áll, melynek törekvéseit elősegítheti s melytől természetszerűleg sokkal több támogatást nyerhet, mint a reá nézve teljesen idegen III. osztálytól. A bizottság kéri tehát, hogy továbbra is fenntartassék, hogy a III. osztályból a II.-ba áthelyeztessék s bejelenti, miszerint folyóiratát, a Hadtörténelmi Közleményeket

ugyan most beszünteti, de azt ismét meg fogja *indítani*, mihelyest annak folytatására a viszonyok kedvezőbben alakulnak.”

A HB előterjesztését az MTA 1899. január 30-i összes ülése megtárgyalta és ezután a „II. osztály jelenti az Akadémiának, hogy a Hadtudományi Bizottságot kész a III. osztálytól átvenni, föltéve, hogy az Akadémia részéről kellő anyagi támogatásban fog részesíttetni. — A jelentés örvendetes tudomásul vétetik s az osztály útján a Történelmi Bizottság fölkéri, hogy az Akadémia hadtudományi munkásságának részletes tervezetét készítse el. Az anyagi támogatás kérdését az Akadémia e tervezet benyújtása után fogja tárgyalni.” Eddig nem sikerült feltárni, hogy a Történelmi Bizottság elkészítette-e vagy sem „az Akadémia hadtudományi munkásságának részletes tervezetét”, de az tény, hogy az akadémiai hadtudományi tevékenység időleges szüneteltetésében nemcsak szervezeti, személyi, pénzügyi, hanem politikai és katonai okok is közrejátszottak.

A századfordulón és a XX. század első évtizedében felhalmozódott ellentétek a rendkívül népszerűtlen közös hadsereg és az annak növelésére szánt véderőjavaslat és újoncállítás elleni küzdelmekben robbantak ki és a nemzeti érzést sértő hadseregfejlesztés elleni harcok kihatottak az MTA működésére is. Az 1905–1906. évi nagy politikai válság hatására az MTA újra napirendre tűzte a HB és folyóirata ügyét, amiben elévülhetetlen érdemeket szerzett az 1903. V. 8-án lt.-gá választott Szendrei János (Miskolc, 1857 — Budapest, 1927) művészettörténész.

Szendrei János a HB pénzügyi támogatását elnyerve 1906 májusában indítványt nyújtott be az MTA II. osztályának a HB újbóli felállítására és szakközlőnye, a Hadtörténelmi Közlemények ismételt megjelentetésére, amivel kapcsolatban 1906. november 10-én a Történelmi Bizottság a következő állásfoglalást hozta:

A „hadtörténelemnek, mint a magyar történelmi kutatásokkal szorosan összefüggő feladatnak a művelését saját körébe tartozónak ismeri el s ezért teljes készséggel járul hozzá azon részéhez, hogy az 1898 óta megszűnt Hadtudományi Bizottságnak, mely különben is túlnyomó nagy részben nem a szorosabb értelemben vett s a III. osztályba tartozó hadtudományt, hanem a történelmi bizottság feladatai körébe vágó magyar hadi történelmet művelte, nagybecsű folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények, a történelmi bizottság gondozásában újból megindíttassák. Föltéve, hogy a folyóirat költségei az indítványozó úr által esetleg kilátásba helyezett honvédelmi minisztériumi támogatással és a hadtudományi célokra szolgáló Festetich-féle akadémiai alapítvány jövedelméből teljes fedezetet nyernek, a történelmi bizottság gondoskodni fog annak szerkesztőjéről, megállapítja a folyóirat programját, ennek s esetleg más hadtörténeti kiadványoknak költségvetését, még pedig saját költségvetésétől teljesen elkülönítve, dotációjának megterhelhetése nélkül.”

Ezt az állásfoglalást elfogadta a II. osztály, majd az MTA 1907. január 28-i összes ülése is. 1907-től az MTA elnöke és a honvédelmi miniszter többszöri levélváltására került sor a HB és a HK ügyében, amely 1908 januárjában még a képviselőházban is szóba került, de végül csak 1909 áprilisában vett kedvező fordulatot. Ekkor az MTA tisztázta a HM-mel, hogy nem a kivételes jogának tartott hadtudományok ágaival, hanem csak a közös alapjukat és kútforrásukat képező hadtörténelmet kívánja újra tudományos tevékenységi körében művelni. Ezután a honvédelmi miniszter átiratában ígéretet tett 5000 korona évi segélyre és 120 HK-példány előfi-

zetésére, mint írta: „Ezen állandó jellegű támogatás felajánlásánál ama kívánságomnak adok kifejezést, hogy ez összeg csakis a magyar hadi történelem művelésére fordítható. Az ügy érdekében fekvőnek tartanám azt, hogy az Akadémia történelmi bizottságának kebelében, vagy azon kívül egy külön »hadtörténelmi bizottság« alakítatnék, melynek feladatai közé tartoznék a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztése is. Ezen hadtörténelmi bizottságba én is jelölnék ki néhány katona tagot, megjegyezvén, hogy ha erre vonatkozólag a Magyar Tudományos Akadémiának konkrét javaslatai volnának, kérem a tagokul óhajtott tisztek neveit tudomásomra hozni.”

Az MTA 1909. október 4-i összes ülése megtárgyalta a Történelmi Bizottság jelentését a HK ügyében és jóvá hagyta egy program kidolgozását. 1909. október 25-én a II. osztály és a Történelmi Bizottság javaslatára az MTA összes ülése elhatározta, hogy „a hadtörténelmi kutatások céljaira és a Hadtörténelmi Közlemények kiadására a II. osztályból kifolyásképp, egy állandó Hadtörténelmi Bizottság létesíttessék”. Erről a döntésről az MTA tájékoztatta a honvédelmi minisztert, aki átutalta az évi támogatást az Akadémiának. Az MTA 1909. december 29-i összes ülése határozatban mondta ki a II. osztály keretében a Hadtörténelmi Bizottság felállítását és az akadémiai Ügyrend 43. §-ában, ahol az állandó bizottságokról szó van, a Történelmi Bizottság neve után a Hadtörténelmi Bizottság neve is beiktatandó. Emellett a 44. §-ban az új bizottság neve felsorolandó azon bizottságok között, melyek a II. osztályhoz tartoznak.

Az új, 49. §-ban a Hadtörténelmi Bizottság ügyrendi szabálya a következőképpen iktatandó be: „A Hadtörténelmi Bizottság feladata a magyar hadtörténelmi kútfők és egyéb emlékek felkutatása, kiadása és feldolgozása. Közlönye a »Hadtörténelmi Közlemények«, melyet a bizottság előadója szerkeszt; ezenkívül a bizottság feladatának megfelelő egyéb kiadványokat is közzétesz, ilyenek létesítésére az előmunkálatokat megteszi, igyekszik katonai szakférfiakat működési körébe venni s az érdeklődést a magyar hadtörténet és emlékei iránt felkelteni és ébren tartani. A Történelmi Bizottsággal való kapcsolat és tervszerű együttműködés létesítésére a két bizottság elnöke és előadója hivatalból tagja a két bizottságnak.”

Az első Hadtörténelmi Bizottság tagjaiul az alábbiakat választották meg: Forester Gyula művészeti író; Nyáry Jenő ősrégész, tiszteletbeli tagokat; Ballagi Aladár történész, egyetemi tanár; Békefi Remig történész, egyetemi tanár; Csánki Dezső történész, levéltáros; Fejérfpataky László történész, egyetemi tanár; Károlyi Árpád történész; Ortway Tivadar történész, régész; Thálóczy László történész, rendes tagokat; Angyal Dávid történész, egyetemi tanár; Borovszky Samu történész; R. Horváth Jenő hadtörténész; Komáromy András történész, levéltáros, Márki Sándor történész, egyetemi tanár; Nagy Géza régész, etnográfus; Szendrei János művészettörténész; Tagányi Károly történész, levéltáros; Takáts Sándor történész levelező tagokat.

A HB 1910. január 7-i alakuló ülésén, melyen a 18 tagból 11 volt jelen, megválasztották elnöknek Rónai Horváth Jenő altábornagyot, előadónak és a HK szerkesztőjének Szendrei Jánost, valamint a bizottság segédtagjaiul Breit József vezérkari alezredest és Sárai Szabó Lajos honvéd századost. A HB 1910. február 19-i második ülésén elfogadta működési programját, mely szerint:

„Feladatának tekinti egyrészt az önálló magyar katonai irodalom megteremtése és a magyar nemzet hadtörténelmének létesítése céljából a magyar hadi történetírás ápolását és fejlesztését, másrészt pedig a hadtörténelem iránti érdeklődés-

nek a nemzet mentül szélesebb rétegeiben való felköltését és ébrentartását. E célból első sorban hivatalos szakközlönyül kiadja a »Hadtörténelmi Közlemények« című folyóiratot, melyben eredeti forrástanulmányokon alapuló hadtörténelmi tárggyú értekezéseket, adalékokat, levéltári adatokat, okmányokat, egykori hadi jelentéseket és naplókat s más, a hadtörténelemre vonatkozó kútfőket ismertet, hadtörténelmi eseményeknek, hadjáratoknak, csatáknak és várostromoknak eredeti kútforrások alapján készült történelmi, vagy már ismert és nyomtatott források tanulmányozásán alapuló katonai szakszerű földolgozásokat s ide vonatkozó tanulmányokat közöl. Ezen felül azonban súlyt helyez tárgyi hadtörténelmi emlékeinkre is, s egyaránt ismertet és közöl tanulmányokat és leírásokat várainkról, régi hadfelszerelésünk emlékeiről, fegyverekről, régi hadviseleti és csataképekről. Emellett arra törekszik, hogy a kétségtelen hiteles adatok ne csak gondos feldolgozásban és nem csupán szakférfiak, hanem a nagyközönség által is élvezhető vonzó előadásban közöltesse.

A HB-nak ez a nagyszabású programja lényegében nem változott egészen 1947-ig, ám végrehajtania minden erőfeszítése ellenére csak részben sikerült. Ebben az időben a bizottság tevékenységét főleg a HK színvonalas szerkesztése, kiadása, hazai és külföldi terjesztése foglalta le. Szendrei János előadó 1911. december 12-én lemond a folyóirat szerkesztéséről és Pilch Jenő százados veszi át, aki az első világháború nehéz körülményei között is biztosította a számok megjelentetését. Rónai Horváth Jenő elhunytá után, 1915-ben Forster Gyula tt.-ot választották meg a HB elnökének, de a háború bénítólag hatott a bizottság működésére; 1918-ban a HK is csak 20 ívben és két kettős számban tudott megjelenni. Ez időszak alatt két katonát választottak meg az MTA tagjává:

József Ágost főherceget (Alcsut, 1872. IX. 9. — Rain bei Straubing, 1962. IV. 26.), tábornagyt: Matematikai és Természettudományok Osztálya, igazgatósági tag 1906. I. 21., tt. 1917. V. 3. Székfoglaló: A magyar vitézség nagy napjai, felolv. 1921. V. 8.

Pilch Jenő (Pécs, 1872. V. 28. — Budapest, 1937. IX. 12.) ezredes: hadtörténész, Bölcséleti, Társadalmi és Történelmi Tudományok Osztálya Történettudományi Alosztály, lt. 1918. V. 2., rt. 1935. V. 16. Székfoglaló: A budai katonai törvényszék működése 1759—1848-ig, felolv. 1918. VI. 17.

A HB 1918. február 12-i ülésén megválasztják elnöknek József főherceget, aki a tisztét csak három év múlva foglalta el. A HB működési programját kiegészítve 1918. szeptemberi felterjesztésében az MTA elnökének kifejtette: „A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága alapszabályszerű feladatához képest a világháború kezdete óta arra törekszik, hogy abban a hős magyar csapatok s általában a magyarság szerepét méltóképpen megörökítse, s az erre vonatkozó adatokat gondosan egybegyűjtse és nyilvánosságra hozza, s másrészt a Magyar Hadtörténelmi Múzeum rég óhajtott létesítésében is behatóan közreműködjék. Tervezett ily irányú tevékenységében azonban megakadályozza a bizottságot a minden irányú roppant drágaság.”

A polgári forradalom győzelme és Magyarország függetlenné válása nagyot lendített a HB ügyén és 1918 novemberében a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum — melyért a HB 1883 óta munkálkodott — életképes szervezatként lépett be a magyar tudományos és kulturális intézmények sorába. A HB számára azonban — melynek

„fő feladata leendő a magyarságnak a mostani világháborúban való szerepét megörökíteni s mentül szélesebb alapokon történelmi igazságként megállapítani” — sem az MTA, sem a HM nem tudta biztosítani e nagyszabású munkához szükséges anyagi támogatást. A HB megállapítása szerint 1918—1919-ben a „a világháború, majd az utána következett szerencsétlen politikai viszonyok gátat vetettek minden intenzívebb tevékenységnek”. A HB megtartotta üléseit, de az ismert politikai események és a pénzhiány miatt folyóiratát sem tudta megjelentetni 1919—1920-ban, csak 1921-ben adták ki a HK 1919—1921. évi összevont évfolyamát egy kötetben.

A HB 1919. november 10-i ülésén újraválasztotta elnökének József főherceget, 1921. június 6-i ülésén előadónak Pilch Jenőt, majd az MTA nagygyűlése 1922. május 10-i ülése újjáválasztotta 3 esztendőre a 15 tagú HB-t, amely ülésén József főherceget elnökének, Pilch Jenőt előadójának, valamint Breit József altábornagyot, Gyalókey Jenő és Gabányi János ezredesteket segédtagoknak választotta meg.

Az MTA és a HM 1922 májusától decemberig tartó tárgyalásai eredményeként megállapodás született a szellemi és az anyagi erők egyesítésére és a magyar királyi Hadilevéltár Hadtörténelem című folyóiratának beolvadására a HK-ba, melyet ettől kezdve címlapja szerint „a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottsága és a magyar kir. hadilevéltár megbízásából szerkeszt Gyalókey Jenő”. A folyóiratban nem kaphattak helyet „hadászati és harcászati fejtegetések”, mert akkor „a tulajdonképpeni hadtörténeti szempont hátrányt szenvedne”; az ilyen témájú cikkeket a Magyar Katonai Közlöny jelentette meg. A folyóirat tartalmának „fel kell ölelnie a magyar nemzet egész 1000 éves katonai történetét, arra törekedve, hogy a hadtörténelmet népszerű és kedvelt olvasmánnyá tegye és a katonás szellemet s a hadsereg irányában megnyilatkozó szeretetet a művelt magyar közönségben élessze és fejlessze.”

Ez a követelmény és megállapodás is bizonyítja, hogy az MTA szerepéről a hadtudományok művelésével kapcsolatosan kialakult korábbi szemlélet a HM hivatalos felfogásában nem változott meg. A HK összevont 1922—23. évi első száma 1923 márciusában jelent meg és programadó cikke szerint: „A két folyóirat egyesülésével a magyar hadtörténelmi irodalomnak most kétségen kívül új korszaka nyílik meg, anélkül azonban, hogy a rég kitűzött nemes és fontos cél érdekében megalkotott program lényegesen megváltoznék; csak a legújabb kor hadtörténelmének nagytömegű anyaga folytán fog tetemesen bővülni az új folyóirat.”

Az egyesülés emelte a folyóirat színvonalát, példányszámát és az előfizetők számát, amely azonban az 1923. évi csúcstól, 2500 példány és 1970 előfizető, fokozatosan csökkent és 1929-re 1129 példányra és 487 előfizetőre korlátozódott. 1930 februárjában a HM megvonta a HB pénzügyi támogatását, amiért az MTA felmondta az 1922. évi megállapodást és 1930 márciusától 1943-ig egyedül adta ki a HB folyóiratát évente két, 1—2., 3—4. összevont számot kb. 20 ív terjedelemben. Ezen a hátrányos helyzeten a nagy vitát kiváltó, 1936-ban az MTA elnökké megválasztott, a konzervatizmust jelképező József főherceg (1944-ig a HB elnöke is) sem változtatott.

Sőt jellemző, hogy a bizottság folyóiratán kívül 1926 és 1934 között csak József főherceg A világháború, amilyenek én láttam című munkáját két kötetben adta ki. Ebben a korszakban négy katonát választottak az MTA tagjai sorába:

Gyalókey Jenő (Nagyvárad, 1874. IV. 28. — Budapest, 1945. I. 7.) ezredest, had-

történész; Markó Árpád (Rozsnyó, 1885. X. 12. — Budapest, 1966. IX. 17.) ezredes, hadtörténész; Maggiorotti, Leone Andrea (Milánó, 1860. VIII. 26. — Róma, 1940. II. 4.) olasz kir. tábornagyt, hadmérnököt, hadtörténész; Varga Lajos (Désakna, 1890. I. 26. — Sopron, 1963. V.10.) ezredes, zoológust, hidrobiológust.

A HB munkájában a neves tudósok és katonatagok mellett 1922 és 1945 között a háromévenkénti választások alapján segéd- és meghívott tagként mindig részt vettek katonák is.

Már a második világháború alatt, 1943. május 11-én három évre a II. osztály Hadtörténeti Bizottságának tagjai lettek: Angyal Dávid tt., Domanovszky Sándor ig. és rt., Gyalókey Jenő rt., Hajnal István rt., Hodinka Antal rt., Holub József lt., Hóman Bálint ig. és rt., József főherceg ig. és tt., Lukinich Imre ig. és rt., Madzsar Imre rt., Markó Árpád lt., Mályusz Elemér lt., Nagy Miklós tt., Szekfű Gyula rt., Szentpétery Imre rt., Tóth Zoltán rt. A HB elnöke József főherceg, előadója Gyalókey Jenő lett, meghívott katonatagok pedig: Ajtay Andor, Berkó István, Bánlaki József, Erdélyi Gyula, Nagybaconi Nagy Vilmos, Rácz Jenő, Rédvay István, Suhay Imre. Ám még ez az MTA történetében utolsó, tekintélyes összetételű HB sem tudta elérni, hogy tervei szerint 1944-ben legalább a HK egy száma megjelenjen.

A második világháborút követő történelmi fordulat 1945 és 1948 között utat nyitott az Akadémián belül a reformtörekvéseknek, de a vesztes háború nem kedvezett a hadtudomány és a hadtörténelem művelésének. A formailag létező HB működése lényegében megszűnt, József főherceget, elnökét, aki egyben az MTA elnöke is volt, az MTA 1945. augusztus 20-i összes ülése kizárta az Akadémiából; előadója és a HK szerkesztője, Gyalókey Jenő 1945. január 7-én az ostrom alatt meghalt, a HB tagjai az MTA tagjaiként tovább munkálkodtak, de sem a bizottság, sem folyóirata nem újította fel tevékenységét. Sőt az MTA 1947. június 3-i nagygyűlési osztályülése kimondta, hogy a HB „feleslegessé vált”, bár az is igaz, hogy az MTA II. osztálya 1948. február 9-i ülése még méltatta az elhunyt Gyalókey Jenő rt.-ot, mint aki „a magyar hadtörténetnek, különösen az 1848—49-i szabadságharc korának volt legmagasabb és legképzettebb művelője, kinek tudományos munkássága maradandó érték”. De az is tény, hogy ebben az időszakban a HM sem szorgalmazta az MTA-val való együttműködést, noha 1945 elejétől a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum ismét megkezdte működését. A MTA-nak a szovjet modell alapján való „átalakítása” és a tömeges tagkizárások idején, 1949. XI. 29-én, a két katona lt.-ot, Markó Árpádot és Varga Lajost is visszaminősítették tanácskozó taggá, bár az Akadémia 1950-ben még kiadta Markó Árpád Zrínyi Miklós költő és hadvezér leveleit című kötetét.

Az MTA új alapszabályai szerint 1950-től rendszeres feladatok ellátására állandó bizottságokat állítottak fel, melyekbe szakértőket is meghívtak. Ebben az időben a Magyar Néphadseregben és azon kívül nem folyt hazai hadtudományi kutatás, mivel minden területen a szovjet hadtudományt alkalmazták. Az MTA sem alakította meg a HB-t újra, de a HM az Akadémia segítségével létrehozta a vezérkar hadtörténelmi osztályát, majd 1951-ben a Hadtörténelmi Levéltár Irodalmi Alosztályát. 1952-ben elhatározták, hogy a Hadtörténelmi Intézet tudományos folyóirataként újból kiadják a HK-t, melynek első száma 1954 márciusában jelent meg. Az MTA II.

osztálya Történettudományi Bizottságának képviselője 1955-től vett részt a HK szerkesztőbizottságának munkájában.

Az MTA-nak 1951-ben egyik legfontosabb intézkedése a felügyelete alatt álló Tudományos Minősítő Bizottság égisze alatt a tudósképzés rendszerének megteremtése és a tudományos fokozatok — a tudományok kandidátusa és doktora címek — bevezetése volt. A TMB 1952-ben tudományos munkásságuk alapján Varga Lajosnak a biológiai tudományok doktora, Markó Árpádnak a történettudományok kandidátusa és Farádi László orvos ezredesnek, az orvostudományok kandidátusa címet adományozta. A hadsereg tisztjei a különböző tudományágakban folyó képzésben 1952-től részt vettek, de a hadtudományi képzés megindítására csak 1962-ben került sor. Ettől az időponttól egyre nagyobb számban vettek részt a katonai szakértők az MTA osztályai állandó bizottságainak (meteorológiai, klinikai, történettudományi stb.) munkájában. 1963-ban megalakult a TMB Hadtudományi Szakbizottsága is és 1962-től 1992-ig 258-an nyerték el a hadtudomány kandidátusa fokozatot, ezen belül pedig 36-an a hadtudomány doktora címet; több mint 50 katona és polgári alkalmazott pedig más tudományágakban szerzett kandidátusi és doktori fokozatot. 1970 és 1990 között a HM és az MTA együttműködése egyre szorosabb lett, mivel a szovjet hadtudomány adaptálása mellett egyre több területen használták fel a hazai tudományos eredményeket. Ez a tudományos együttműködés nemcsak a hadtudomány nemzeti tudományként való művelését jelentette, amit jelképezendő 1983-ban a HM ajándékként az MTA elhelyezte az első katonakadémikus, Kiss Károly honvéd ezredes portréját az elhunyt akadémiai tagok arcképcsarnokában.

A rendszerváltás történelmi fordulata után sem változott az MTA-n belül a hadtudomány értékelése: és a megújult MTA posztomusz rehabilitálta és helyreállította Markó Árpád és Varga Lajos levelező tagságát. Az akadémiai bizottsági rendszer keretében 1991-ben létrejött a II., a III., az V., a VI. és a X. osztályok Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottság Hadtudomány- és Haditechnika-történeti Albizottsága és a II. osztály Történettudományi Bizottság Hadtörténeti Munkacsoportja.

FONTOSABB FORRÁSOK

A Magyar Tudományos Akadémiai Könyvtár, Kézirattár; a Régi Akadémiai Levéltár 1849—1949. évi iratai. Az MTA hivatalos, központi folyóiratai (Almanach, Évkönyv, Értesítő, Emlékbeszédek, Magyar Tudomány) 1849—1992

A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825—1975; Budapest, 1975.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825—1973; Összeáll.: Fekete Gézáné, Budapest, 1975.

Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai, 1854—1949; Budapest, 1974.

Ács Tibor: A Hadtörténelmi Közlemények első 100 évéről; Hadtörténelmi Közlemények, 1990. 1. sz. 168—178., 2. sz. 184—203., 3. sz. 165—187. o.

A hadtudomány hazai értelmezéséről; Budapest, 1992.

Hadtudományi fokozatosok országos értekezlete; Budapest, 1992.

A hadtudomány doktorai, kandidátusai, tudományos továbbképzésben részt vevők és önálló pályázók; Budapest, 1993.

Radványi Lajos

Környezet és nyilvánosság

Átalakuló változó világunk egyik jellemzője, hogy a felgyorsuló társadalmi folyamatok telítődnek olyan csapdahelyzetekkel, melyek megoldására nincsenek igazán kidolgozott receptjeink. A kihívásokra adott válaszokról, a korábban alkalmazott megoldásokról lépten-nyomon kiderül, hogy napjainkban már használhatatlanok, s nemcsak azért, mert mára elavultak, hanem azért, mert soha nem is voltak használhatók, csak épp nem tudtunk róla.

Ettől az még rosszabb, amikor úgy hisszük, hogy tudjuk, miközben rosszul tudjuk, mert felszínesen, hézagosan, rosszul ismerjük, félreértelmezzük a folyamatokat. Ennek legfőbb veszélye abban rejlik, hogy szinte észrevétlenül alakítjuk ki saját magunk azokat a csapdahelyzeteket, melyekből egyre nehezebbé válik a kitörés.

Az *első csapdát* akkor állítjuk fel, amikor hézagos tudásunkról azt hisszük: mindent tudunk, a teljes tudás megnyugtató állapotában, a „bölcsek kövének” birtokában vagyunk. Hiszen az ember a teremtetés csúcán — mint egyetlen a természetben — gondolkodó lényként definiálja magát. A csapda (megítélésem szerint) abból a helyzetből következhet be, amikor — teljesen indokolatlanul — egyenlőséggel kerül a gondolkodásra való képesség és a mindentudás közé. Semmi nem jogosíthat fel bennünket az egyenlőséggel kitételére! A gondolkodásra való képességet sokkal inkább olyan adottságként értékelhetjük, amely lehetőséget teremt nekünk a megismerésre. De a lehetőséget semmi okunk sincs túlértékelni, az még messze nem egyenlő a tudással. Régi bölcsesség, hogy a több tudás, a magasabb műveltség szerény-

séggel, míg a féltudás, a félműveltség önhittséggel, kevélységgel párosul.

A *második csapdát* akkor helyezzük el, amikor ezen rossz felismerések, egyoldalúságok, egyirányú összefüggések alapján döntünk, s döntésünkkel beindítunk olyan folyamatokat, melyek káros mellékhatását vagy lebecsültük, vagy a távoli jövőbe vetítve azok megoldását az utánunk következő nemzedékekre ruházzuk.

A *harmadik csapda* lényegében az első kettő következményéből előálló, a hamis érdekelismerésekből származó, a természeti környezettel szembeforduló inkorrekt magatartás.

A második csapdától eltérően itt már nem csupán arról van szó, hogy a nem kellő tudás birtokában az ember sorrendre hibás válaszokat ad a környezeti kihívásokra, hanem olyan attitűd kialakulásáról, olyan megszokottá váló viselkedésmódról, amelyben természetessé válik az, ami tulajdonképpen természetellenes, konfliktusszituációk teremődnek *emberi és környezetvédelmi* érdekek között.

És itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, amikor nélkülözhetetlenné válik a *nyilvánosság*, mégpedig a tájékozott, a realitások ismeretében levő, nyomásgyakorlásra is felkészült legszélesebb nyilvánosság megteremtése, amely ha a 24. óra utolsó percében is, de képes lesz *megálljt* parancsolni a további rombolásoknak, diszfunkcionalitásoknak, helyreállítani az *ember és a környezete* között megcsuszamlott egyensúlyi viszonyokat.

A csapdahelyzetből való menekülés rövid időn belüli gyökeres szemléletváltást, reális helyzetmegítélést, erre alapozott érdekelismerést és nagyon határo-

zott, nagyon lendületes közös cselekvést tesz szükségessé.

Ellenkező esetben a mi színes, gyönyörű, egyetlen *földbolygónkon* megkérdőjeleződik annak a lénynek a sorsa, amely képtelennek bizonyul az adaptációra, s talán az sincs kizárva, hogy a felgyorsuló folyamatok miatt ez már jóval előbb is bekövetkezhet, mint azt korábban hittük volna. Ne feledjük, nem a bolygó az emberiségre, hanem az emberiség van rászorulva a bolygóra! Nem az ember táplálja a környezetet, hanem a környezet, az élővilág ad táptalajt az embernek. A Földbolygó az emberiség megjelenése előtt is létezett, s nincs okunk feltételezni, hogy az emberiség esetleges kipusztulása veszélybe sodorná a Földet.

Miért tartom ezt fontosnak hangsúlyozni? Azért, mert megítélésem szerint a környezetvédelemre történő orientálódásnak az arányok helyreállításával kell kezdődnie. Az egyensúlyvesztés azzal vehette kezdetét, hogy az emberiség aránytévésztesekbe kezdett zuhanni és uralkodni próbált azon, amit szívós erőfeszítésekkel csak megismerhet, s a nagy törvényeket felismerve legfeljebb a maga javára fordíthat. De senki nem bízta meg és senkitől nem kapott jogot a *természet* leigázására.

A globális környezeti veszélyekkel történő szembenézés eddigi legnagyobb rendezvénye, az ENSZ Rio de Janeiróban 1992 júniusában megtartott világkonferenciája volt, melyen a 178 ENSZ-tagállamból 172 vett részt. A konferencia utolsó két napja valóságos „Föld-csúcs”-nak is nevezhető, mivel az összefüvetelen az állam- és kormányfők is megjelentek.

A magyarányú részvétel, a világkonferencián elfogadott nagy jelentőségű do-

kumentumok nagymértékben azokból a felismerésekből származhatnak, hogy az ember környezete, végveszélyben van.*

Számomra úgy tűnik: közvéleményünk, a mai magyar társadalmi nyilvánosság nem kellően tájékozott s — részint ebből eredően — nem kellően reagál azokra a globális méretű válságokra, melynek leggyakrabban említett megnyilvánulásai:

- a trópusi esőerdők felégetése és letarolása;
- az élő fajok kipusztulási sebességének megezerszereződése;
- vizeink és levegőnk mérgezése;
- a globális felmelegedés és a sztratoszféra ózonrétegének elvékonyodása...

A szakirodalmak, a környezet sorsáért aggódó tudósok és szakemberek véleménye teljesen összecseng abban, hogy amíg a társadalmi közhangulatot, a társadalmi nyilvánosságot nem sikerül ez irányban mozgósítani, a környezeti forradalom nem fog győzni.

Amíg a környezetvédelem nem válik társadalmi üggyé, addig bolygónk veszélyben van.

Mit lehetne tennünk a közvélemény felrázása, a társadalmi nyilvánosság mozgósítása érdekében? (S e tekintetben nem tartom elválaszthatónak a civil és a védelmi szektor tennivalóit)

A tennivalók megítélésem szerint négy fő csoportba sorolhatók:

- 1.) ismeretterjesztés, hiteles tájékoztatás, szakirodalmak, dokumentumok Földünk jelenlegi állapotáról. Reális aggodalmak felkeltése a globális válságok már napjainkban is mindenki számára érzékelhető megnyilvánulásai miatt;

* E megállapítások azokból a jelentésekből származnak, melyet az ENSZ környezetvédelmi programja keretében készítettek. In: Bozóki Antal: Önpusztítás 5—8. old., 218. old.; In: Sántha Attila: Környezetgazdálkodás 30—35 old.; In: Al Gore: Mérlegen a Föld 9—18. old.

- 2.) érdekelismertetés, érzékenyosságok kimutatása a globális környezetvédelemben. A közös érdekek, mint a közös cselekvés legerőteljesebb talapzatai;
- 3.) sikerek, eredmények bemutatása. Ha összefogunk, van remény a bioszféra megmentésére;
- 4.) rövid távú, azonnal megkezdhető feladatok kijelölése. Nem késlekedhetünk! A maga területén mindenkinek már holnap cselekednie kell!

Az ismeretterjesztés, tájékoztatás terén különösen fontos, hogy az ne legyen öncélú. Az ismeretközlés célja nem a megtanítás, hanem a felismertetés. Rádöbbeníteni a közvéleményt arra, hogy a diszfunkcionalitások — melyeket nagyban vagy kicsiben nap mint nap elkövetünk környezetünk ellen — nem tűnnek el, az nem valamikor a távoli jövőben érezteti majd hatását, hanem már napjainkban is.

Egyértelműen bebizonyosodott, hogy az elmúlt két évtizedben tovább romlott a környezet állapota, és már napjainkban is szembe kell néznünk olyan globális környezeti veszélyekkel mint:

- 1.) a sztratoszferikus ózonréteg ritkulása: a védő ózonpajzs az északi félteke sűrűn lakott területein kétszer olyan gyorsan vékonyodik, mint azt a tudósok néhány évvel ezelőtt gondolták;
- 2.) a biológiai sokféleség csökkenése: legalább száznegyven növény- és állatfaj tűnik el naponta;
- 3.) az üvegházhatású gázok légköri koncentrációjának emelkedése, ami a globális éghajlatváltozás növekvő kockázatát jelenti:
 - az atmoszferikus CO₂ mennyisége 26%-kal magasabb, mint az iparosodás előtt volt, és folyamatosan növekszik;
 - a Föld felszíne 1990-ben melegebb volt, mint bármely évben koráb-

ban a meteorológiai adatok nyilvántartásának 19. század közepén történt bevezetése óta (a nyilvántartott hét legmelegebb év közül hat 1980 óta volt);

- 4.) az erdőségek évi mintegy 17 millió hektáros csökkenése
- 5.) a Föld népességének évi 92 millió növekedése. A 92 millió növekményből 88 millióan a fejlődő világban születnek.

Az egyetemes emberi érdekek felismertetése terén kemény feladatnak ígérkezik annak tudatosítása, hogy az emberiség korszakváltáshoz érkezett, melynek megvan a maga új kihívásai és rendezőelvei.

A korszakváltás abból a konfliktusból származik, melynek lényege, hogy ütközésbe került egymással az emberi civilizáció és a Föld ökológiai rendszere.

Az összeütközés három nagy változásnak tulajdonítható:*

- 1.) a népességrobbanásnak, amely azt jelenti, hogy ma minden tíz évben Kína lakosságának megfelelő nagyságrendben szaporodik a Föld népessége;
- 2.) a tudományos-technikai forradalom vívmányainak, amely soha nem látott mértékben felerősítette azt a képességünket, hogy hatást gyakoroljunk a természetre;
- 3.) annak a rosszirányú gondolkodásmódbeli változásnak, mely a környezethez való viszonyunk tekintetében bekövetkezett: engedünk ugyanis annak az erős nyomásnak, hogy ne vállaljuk a felelősséget mai tetteink jövőbeli következményeiért, illetve a jövőre halasszunk ma meghozandó döntéseket.

A riói konferenciát megelőző túlzott várakozásokat is csalódás követte a tekintetben, hogy elhalasztódnak halaszthatatlan döntések és nem sikerült mara-

* Al Gora: Mérlegen a Föld; 10. old.

déktalanul feloldani az ún. Észak—Dél közötti ellentétet a trópusi országok erdővédelme és az ipari országok széndioxid-kibocsátása tekintetében. A trópusi országok erdőkitermeléséhez legalább olyan erős gazdasági érdekek kötődnek, mint a fejlett világ szénkészleteinek hasznosításához. A világ fennmaradásához viszont ugyanúgy meg kell őrizni az erdőket és csökkenteni az üvegházhatást. A globális felmelegedés megakadályozása szakértői vélemények szerint a széndioxid-kibocsátás 70%-os csökkentését igényelné. Az elfogadott egyezmény viszont még azt sem tartalmazza, hogy az egyébként magas értéken — az 1990-es szinten — történő stabilizálást mikorra kell teljesíteni.

Megítélésem szerint a közvéleményformálásnak különösen ez utóbbi, harmadik területen kell eredményt elérnie: *megváltoztatni korábbi rossz beidegződéseket, kialakítani új, környezetbarát magatartásnormákat.*

A hamis érdekbeállítódások jellemzően szétválasztják és szembehelyezik egymással az emberi és a környezeti érdeket (miszerint választanunk kell a gazdasági érdek vagy a környezet között). Az érvelés azt sugallja, hogy a gazdasági érdek kizárja a környezetvédelmet, illetve ami környezetkímélő, az csak ráfizetéses lehet. A környezetvédelemben tehát nincs gazdasági érdek, következőképp gazdasági érdek és környezetvédelem egymással szemben álló fogalmak.

E tarthatatlan nézet fennmaradásában jelentős szerepe van annak a közgazdasági „vakságnak”, amely nem számol az elveszett esőerdőkkel, a szennyezett vizekkel, az elpusztított termőtalajjal. A gazdasági teljesítményszámítások szinte egyenesen ösztönöznek a környezet nemtörődöm pusztítására. Mindez abból ered, hogy a klasszikus közgazdaságtan nem tud mit kezdeni az elvesz-

tett természeti erőforrások beszámításának gondolatával. A nemzeti jövedelmek számítási rendszere még abban a történelmi korban alapozódott meg, amikor a természeti erőforrások korlátlanul látszóttak, s hiába fordult azóta 180°-ot a világ, a gazdasági hipotézisek — bármennyire is irreálisak — változatlanul tartják magukat. A termelési folyamatban nem számolunk az elkerülhetetlenül előállított melléktermékekkel, rejtve maradnak a hulladékok s a pozitív elszámolási tételekhez kerülnek még a szennyezés eltakarításának költségei is.

Teljesen másként festene a gazdasági hatékonyság, ha a jó dolgok előállításához mellett a rossz dolgok előállítását veszteséggként könyvelnék, ha ára lenne a tiszta levegőnek és az édesvíznek vagy a gazdasági döntések környezeti kihatásainak.

De sikerei, eredményei is vannak a környezetvédelem érdekében tett erőfeszítéseknek! Tanúi vagyunk annak, hogy számtalan pozitív megnyilvánulása van a környezeti válság lefékezésére, illetve megállítására tett intézkedéseknek. Látványos jelei vannak a megújuló energiaforrások (szél, napenergia, geotermikus energia, biomasszával fűtött erőművek stb.) hasznosításának és egyre szélesebb körű alkalmazásának. Vannak országok, amelyek elkötelezték magukat a szénkibocsátás csökkentése, mások az eldobható üdítő palackok betiltása mellett. Egyre nagyobb teret szánnak az anyagok újrahasznosításának és az átfogóbb környezetpolitikai tervek kidolgozásának.

A környezetpolitikai tervekben központi szerepe van a családtervezésnek, a környezetjavító intézkedéseknek (erdőtelepítés, talajkonzerválás, szennyezéscsökkentés), a megújuló energiaforrásoknak, az újrafelhasználásnak és újrafeldolgozásnak.

A környezet védelme, megmentése

érdekében tett erőfeszítések gyorsabb üteműek és nagyobb hatásfokúak lehetnének, ha a világ országainak sikerülne újraértelmeznie a biztonság fogalmát és masszív áttörést elérni a fegyverkezési kiadások csökkentése terén.

A magunk területén megoldható feladatok között az oktatást tartjuk olyannak, ahol tehetünk valamit a holnapért, a környezetért.

Szerény lehetőségeinkhez mérten a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az új tanévben ezen gondolatok szellemében kezdjük meg a környezetvédelem oktatását fakultatív keretekben. Meggyőződésünk, hogy a környezetvédő magatartás és gondolkodásmód kialakításában meghatározó szerepe van mindazon oktatási, nevelési programoknak, melyek feladatul tűzik a realitásokkal való bátor szembenézést, hogy ne csapjuk be magunkat, hogy a dolgokat annak lássuk, amik.

A környezetvédelmi oktatás mégsem lehet kényszer! Környezetvédelem és demokratizmus egymástól elválaszthatatlan. Céljaink között jelentős szerepet szánunk annak, hogy a környezetvédelem ne jelszavakban, ne jelentésekben, ne újabb és újabb bizottságok létrehozásában valósuljon meg. Ellenkezőleg. Komolyan gondoljuk, hogy a környezetvédelem sokkal inkább szemléletmódnak, magatartásnak, együttműködési készségnek minősíthető, s az nem kizárólagosságokra, nem egyoldalúságokra és nem kényszerre alapozódik. Ezért fektetünk különös hangsúlyt arra, hogy hallgatóink számára a környezetvédelem ne csak egy tantárgy legyen a sok között, hanem az ökológiai alapismeretek váljanak majdan integrált tudásanyaguk, mindennapos parancsnoki döntéshozataluk szemlélet- és magatartásmódjuk szerves tartozékaivá.

Szabó A. Ferenc

Gondolatok Közép-Európáról és az interdiszciplinaritásról

Elöljáróban leszögezem, hogy válaszcikkemet *Kozma Endre* ezredes úr vitacikkére (Hadtudomány, 1994. 1. szám 110—111. old.) egyáltalán nem az utolsó szó kimondására való törekvés jegyében írom. A téma olyan izgalmas, és annyi vonzata van, ahány tudományág nyúl a kérdéshez. Közép-Európa mást jelent egy irodalmár, egy történész, egy politológus és — mint vitapartnerem írásából megtudtam — valami egészen mást egy földrajztudós számára. Amikor kissé hevesen tollat ragadtam, nem vettem ezt a körülményt kellőképpen számításba, és

talán meg is sértettem *Kozma Endrét*, amiért elnézését kérem.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy elfogadhatnám érvelését arra vonatkozóan, hogy egyszerűen evidencia, csupáncsak a tananyag ismeretének kérdése Közép-Európa határainak kijelölése. Érvelése (egy német kiadású atlaszra hivatkozván) egyenesen megmosolyogtató egy történész-politológus számára, aki a kérdés tengernyi irodalmával birkózva már alig talál — különösen a friss szakirodalomban — olyan munkát, amely fejtett nyugati országokat is „kö-

zép-európainak” tekintene. A mi tudományágainkban általánosan elfogadott, hogy ez a regionális megjelölés csak részben földrajzi fogalom, inkább gazdasági, történelmi és kulturális kategória, amely azokat az Európa közepén elterülő országokat, népeket foglalja magában, amelyeknek megkésett a fejlődése, a modernizációja a sikeres nyugati országokéhoz képest. Az elmaradottság azonban egyikük esetében sem olyan mértékű, hogy a keleti régióba sorolhatnánk őket. Azokról az államokról van szó tehát, amelyek korábbi történelmük során még tartották a lépést a nyugati országokkal, de valamilyen közbejött történelmi ok, körülmény következtében leszakadtak róluk. Azok a tőlük keletebbre elterülő vidékek, amelyek ma a kontinensen a legtöbb általános nehézséggel néznek szembe, sohasem voltak olyan helyzetben, hogy reálisan számolhattak volna a legfejlettebb országcsoporthoz való tartozással. Ezért is származott onnét az a politikai eszme, amelyik mindenáron utol akarta érni és megelőzni ezt a civilizációt. A kommunizmusról szólok, amely elméletként nyugaton fogalmazódott meg, de állami gyakorlatáá csak keleten vált.

Ennek a köztes területnek a határai komplex szemlélettel elég nehezen vonhatók meg. A földrajz csak az egyik tudomány, amelyik ezen a téren meghallgatásra talál. Jómagam azonban még földrajzi szempontból is problematikusnak tartom Németország középére helyezését. Ezt az országot azok tekintették korábban Közép-Európának, akik Kelet-Európát már ázsiai térréumnak tartották. Kétségtelen, hogy még századunkban is volt egy nagy hatású, német földön keletkezett elképzelés a német területek központi kontinentális szerepére vonatkozóan. A *Neumann-féle Mitteleu-*

rópa-tervre gondolok, amelyiknek az volt a legnagyobb gyengéje, hogy az első világháború alatt öltött testet és tulajdonképpen a központi hatalmak győzelme után kialakítandó Európa térképét rajzolta fel. Az elképzelés szerint a kontinens törzse Németország körül, német gazdasági és politikai vezetéssel lett volna újjászervezve.

A világháború ismert lezajlása után lekerült a napirendről a térség valamelyik nagyhatalom által történő megszerzése, megszerzése. Még a korábbi nagyhatalmakat, Németországot és Ausztria–Magyarországot is inkább meggyengítették, sőt széttörték, mintsem hogy vezető szerepre emelkedni engedjék a győztesek. Valójában ekkortól, a versailles-i békerendszer életbelépésétől beszélhetünk a klasszikus értelemben vett Közép-Európáról, amelyről végképp leszakadt Németország. Kis- és középállamok régiója jött létre, az a színes államszönyeg, amely tükrözni volt hivatott az itt élő népek, etnikumok hasonló tarkaságát. Németül ezt a térséget azóta „Zwischeneuropának” nevezik, mintegy jelezve, hogy olyan köztes zónáról van szó, amelyik jól megkülönböztethető a tőle nyugatra elterülő fejlett és a keleti elmaradott területektől.

A marxista tudományosság és a szovjet ideológia szívesen használta a Kelet-Európa vagy időnként — némi engedményt téve — a Közép-Kelet-Európa kifejezést arra a hatalmas, a kontinens nagyobbik felét kitevő területre vonatkozóan, amelyet a szovjetek meghódítottak és birodalmukba olvasztottak. Mint történni szokott, a kialakult konkrét helyzetet meg is kellett ideológizálni. Nem illett a második világháború után sokat beszélni Közép-Európáról, tudomásul kellett venni, hogy a kontinens lényegében a katonai tömbök mentén két

részre tagolódtott: egy „haladó” keletire és egy dekadens nyugatira.

Marxnak és Engelsnek a jobbgágyfelszabadításra vonatkozó megállapításai-
ba kapaszkodva — az Elba gazdasági-
történelmi határnak tekintésével — a
történelmi alapot is megkeresték a kiala-
kult új helyzet megideologizálására.
Eszerint Magyarország és a környező
országok mindig is Kelet-Európához
tartoztak, teljesen logikus tehát, hogy jö-
vőjük is oda lesz kötve. A magyar törté-
nész-ideológusok közül Molnár Erik,
Pach Zsigmond Pál és Berend T. Iván fej-
tette ki a legnagyobb erőfeszítést e kon-
cepció elfogadtatására.

Ezen — könyvsorozatokban és vastag
monográfiákban megfogalmazott — el-
képzelések ellenére sem merültek azon-
ban sohasem feledésbe azok a hatalmi
kötődésektől független gondolkodók,
akik a valóságos történelmi folyamatok-
nak megfelelően jelölték ki nemcsak az
ország, hanem az egész közép-európai
régió helyét a kontinensen. Jászi Oszkár,
Németh László, Bibó István és a legkésőbb,
de talán a legnagyobb erudícióval Szűcs
Jenő fejtette ki — több tudományszak el-
veit, eredményeit figyelembe vevő — in-
terdiszciplináris megközelítésben. Szűcs
Jenő Vázlat Európa három történelmi régi-
ójáról című tanulmányában (Történelmi
Szemle, 1981. 3. sz.), amelyet Bibó hatá-
sára az ellenzéki mozgalmakat egységbe
kovácsoló, illegálisan terjesztett szamiz-
dat, a Bibó-Emlékkönyv számára írt, ki-
fejtette, hogy az Európa nyugati és keleti
területei közé ékelődött régióban ko-
moly történelmi kísérlet folyik a X. század
óta a nyugati civilizáció meggyökerezteté-
sére. Csehország, Lengyelország és Ma-
gyarország ezért inkább tartozott történel-
me során a nyugathoz, mint a kelethez,
még akkor is, ha történelmi balszerencséje
sokszor az utóbbihoz szögezte.

A társadalomtudósok nagy része
ma hazánkban elfogadja Közép-Európa
fogalmának meghatározásakor ezt a ki-
indulópontot. Létezik tehát egy ország-
csoport Európa közepén, amelyik karak-
terisztikusan más, mint a tőle égtájan-
ként elterülő régiók. Ez a régió Közép-
Európa. A térség többi országában is
megtermékenyítette a gondolkodást ez a
koncepció. Vannak, akik ennél az or-
szágcsoportnál is tágabban értelmezik a
fogalmat, s a balti államokat is ide sorol-
ják. Olyan elképzelés is van, amelyik
természetesen elsősorban történelmi as-
pektusból továbbra is idetartozónak te-
kinti Ausztriát, Svájcot s a keleti német
területeket. Véleményünk szerint ma, a
kialakult gazdasági-társadalmi helyzet-
ben ezek a területek sikeresen zárkóztak
fel vagy vannak felzárkózóban Nyugat-
Európához. Ugyanezen megfontolásból
viszont elképzelhető, hogy korábban
máshová tartozó országokat, régiókat
manapság ide soroljunk, mert sikeres lé-
peket tesznek a modernizációs felzár-
kózás irányába.

Közép-Európa határai a történelem
során állandóan változtak. A folyamat
még ma sem ért véget. Egy jelentős lé-
lekszámú országcsoport Európa köze-
pén jó eséllyel birkózik azokkal a társa-
dalmi-politikai feladatokkal, amelyek
megoldása révén közelebb kerülhet, ne-
tán be is olvashat Nyugat-Európába.

A földrajztudománynak jelentős
szerepe van azoknak a gazdasági és ter-
mészeti feltételeknek az elemzése terén,
amelyek ismerete és alkalmazása nélkül
ez a törekvés nem mehet végbe. Katona-
földrajzi szempontból is megvan a jelen-
tősége a kontinens centrumának. Szerin-
tem: aki Európa három legjelentősebb
hegylánca által közrefogott területeit
uralja, az uralja a kontinenst is. Ez a há-
rom hegység: az Alpok, a Kárpátok és a

cseh medencét körülvevő hegyek. A második világháború nyomán a szovjet seregek ezek közül kettőt elfoglaltak és megszálltak, s ezzel olyan stratégiai helyzetben kerültek, hogy Európa nyugati végeit már csak tengerentúli jelenléttel lehetett megvédeni a további expenziótól. Közép-Európának tehát nemcsak a történelmi, a néprajzi, a földrajzi, hanem a stratégiai jelentősége is nagy. Ezért feltétlenül hasznos minden olyan eszmecsere, amelyik ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. Jőmagam így fogom fel a köztem és *Kozma Endre* között kialakult vitát. Elismerem, hogy a térség problémáinak megértését a földrajztudomány eredményeinek igénybevétele nélkül nem érhetjük el, de tagadom, hogy ez a kérdés egyszerűen geográfiai ügy lenne, s megválaszolhatnánk egy mégoly színvonalas földrajzi atlasz (mint amilyen a Képes világtlasz) fellapozásával.

A lényegi kérdés mellett — befejezésül — ki kell térnem vitapartnerem további megjegyzéseire is. Az ország geostratégiai helyzetének Trianon óta történt változásaira utaló figyelmeztetését elfogadom, köszönöm. Csak annyit te-

szek hozzá, hogy ezek a módosulások nem előnytelenek Magyarországra nézve, hiszen napjainkban — Ukrajnát leszámítva, amelynek geostratégiai problémái elsősorban Oroszországgal, Lengyelországgal és Romániával kapcsolatban vannak — egyik szomszédunk sem jelenthet kivédhetetlen fenyegetést számunkra. Szerbia sok fronton küzdő, begyakorolt hadsereggel rendelkező, de gazdaságilag megrendült ország. Románia nagyobb és népesebb, de kisebb a nemzeti jövedelme, mint a miénk. Ausztria jóval többet termel, de nincsenek egymással konfliktusaink. Sajátos módon 1994-ben Szlovákia jelentheti a legtöbb biztonsági problémát számunkra, mert az ottani szélsőséges politikai körök hazánkat tekintik a fő ellenségnek. Nem véletlen, hogy mindkét ország demokratái sürgetik a szlovák—magyar kiegyezést.

Közép-Európa fogalmának tisztázatlansága mellett tulajdonképpen az sarkallt vitára, hogy *Kozma Endre* felszólalásából is kiéreztem egy cseppnyi geostratégiai pesszimizmust annak ellenére, hogy ezen a téren helyzetünk ma sokkal kedvezőbb, mint volt a két világháború között.

Szanati József

Meglepés és váratlanság*

A szabályzatban, utasításokban, továbbá a katonai szakirodalomban és folyóiratokban nap mint nap találkozunk a meglepés és a váratlanság kifejezéssel. A szerzők hol egyiket, hol a másikat alkalmazzák attól függően, hogy melyik illeszkedik bele jobban a szövegükbe.

Napjainkban a technika rohamos fejlődése eredményeként a meglepés és a váratlanság jelentősége rendkívüli mértékben megnőtt, ezért szeretnék hozzájárulni a velük kapcsolatban felmerült problémák tisztázásához.

A meglepés és a váratlanság — bár

* A társaság 1993-ban Balatonkenesén rendezett konferenciáján elhangzott hozzászólás.

egyes szerzők egyenlőséjelet tesznek közéjük — nem azonos fogalom. A kettő között ténybeli különbség van, ugyanakkor kölcsönös kapcsolat is. A váratlanság csak a meglepés útján érhető el és csak akkor hat, ha sikerül a meglepés. A meglepően előkészített és megindított támadás csak akkor lesz váratlan a megtámadott fél részére, ha az nem készült fel annak elhárítására.

Egyes hadvezérek, vezérkarok már a korábbi háborúkban is azzal a céllal alkalmazták a meglepést, hogy megbontva az ellenség erőinek egyensúlyát, kezükbe vegyék a kezdeményezést. Az elmúlt háborúkban a meglepésnek és váratlanságnak mindig nagy jelentősége volt, különösen a harcok, hadműveletek kimenetelére. Befolyásuk azonban a hadviselés különböző korszakaiban más és más volt.

Az újabb harceszközök tömeges és célszerű alkalmazása egyes időszakokban a hadművészet különböző ágait forradalmasította. Az utóbbi évszázadokat figyelembe véve:

- a harcászatot a XVI. század végén és a XVII. század elején a lőfegyverek és 1866-ban (a porosz—osztrák háborúban) a hátultöltő puskák;
- a hadműveleti művészetet a második világháborúban a légierő és a harckocsis csapatok;
- a hadászatot pedig napjainkban a rakéta- és atomfegyverek.

Ahogy változott a fegyveres harc jellege, úgy fokozódott az ezt befolyásoló tényezők, így többek között a meglepés és a váratlanság jelentősége is.

Napjainban, a rakéta-atomfegyverek korszakában a meglepés és a várat-

lanság jelentősége hatványozott mértékben vonult be a hadviselésbe, ezért vált a harci készenlét és a harckészültség nagy jelentőségűvé.

A rakéta-atomfegyverek tömeges megjelenéséig a meglepést alapjában csak a harcászatban és a hadműveleti művészetben alkalmazták széleskörűen és a hadászat csak ezeken keresztül érhetette el célját. A meglepés eredménye akkor még nem döntötte el a háború végső kimenetelét.

Mielőtt ennek a kérdésnek részletes elemzésére rátérek, szükségesnek tartom a meglepés és a váratlanság fogalmát tisztázni.

Mi a meglepés?

A meglepés előrelátóan, rejtetten, előkészített és titokban tartott aktív, alkotó tevékenység következményeként hirtelen fellépő jelenség, amely a másik oldalon és a társadalmi élet minden területén, így a katonai ténykedésekben is hirtelen nyilvánuló és ott nem várt hatást fejt ki.

A fegyveres harcban — különösen a háborúk és az egyes hadműveletek kezdetén — sikeresen alkalmazott meglepés kábítólag hat, bénítja az ellenség akaratát, csökkenti elhatározóképeségét, az ellentévékenység erejét, egyidejűleg pedig számunkra a kezdeményezés megragadását eredményezheti. A meglepést a szemben álló fél teljesen kiküszöbölni nem képes, azt a felkészültségtől függően minimumra csökkentheti.*

A meglepést alkalmazni szándékozó fél tevékenységét tervszerűen, tudatosan készíti elő azzal a céllal, hogy a szemben álló felet valamilyen formában valamivel meglepje, lehetőleg olyan

* Ahhoz, hogy a meglepést teljesen ki lehessen küszöbölni, szükséges lenne az azt alkalmazó gondolatnak azonnali tükröződése a szemben álló fél agyában. Minden eshetőségre való felkészüléssel a meglepés lehetőségét azonban oly minimumra lehet csökkenteni, hogy az gyakorlatilag nem biztosít előnyt az azt alkalmazó félnek.

mértékben, hogy ezzel minél nagyobb hatású váratlanságot érjen el. Mindezzel zűrzavart, fejvesztettséget szándékozik előidézni az ellenség soraiban, mivel az az adott pillanatban nem készült fel az ellentevékenységre.

A meglepés tehát nem spontán, véletlenszerű jelenség, hanem a helyzet ismeretén és megértésén, az események további fejleményeinek előrelátásán alapuló aktív, alkotó, tudatos tevékenység.

Mi a váratlanság?

A váratlanság a meglepés következménye, amely a meglepett fél számára előre nem látott, fel nem ismert, fel nem tételezett okoknak a körülményektől függően fokozatosan vagy gyorsan bekövetkező hatása.

A váratlanság — eltérően a meglepéstől — nem cselekvés, hanem annak csak az eredményességtől függően kisebb vagy nagyobb hatása, amely ha gyorsan és nagy mértékben következik be, kapcsolást, zűrzavart, fejvesztettséget okozhat, tartósan befolyásolhatja a helyzetet, megbéníthatja az akaratot és az elhatározóképeséget, jelentősen csökkentheti a tevékenységet, az ellenállás erejét, és ideiglenesen, esetleg tartósan biztosíthatja számunkra a kezdeményezés megtartását.

A váratlanság a meglepésből annak eredményessége mértékében fejlődik ki a szemben álló fél részére, ha az nem készül fel megfelelően az ellentámadások — különben törvényszerűen várható — fejleményeire. Hatásának nagysága nem annyira a meglepés előkészítésétől, mint inkább a szemben álló fél felkészültségi fokától függ.

A váratlanságot az éberség fenntartásával és a minden eshetőségre való felké-

szüléssel — szemben a meglepéssel — ki lehet küszöbölni.

A váratlanság hatása tehát csak akkor következik be, ha a meglepést alkalmazó fél ténykedéseivel a szemben álló fél nem számol, és ha helytelen következtetésekre jut, illetve ha vele szemben általa el nem képzelt területen kezdeményez vagy teljesen új eszközöket, módszereket (elveket) alkalmaz és nem képes azonnali ellenintézkedések megtételére.

A meglepés akkor lesz fokozatosan a másik fél részére váratlan, ha annak eredményei a szemben álló felet az események menetében — amely különben objektíve várható — általa el nem képzelt olyan tények elé állítják, melyekre nem képes azonnal, annak kifejlődését megakadályozó mértékben befolyást gyakorolni. Ennek következményeként az események pedig nem várt irányba fejlődnek.*

A kezdeményező és meglepést alkalmazó felet is érheti váratlanság olyan esetben, ha a szemben álló fél viszonylag egyidejű csapását (válaszcsapást) általa nem várt haditechnikával vagy erővel méri, mellyel részére váratlan, teljesen új feladatokat állít.

A szemben álló felek mindig arra törekedtek és törekednek, hogy a meglepéssel a váratlanság hatását lehető legnagyobb mértékben éri el. Azok a csapatok, melyek a szemben álló fél meglepő ténykedésére nincsenek felkészülve és váratlanul éri őket, többnyire pánikba esnek és vereséget szenvednek még akkor is, ha számbeli fölényben vannak. Az ellenség meglepésével állandóan számolni kell és hogy az ne legyen részünkre váratlan, készen kell állni annak elhárítására.

* Például a szovjet csapatok fokozódó ellenállása a nagy honvédó háború kezdeti időszakában meglepte a német hadvezetést, bár az objektíve várható volt, csak a fasiszta vezetők nem várták az események olyan irányú fejlődését.

A váratlanság — mint a meglepés következménye — a technika fejlődésével hadászati méretben rendkívüli jelentőségűvé vált. A fejlett haditechnikai eszközök (felderítő stb.) eredményeként azonban hadászati vonatkozásban mind kevesebb eséllyel következhet be annak ellenére, hogy a szemben álló felek ennek elérésére törekszenek.

A szemben álló felek (országok, koalíciók) gazdaságuk, hadseregük harci készenlétének fokozásával, egyes fegyvernemek, haderőnemek részeinek harc-készültségbe helyezésével a váratlansá-

got hadászati méretben ki tudják küszöbölni, a meglepés lehetőségét pedig a minimumra csökkenteni.

Hadászati vonatkozásban a meglepően indított támadás csak akkor érheti el a váratlanság hatását, ha a megtámadott fél hadseregének harci-készenléti állapota nem megfelelő, vagy ha nem szerzett tudomást az agresszió előkészületeiről és fegyveres erőit vagy annak egy részét nem helyezte harc-készültségbe és képtelen válaszcsapást mérni legalább olyan harceszközökkel, mint amilyeneket a támadó fél alkalmazott.

Majer István

Értelmezési problémák a csapatok harctevékenységének megnevezése körül

A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei szerint a védelem elve „...azt fejezi ki, hogy eltökélt szándékunk az országot ért fegyveres támadás esetén a fegyveres ellenállás és önvédelem, az ország lakosságának, területének és légtérének védelmére irányuló harci tevékenységek végrehajtása”. Az idézett védelmi elv szerint a Magyar Honvédség szárazföldi, valamint légvédelmi és repülő-haderőnemi csapatai fegyveres támadás esetén harci tevékenységeket hajtanak végre. A dokumentum a harci tevékenységek kifejezés mellett a haditevékenység, a harctevékenység és a hadviselés kifejezéseket is alkalmazza a tevékenység megnevezésére.

Hasonló kifejezéseket tartalmaznak a hatályos szabályzatok, tankönyvek, jegyzetek, segédletek is. Például az Ált. 61. szabályzat szerint a csapatok vezetése — többek között — „a csapatok harctevékenységének előkészítését ... hiva-

tott biztosítani” (31. pont), továbbá a hadviselés alapvető nemzetközi-jogi szabályait „bármely formában vívott harctevékenység során alkalmazni kell” (596. pont), illetve „a haditevékenységek...” során a polgári lakosságra irányuló tevékenységeket tilt.

Más szabályzatok és a különböző tananyagok is széleskörűen alkalmazzák a haditevékenység és a harctevékenység kifejezéseket. A haditevékenység általában elfogadott gyűjtőfogalom, de a *harctevékenység fogalma és értelmezése terén lényeges eltérések és ellentmondások tapasztalhatóak.*

A harctevékenység fogalmát két változat szerint értelmezik. Az egyik értelmezés szerint — amely inkább a szárazföldi haderőnemi csapatoknál elterjedtebb — a harctevékenység alatt lényegében a harcokat értik, míg a másik szerint a harctevékenység gyűjtőfogalom.

A ZMKA szárazföldi fakultásán oktatott jegyzet* szerint a csapatoknál folyó tevékenységet osztják fel harctevékenységekre és harccal kapcsolatos tevékenységekre.

Egy másik jegyzet** szerint a „Harctevékenység (harccselekmény) a haderőnemi, fegyvernemi csapatok szervezett fegyveres tevékenysége a megszabott harcfeladat teljesítése érdekében...”.

A Katonai Lexikon (ZKK, 1985) szerint a „harctevékenység a haderőnemi, fegyvernemi csapatok fegyveres összecsapásainak sorozata a harcmezőn (légtérben, vízi térségben), mely az ellenség erőinek és eszközeinek megsemmisítésére irányul. Tágabb értelemben harctevékenység a csapatmozgások és a csapatok elhelyezésével kapcsolatos tevékenység is, ha fennáll az ellenséges csapatok veszélye.”

A ZMKA légvédelmi és repülő-fakultásán oktatott tananyag szerint harctevékenység alatt „a fegyvernemi egységek és magasabbegységek, szakcsapatok egységes elgondolás és terv alapján, a légi ellenség levegőben történő megsemmisítésére irányuló légi és légvédelmi harcainak, illetve tevékenységeinek az összességét értjük.”

A honi légvédelmi rakétacsapatok harcászata című tankönyv (1982, Nyt. sz.: 25/0174.) szerint a légvédelmi rakétaegységek harctevékenysége az alegységek tervezett és szervezett tevékenysége a harcfeladat végrehajtása érdekében. Tapasztalható a harctevékenység kifejezés helyett csak a *tevékenység* kifejezés alkalmazása is, ezzel mintegy sejtetve azt, hogy a cselekvés olyan mozza-

natáról van szó, amikor annak előkészítése (menet, átcsoportosítás, szállítás stb.) van folyamatban.

Az első két irodalom szerint a harctevékenység azonos a harccal, szorosan vett fegyveres tevékenység. A Katonai Lexikon a fogalmat bővíti, tágabb értelemben harctevékenységgént értelmezi a csapatok mozgását és elhelyezését is. A légvédelmi rakétacsapatoknál alkalmazott fogalom szerint harctevékenység minden olyan szervezett tevékenység, amelyet a harcfeladat érdekében hajtanak végre.

Az idézett fogalmak — véleményem szerint — egyértelműen bizonyítják, hogy a *harctevékenységet eltérően és ellentmondásosan értelmezik*.

A harctevékenység értelmezésének első változata szerint több fegyvernemi és szakcsapat tevékenysége részben vagy teljesen nem eleme a harctevékenységeknek, míg a másik változat szerint az a harctevékenység szerves részét képezi. Ide sorolható — a teljesség igénye nélkül — a csapatrepülő-erők rendeltetésszerű tevékenységének egy része (deszantolás, szállítás, felderítés stb.), a rádiótechnikai csapatok rendeltetésszerű tevékenysége teljes egészében, a harcászati repülőcsapatok tevékenységének egy része (például a felderítés), a REH csapatok tevékenysége, a különböző technikai alegységek tevékenysége stb.

Az érintett fegyvernemek fegyvernemi harcászattal rendelkeznek. Tevékenységük feltétlenül szükséges a hadművelet (ütközet, harc) sikeréhez és annak szerves részét képezi. Ezen tevékenységek túlnyomó többsége nem képezi részét a mindenoldalú biztosításnak sem. Mindezt figyelembe véve egy *olyan kifejezés alkalmazásá-*

* Az összefegyvernemi harc tartalma, mérete és a csapatok csoportosítása című jegyzet (ZMKA, 1992. Nyt. sz.: 734/76.)

** A szárazföldi csapatok légvédelmének elméleti alapjai című jegyzet (ZMKA, 1992. Nyt. sz.: 481/0734. ea.)

ra van szükség, amely gyűjtőfogalomként egyaránt vonatkozik ezekre a tevékenységekre és a konkrét fegyveres tevékenységekre is. Ez a kifejezés — véleményem szerint — a harctevékenység.

A harctevékenység gyűjtőfogalomkénti értelmezése — a szárazföldi csapatoknál alkalmazott értelmezéssel szemben — a harctevékenység elemeként fogja fel a harcokat és a csapatok által végrehajtott fenti példának megfelelő minden olyan szervezett tevékenységet, amelyekre a harcfeladat sikere érdekében kerül sor.

A harctevékenységnek kétfajta értelmezésével találkozhatunk. Az első értelmezés szerint a harctevékenység gyűjtőfogalom, a második szerint pedig harctevékenységi forma.

Az első jelentés szerint a harctevékenység szervezett tevékenység, tehát bővebb, mint a harcok összessége, magába foglalja azokat a tevékenységeket is, amelyek közvetlenül nem fegyveres tevékenységek.

A második jelentése a harctevékenységet a haditevékenység alkalmazási formájaként értelmezi. Ez a fogalom egy olyan hadseregben értelmezhető, amelyben magasabbcseregtestek (például hadseregcsoport) állományában haderőnemi magasabbegységek (például hadosztályok), seregtestek (például hadseregek) alkalmazására kerül sor. Ilyen volt a Szovjet Hadsereg, amelyben a hadosztályok alkalmazási formáját ennek megfelelően nevezték harctevékenységnek és a hadosztály harcászatiában és harc-szabályzatában a harctevékenység fogalma alkalmazási formaként szerepelt.

Ezek a fogalmak megjelentek a Magyar Honvédség (Néphadsereg) megfelelő szabályzataiban és a szakirodalomban is. Véleményem szerint a harctevékenység fogalma eltérő értelmezésének alapvető oka a harctevékenység második jelentésének ezekben a harc-

szabályzatokban és a kapcsolódó szakirodalomban való megjelenése volt.

A második jelentés különleges változata a rendszeres harctevékenység, amelyet harctevékenységi formaként a hazai légvédelmi és repülőcsapatok gyakorlatában is széleskörűen alkalmazták és alkalmaznak.

A haditevékenység és a harctevékenység fogalmának összehasonlításakor azonosságok és eltérések tapasztalhatók. Azonosság, hogy mindkettőre a harcfeladat végrehajtása érdekében kerül sor és azonosak a formák is. Eltérés pedig az, hogy a harctevékenység szervezett tevékenységre, a haditevékenység pedig szervezett alkalmazásra vonatkozik.

A két fogalom összehasonlítása meggyőzően bizonyítja, hogy a harctevékenység — hasonlóan a haditevékenységhez — gyűjtőfogalom. Mindkét fogalom a csapatok (erők) bizonyos szintű háborús tevékenységeinek a megnevezésére szolgál. Így hadműveleti-harcászati, harcászati szinten a harctevékenység, hadműveleti-hadászati, hadászati szinten pedig a haditevékenység kifejezés használata a célszerű. Ez magyarázat arra is, hogy a harctevékenység szervezett tevékenységre, a haditevékenység pedig szervezett alkalmazásra vonatkozik.

A harctevékenység szervezett tevékenység a harcfeladat végrehajtása érdekében, fajtái a támadás és a védelem, formái meghatározottak, magasabb szinten helyette a haditevékenység kifejezést alkalmazzák. Mindez valószínűsíti hogy a harctevékenységnek és a haditevékenységnek a hivatkozott szótár szerinti fogalma nemcsak az orosz, hanem a nyugati és egyben az egyetemes hadtudomány fogalma is. Ezt a megállapítást alátámasztja a harctevékenységi módok, fajták és formák szótár szerinti fogalma és értelmezése is.

Nagy Miklós

Új korszak kezdete a katonaföldrajzban

Napjainkban a katonaföldrajzzal kapcsolatosan egyre több cikk és tanulmány jelenik meg a nemzetközi és a hazai sajtó hasábjain. Közös jellemzőjük, hogy korunk új biztonsági kihívásainak akarnak megfelelni. Így általában azt vizsgálják, hogy milyen módon felelhetnek meg a katonaföldrajz a követelményeknek. Mindezek mellett összefoglaló művek is napvilágot láttak. Ezek egyike a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában megjelent *Katonaföldrajzi kézikönyv*, amelynek szerzői dr. Kozma Endre, dr. Héjja István és Stefancsik Ferenc.

A tudományos igényvel készült könyvek és tanulmányok egyöntetűen alátámasztják, hogy a katonaföldrajz jelentős változáson megy át, napjainkban születik újjá.

A honvédelmi alapelvek azon tétele, hogy a Magyar Köztársaság fegyveres erői feladataikat hazai területen oldják meg, előtérbe állította Magyarország reális katonaföldrajzi értékelésének szükségességét. Ennek tudományos megalapozottságú elvégzéséhez először a katonaföldrajz elméleti, vizsgálati módszereit kell tisztázni, mert az eddigi módszerek nem mindenben felelnek meg az új követelményeknek.

1990 óta több kísérlet is történt arra, hogy az új kihívásoknak megfelelő tudományelméleti háttérrel keressenek. E munka során kiemelkedik dr. Kovács Jenő Magyarország katonai stratégiája című anyaga, amely egy nagyobb lélegzetű, a kutatások irányát hosszú időre is megszabó alaptanulmány első része. A szerző alapvetően a nyugaton elterjedt geopolitikai, geostratégiai elméletek alapján vizsgálja a témát, összefoglalva az egyes tudományterületek eredményeit. A má-

sik figyelemreméltó mű dr. Kozma Endre: *A Magyar Köztársaság területének katonaföldrajzi értékelése a védelmi koncepció tükrében* című tanulmánya. Ezen írás nagy érdeme, hogy részletesen foglalkozik hazánk geostratégiai helyzetével, és konkrétan rögzíti a geostratégia fogalmának egy változatát. Mindezek mellett elvégzi a Magyar Köztársaság katonaföldrajzi értékelését úgy, hogy közben felhívja a figyelmet az ország védelmét közvetlenül befolyásoló katonaföldrajzi tényezőkre is.

Mindkét mű alapvető célkitűzésének tekinti, hogy az eddigiektől alapjaiban eltérő értékelési mutatókkal vizsgálja a Magyar Köztársaság katonaföldrajzi adottságait. Tény, hogy a geostratégiai jellegű értékelések a hadászati szintű tervezést segítik. Ebben a tekintetben sikerült a szerzőknek újat is alkotniuk. Mielőtt a katonaföldrajz új lehetőségeit vizsgálnánk, célszerű visszatekintnünk az eddigi elvekre.

A magyar katonaföldrajz korábbi rendszere

Az 1960-as évek első felében a második világháború utáni magyar katonaföldrajz kiemelkedő személyisége, dr. Szántó Imre önálló művet jelentetett meg *Az Európai hadszínterek katonaföldrajza* címmel (1964). Ehhez kapcsolódik egy másik tanulmánya is, amelyet *A katonaföldrajz múltja, jelene és jövője* címmel publikált a Honvédelem 1969/3. számában. Elsősorban a második tanulmányában foglalkozik a katonaföldrajz feladataival.

Dr. Szántó Imre a katonaföldrajz akkori feladatait a következőkben fogalmazta meg:

— a meglévő elemzéseket és értékeléseket haderőnemenként, fegy-

vernemenként tovább kell differenciálni azért, hogy a koalíciós fegyveres erők különböző eszközökkel rendelkező kötelékei már békében fel tudjanak készülni „...a pozitív tényezők kihasználására és negatív tényezők hatásának csökkentésére vagy elhárítására...”;

- seregtestek, magasabbegységek, valamint a hátszág védelmével foglalkozó szervek, csapatok rendelkezzenek önálló értékelésekkel az alkalmazás valószínű területéről;
- az értékelési formáknál törekedni kell arra, hogy megfeleljenek a korszerű igényeknek, vagyis grafikus okmányokból és rövid, de mindenre kiterjedő szöveges részből álljanak;
- kimutassák az atomfegyvereknek a hadszíntérre gyakorolt hatását.

A katonaföldrajz alapvetően épített a „...Szovjetunió hasznos és értékes tapasztalataira...” E tapasztalatoknak — amelyek gyakorta elvárásokként is megjelentek — a következő sajátosságai voltak:

- Magyarországnak, mint kis területű országnak, sajátos hadászati helyzete van. Az ország védelmét a Varsói Szerződés keretén belül tervezték megoldani. Magyarország hadászati pusztító eszközökkel nem rendelkezett, így a Magyar Néphadsereg csak hadműveleti és harcászati feladatok megoldására volt képes.
- Az egykori értékelés szerint a Magyar Népköztársaság Európa olyan területén fekszik, „...ahol a környezet rendkívül erősen függőleges tagoltságú...”. Ezért döntően előtérbe kerültek a hagyományos eszközökkel vívott harctevékenységek.

- A Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek egy esetleges háborúban történő alkalmazásához a szovjet hadtudomány elveit vették alapul. Mindezek következtében nem a koalícióval szemben álló országok fegyveres erőinek összességével, hanem csak a várható irányokba eső ellenséggel foglalkoztak. Ugyanez volt érvényes a katonaföldrajzi értékelésekre is. Dr. Szántó Imre ezt a már említett tanulmányában a következők szerint fogalmazta meg: „...Mindez nem zárja ki a hadászati szemszögből történő elemzést, azonban a fő katonai területet nálunk inkább a hadműveleti és harcászati szinten készített elemzések jelentik...”.

Ez a felfogás azt eredményezte, hogy Az európai hadszínterek földrajza című műve zömében a kontinensen belüli hadszínterekkel és kiemelten a nyugat-európai, valamint a délnyugat-európai hadszínterekkel foglalkozik.

A hadtudomány szocialista korszakának katonaföldrajzát az alábbi tényezőkkel lehet jellemezni:

- a) A koalíciós követelményeknek megfelelően a katonaföldrajzi értékelések súlypontját a hadműveleti és harcászati szintre helyezték.
- b) A katonaföldrajzi értékelések elkészítésekor a várható alkalmazás területére összpontosítottak.
- c) A leírások elkészítésekor alapvetően nem a földrajzi tér és a fegyveres küzdelem közötti általános összefüggések feltárására törekedtek, hanem a konkrét leírásra.
- d) Mindenképpen nagyra értékelendő, hogy az egyes katonaföldrajzi értékelések elkészítésekor nagy mennyiségű földrajzi adatot dolgoztak fel.

Tény, hogy a korábban keletkezett katonaföldrajzi értékelések megfeleltek az adott kor követelményeinek. Napjainkban azonban — a korábbi kutatási eredmények felhasználása mellett — a katonaföldrajzzal szemben támasztott követelmények újfajta gondolkodásmódot, szemléletet igényelnek.

A jövő katonaföldrajza

Napjaink katonaföldrajzának általános feladata a nemzeti stratégia katonaföldrajzi alátámasztása. Ezen belül részfeladat lehet:

- a) a földrajzi tér és a fegyveres küzdelem közötti összefüggések feltárása;
- b) a Magyar Köztársaság és a Kárpát—Balkán térség azon földrajzi tényezőinek feltárása, amelyek hazánk biztonságát valamilyen módon befolyásolják;
- c) a felhasználói szinteknek megfelelő katonaföldrajzi értékelések elkészítése, valamint azok folyamatos ellátása katonaföldrajzi információkkal.

Mindezen feladatok mellett is kiemelkedik a hadászati szintű katonaföldrajz megteremtésének szükségessége. A jövő katonaföldrajzára hárul az a feladat, hogy az információkat vezetési szinteknek megfelelően csoportosítsa. Ezekkel az úgynevezett *szintspecifikus* információkkal kell ellátnia a felhasználókat. Csak így tud majd megfelelni a kiszolgálás követelményének. Technikai szempontból is tovább kell lépnie. Az elektronikus adattároló és feldolgozó rendszerek felhasználásával rendkívüli mértékben kitágultak a lehetőségek. Elsődlegesen szakítani lehet azzal a hagyománnyal, hogy minden rendelkezésre álló információt papíron rögzítsünk. A végtelen mennyiségű katonaföldrajzi apró információ helyett egyre inkább a mélyebb összefüggések feltárása kerül előtérbe mint az oktatás, mind a tudományos ku-

tatás területén. Ebben az összefüggésben jelentkezik az előző korszak katonaföldrajzi kutatók munkájának eredménye is. Az ő általuk használt módszerek, a feltárt földrajzi adatok nélkül ugyanis üresek maradnak az elektronikus adatbankok.

Ugyanakkor kutatásai során a magyar katonaföldrajznak „át kell lépnie” a Magyar Köztársaság határait. Ez azt jelenti, hogy:

- más nemzetek katonaföldrajzi kutatásainak eredményeit felhasználva szükséges a magyar katonaföldrajz elméletének kidolgozása;
- a hazai katonaföldrajznak foglalkoznia kell mindazon országokkal, amelyek valamilyen módon hatást gyakorolhatnak a Magyar Köztársaság biztonságára.

Az eddigiek alapján látható, hogy a jövő katonaföldrajza három bázisra épül. Ezek: a földrajztudomány, a más nemzetek hadászati, hadműveleti szintű katonaföldrajza, valamint a geostratégia. E három alkotórész helyes arányú felhasználásával és a sajátos hazai viszonyokra való átültetésével alakítható ki az önálló magyar katonaföldrajz elmélete.

A más nemzetek katonaföldrajzi kutatásaiból elsődlegesen a német katonaföldrajz eredményeinek átvétele látszik célszerűnek. Ennek oka, hogy korábban a német és a magyar katonaföldrajzi gondolkodás közel állt egymáshoz. Emellett szól az is, hogy napjaink német katonaföldrajza komoly kutatási eredményeket produkált. Vizsgálatai elsősorban a földrajzi tér katonai felhasználására irányulnak. Ezzel párhuzamosan jelentős lépéseket tettek a parancsnoki döntések földrajzi alátámasztására: napjainkra megteremtették a kiszolgáló rendszerű katonaföldrajzot.

A jövő magyar katonaföldrajzának arra kell irányulnia, hogy ne csak a hadműveleti és a harcászati, hanem a hadászati szintű gondolkodást is segítse. Természetes, hogy ennek során az elődök által megteremtett kutatási eredményeket is fel kell használnia. Ezek közül mindenekelőtt azt a tényt, hogy bár a katonaföldrajzi tényezők meghatározzák a fegyveres küzdelmet, nem egyedülállóak és nem kizárólagosak.

A polgári földrajztudomány olyan nagy alakjainak — mint Prinz Gyula, Teleki Pál, vagy a maiak közül Zoltán Zoltán, Beluszky Pál stb. — kutatásai eredményeit és kutatási módszereit fel kell használnunk. Vagyis a jövő katonaföldrajza — bár továbbra is a hadtudomány része marad — szélesebb alapokra fog támaszkodni. Teszi azt azért, hogy — nem hagyva figyelmen kívül a földrajzi

környezet jelentőségét — a fegyveres erők alkalmazásának e téren is tudományosan megalapozott háttere legyen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Héjja István: A katonaföldrajz általános elmélete; jegyzet a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia hallgatói számára (Budapest, 1992. ZMKA) 32. p.
- Dr. Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája; komplex kutatási téma (kézirat, Budapest 1993.) 288. p.
- Dr. Kozma Endre: A Magyar Köztársaság területének katonaföldrajzi értékelése a védelmi koncepció tükrében (Védelmi füzetek, Budapest 1992.), 118. p.
- Prinz Gyula: Magyarország földrajza (Renaissance Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1992.) 272. p.
- Dr. Szántó Imre: Az európai hadszínterek katonaföldrajza (Zrínyi Katonai Kiadó) Budapest 1964.
- Strabón: Geographica (Gondolat, Budapest) 1977.

Egy utászszázad hadiútja

A Honvéd Hagyományörző Egyesület gondozásában a közelmúltban jelent meg Damó Elemér: *Névtelen katonák című memoárkötete*, amely az 1994 tavaszán Baján megalakult 115. önálló utászszázad egyévig tartó hadiútjáról szól. A m. kir. honvédek második világháborús működéséről megjelent visszaemlékezések közül ez a kötet azzal tűnik ki, hogy nem a katonapolitika vagy a hadászat, hanem a parancsokat végrehajtó egyszerű s legtöbbször névtelen katonák oldaláról láttatja az eseményeket és írja le az ő érzelmeiket. Ennek révén nemcsak az események láncolatát, hanem annak légkörét is megismeri az olvasó. A szerző ezekről mai szemmel is értékelést ad, amiben nem fukarkodik az éles önkriti-

kától, sőt az öngúnytól sem. Ez teszi az írást igazán érdekfeszítővé!

Az utászszázad — melynek parancsnokává az akkor főhadnagyi rangban lévő szerzőt nevezték ki — a mozgósítás végrehajtása után vasúti szállítással került ki a Kárpátok előterében harcoló I. magyar hadsereghez. Először a Kolomea városka térségében védelemre berendezkedő 24. gyaloghadosztály sávjában, majd a Tatárhágó előterében, az I. hegyi dandár körletében, később a Felső-Tisza völgyében végzett különböző munkákat, de néhány alkalommal gyalogsági harcfeleadatokat is kapott. A század fegyelmezetten és hozzáértően teljesítette az előjárók által számára meg szabottakat. A század parancsnoka, a jól

képzett tiszt kötelességének érezte a végzett munka rendszeres értékelését, a szerzett tapasztalatok összevetését a szabályzati előírásokkal. A visszaemlékezési kötet sok részletkérdés bemutatásával egészíti ki az 1. magyar hadsereg támadó és védő hadműveletével kapcsolatos ismereteket.

A kormányzói proklamáció elhangzása és Szálasi uralomra lépése után az utászszázadot a Bodroghözbe irányítják. A menet több tragikus és jellegzetes mozzanatának leírása után az ott végzett műszaki munkákkal és körülményeivel ismerkedünk meg. December végén újabb visszavonulás következett, melynek keretében a fegyverekkel gyengén ellátott utászoknak gyalogösszerepet is kellett betölteniök. 1945

első heteitől kezdve a létszámában erősen fogyatkozó század — a túlélésben bízva — Szlovákia területén lát el feladatokat.

A háború utolsó heteit a volt századparancsnok a hadseregpáncsnokság állományában tölti, s Ausztria területén éli meg az egykor jól működő szerv teljes széttűllését, a fogságba esést.

A visszaemlékezés-kötet azzal a kérdéssel zárul, hogy miért kellett hősi halált halnia a század 80 katonájának.

Damó Elemér: Névtelen katonák című memoárkötetének elolvasását melegen ajánlom mindenkinek! Aligha lesz olyanvalaki, aki azt úgy tenné le, hogy időközben nem vált szellemileg gazdagabbá.

M. L.

Hadtudományi akadémia alakult Moszkvában

A katonai biztonság problémáival foglalkozó tudósok egy csoportjának kezdeményezésére Moszkvában a megalakuló *Hadtudományi akadémia* a nyáron megtartotta első közgyűlését és az akadémiát az orosz igazságügyi-minisztérium hivatalosan is bejegyezte.

A kezdeményező csoport elsősorban abból indult ki, hogy értelmetlenség volna nem hasznosítani a hadseregépítésben, a honvédelem szervezésében vagy akár a védelmi ipar polgári átállításában azt a távolról sem kimerített tudományos potenciált, amelyet a tartalék-, illetve a nyugállományban levő hadtudósok, katonai-műszaki szakemberek jelentenek.

Az akadémia megalakulásáról beszélő *Krasznaja Zvezda* „tudós társaság” megszületésével olyan új versenyhelyzet kialakulását jósolta, amely az állami tudományos intézményeket is hatékonyabb munkamódszerekre, a hadtudomány további demokratizálására ösztönzi. Az orosz védelmi minisztérium — amennyiben szükségét látja — hadtudományi problémák független, alternatív megoldási változatainak felkutatásával bízhatja

meg az új Hadtudományi akadémiát, amelynek tanulmányait az elnöki apparátus, bármelyik parlamenti bizottság, a külügyminisztérium és más tárca is felhasználhatja.

Nem utolsó szempont volt a testület életre hívásánál a pénzügyi eszközök szűkössége. A társadalmi alapon működő akadémia saját fenntartása érdekében szerződéses megbízatásokat vállal — állami, társadalmi és nemzetközi szervezetektől, egyebek között a Független Államok Közösségének különböző szerveitől — szerény anyagi ellenszolgáltatásért.

Az új oroszországi *Hadtudományi akadémia* első elnökévé Mahmut Garejev hadseregtábornokot, a hadtudomány doktorát választották. Az 1923-ban Cseljabinszkban született Garejev az atomhadászat egyik neves szakértője, a szovjet hadseregben a vezérkari főnök egyik helyettese volt.

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai üdvözlrik az új orosz hadtudományi intézményt, keresni kívánják vele a kapcsolatok, a tapasztalatcsere, az együttműködés lehetőségeit.

P. S.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁSOK

A Magyar Honvédség vegyivédelmi szemlélője és az MHTT vegyivédelmi szakosztálya pályázatot hirdet

tanulmányok megírására az alábbi témakörben:

- 1.) A vegyivédelmi biztosítás feladatrendszerei megoldásának elvei, erői, eljárásai és szaktechnikai alapjai az új hadműveleti-harcászati elképzelések kereteiben.
- 2.) A kiképzést segítő alegységparancsnoki munka formái, módszerei és problémái. A tapasztalatok átadása és hasznosítása.
- 3.) A magyar vegyi harc — gázvédelem —, vegyivédelem, illetve a vegyiszolgálat és a vegyicsapatok fejlődéstörténete napjainkig (elmélet, szervezet, eszköz fejlődéstörténet, esemény, illetve dokumentumleírás és elemzés).

Pályázati feltételek

- 1.) A pályázaton a vegyivédelmi szolgálat, illetve az MHTT tagjai vehetnek részt egyéni, eddig nem publikált tanulmányokkal. Egy pályázó legfeljebb 2 tanulmányt nyújthat be. A pályamunka terjedelme 20—30 gépelt oldal lehet.

2.) A pályázat jeligés. A jeligét a tanulmányon fel kell tüntetni. A pályamunkához zárt borítékban kell mellékelni a pályázó nevét, munkahelyét, telefonszámát és lakcímét.

3.) A pályaművek bírálatát az MH vegyivédelmi szemlélősége által felkért bírálóbizottság végzi el

4.) Díjazás:

egy db.	I. díj:	30 000 Ft,
két db.	II. díj:	20 000—20 000 Ft,
két db.	III. díj:	10 000—10 000 Ft,

a legjobb alegységparancsnoki pályázat különdíja: 10 000 Ft.

5.) A pályamunkát 2 példányban kell beküldeni.

Határidő: 1994. november 1.

Cím: MH vegyivédelmi szemlélőség, 1885 Budapest, Pf.: 25.

A borítékon kérjük feltüntetni: *PÁLYÁZAT-94!*
P. I.

Az MHTT elnöksége pályázatot hirdet a szakértői csoportjaiba való jelentkezésre

A szakértői csoportok feladata az elnökség munkájának segítése, továbbá a honvédelem és a biztonságpolitika kérdéseivel, eseményeivel kapcsolatosan a sajtó, valamint más szervek részére adandó társasági állásfoglalásokban történő közreműködés.

A jelentkezés módja

Szakértőnek jelentkezni kizárólag egy, erre a célra készített űrlap kitöltésével lehet, melyet

az MHTT illetékes szakosztály-vezetőségével véleményeztetni kell. A kitöltött űrlapokat — az esetleges mellékletekkel együtt — az MHTT titkárságára kell eljuttatni.

A szakértői minősítés és alkalmazás feltételei

- 1.) Az MHTT szakértője kizárólag a társaság tagja lehet. Ezért azok a jelentkezők, akik még nem tagjai a társaságnak és szakértőként jelentkezni akarnak, tagfelvételü-

ket attól a szakosztálytól kérjük, amellyel a szakértői jelentkezési lapot véleményeztetni kívánják, illetőleg amelynek tagjai szeretnének lenni. A szakosztályok elnökeinek és titkárainak nevét, telefonszámát az MHTT titkársága kérés esetén közli. A titkárság telefonszámai: 134-07-40/11-50, 13-59.

- 2.) A tudomány doktorai és kandidátusai arra a tudományszakra és szakterületre, amelyből a tudományos fokozatukat szereztek, külön indokolás nélkül, csupán a jelentkezési lap kitöltésével kérhetik a szakértői csoportokba való felvételüket. Ugyanez vonatkozik a kandidátusi fokozattal egyenértékűnek honosított, valamint 1994-ben magyar egyetemen szerzett Ph. D. fokozattal rendelkezőkre is.
- 3.) Az 1994. szeptember 1. előtt egyetemi doktori (dr. univ.) fokozatot szereztek, illetőleg a Ph. D. fokozatnál alacsonyabb minősítésűek a jelentkezési laphoz csatolják részletes szakmai és tudományos életrajzukat, valamint a megpályázott szakértői terület témaköreiben közzétett publikációik jegyzékét is.
- 4.) Kivételes esetben olyanok is kérhetik a szakértői csoportokba való felvételüket, akik tudományos fokozattal nem rendelkeznek, kiemelkedő szakmai munkásságuk alapján azonban az ajánló szakosztály vezetősége javasolja őket a szakértői minősítésre. Nekik szintén mellékelni kell az említett életrajzot és jegyzékét.

A szakértői munkával kapcsolatos tudnivalók

A szakértői csoportokban való közreműködés állandó elfoglaltságot nem jelent.

A jelentősebb kutatómunkát igénylő szakértői feladatok elvégzésére az MHTT elnöksége a szakértőkkel egyénileg eseti megbízási szerződéseket köthet.

A szakértői feladatok zavartalan végzése, valamint a társaság állásfoglalásainak és egyéb ügyeinek — például a rádió, a televízió nyilvánossága előtti — megfelelő képviselése érdekében az MHTT elnöksége a szakértőit külön igazolvánnyal látja el. Ebben a személyi adatokon kívül a *Magyar Hadtudományi Társaság szakértője* megjelölés fog sze-

repelni annak a tudományszaknak és szakterületnek a megnevezésével, amelyet a kérelmező a jelentkezési lapon a szakosztálya vezetőségével jóváhagyatott. Például: ... a hadtudomány doktora, az MHTT összefegyvernemi (légvédelmi, tűzérési, hadművészeti stb.) szakértője; vagy — az orvostudomány kandidátusa, az MHTT sebész szakorvosi szakértője. Hasonló elvek szerint kérjük a belügyi és más, nem katonai szakterületek pályázói esetében a szűkebb szakterület megjelölését. Például: rendvédelem, különleges hadviselés, tűzvédelem, polgári védelem, vám- és pénzügy stb.

Egy pályázó több szakterületet is megjelölhet, ha azon igazolhatóan legalább tízéves szakmai és tudományos kutatói gyakorlattal rendelkezik.

Az MHTT elnökségének és felügyelőbizottságának tagjai — köztük a szakosztályok elnökei — pályázás nélkül megkapják a szakértői minősítést. A nyilvántartás érdekében azonban nekik is ki kell tölteni a jelentkezési lapot, de véleményeztetni nem kötelező, mivel tudományos munkásságukat és szűkebb szakterületüket jól ismerik a társaság tagjai.

A társaság szakértői feladataiban jártaságot szerzők erről a ténnyről — kérésükre — igazolást kaphatnak, ha esetleg a szűkebb szakterületüket illetően igazságügyi szakértői minősítést és ennek bírósági bejegyzését is meg kívánják szerezni. A szakértői címet dokumentáló igazolvány kiállításakor 5000 Ft-ot kell befizetni. Az igazolvány évenkénti meghosszabbításának díja 1000 Ft.

A jelentkezéseket és az ajánlásokat az MHTT elnökségének teljes ülése kiemelkedő szakértők és szaktekinélyek bevonásával bírálja el.

Ezt követően az elnök irányításával az alelnök és az elnökhelyettesek intézkednek a szakértői bizottságok megalakításáról.

A bizottságok gyakorlati tevékenységét az elnökhelyettesek tervezik, szervezik és vezetik.

A pályázattal kapcsolatosan részletesebb felvilágosítás az MHTT titkárságán keresztül dr. Opál Sándor elnökhelytettől kérhető.

Telefonszámok: 134-07-40/11-50; 13-59.

O. S.

Első konferenciájára készül a tudománytörténeti és elméleti szakosztály

Az MHTT tudománytörténeti és elméleti szakosztálya 1994. október közepén a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban

Katonai gondolkodásunk története az újabb kutatások tükrében címmel tudományos konferenciát szervez.

A konferencia célja, hogy felvillantsa a magyar hadtudomány történetéből ismert vagy kevésbé ismert személyiségek munkáiban közreadott katonai gondolatokat, rámutasson azok napjainkra is vonatkoztatható értékeire.

A tervek szerint a konferencián az alábbi előadásokra kerül sor:

- A katonai gondolkodás a Mohács előtti magyarországi latin nyelvű forrásokban;
- A hadügy alapjáról Schwendi Lázár XVI. századi munkájában;

- Zrínyi Miklós hadtudományi gondolatainak forrása;
- Forgách Simon hadtudományi munkája;
- Görgey Artúr hadtudományi gondolatai emlékirataiban;
- Hazai Samu írásai a hadügyről;
- Egy új haderőnem, a légierő hatása katonai gondolkodásunkra;
- Kopnervatizmus és modernizmus a katonai gondolkodásban;
- A katonai gondolkodás főbb tendenciái a hadtudományi irodalmunkban (1945—1990);
- A katonai gondolkodás változásai és főbb elemei 1990-től.

A konferenciára a társaság és a szakosztály minden tagját meghívjuk.

*Dr. Ács Tibor,
a szakosztály elnöke*

A technikai kiszolgálás, a csapatjavítás feladatairól és lehetőségeiről (vitafórum)

A fenti témában a Magyar Hadtudományi Társaság haditechnikai szakosztálya és szárazföldi tagozata szervezésében 1994. június 1-jén vitafórumot vezettek le Székesfehérvárott, a 47. javítószázalágnál.

A vitafórumot dr. Fehérvári Tamás mk. vezérőrnagy, az MH haditechnikai csoportfőnöke (MH ATFCS. H.), a haditechnikai szakosztály elnöke nyitotta meg. A házigazda Rába Imre mk. ezredes, a szárazföldi csapatok parancsnokának anyagi-technikai helyettese hangsúlyozta a vitafórum jelentőségét. Megállapította, hogy a téma nagyon aktuális, tekintettel a haditechnikai eszközök jelenlegi helyzetére. A technikai kiszolgálás és a csapatjavítás területén olyan gondok vannak, amelyek megoldása sürgős beavatkozást igényel. A teendő intézkedésekhez jelentősen hozzájárulhat a vitafórum.

A vitaindító előadást dr. Gáspár Tibor mk. alezredes, az SZCSP Anyagi Technikai Főnökség tervezési osztályának megbízott vezetője tartotta. Az előadás szerkesztett változatát az alábbiakban közöljük.

□ Úgy gondolom, hogy a tisztelt olvasók a hadsereg jelenlegi haditechnikai helyzetét, mint a vitafórum alapvető kérdését, kellően ismerik. Ezért az eszközökkel kapcsolatban csupán néhány alapvető összefüggést, számadatot ismertetek.

A haditechnikai eszközök — és ebből következően a technikai kiszolgálás és csapatjavítás — helyzetét csak komplex módon, az adott környezetben lehet objektíven vizsgálni, amelynek során figyelembe kell venni:

- a haditechnikai eszközt, mint a technikai kiszolgálás és csapatjavítás célobjektumát;
- a folyamatokat végző embert, a haditechnikai szolgálatok szakállományát;
- a folyamat vezetési rendszerét;
- a végrehajtási folyamat infrastruktúráját;
- a javítószervezetek helyzetét.

Haditechnikai eszközeinkről megállapítható, hogy kritikus helyzetben vannak. A meghatározó, fegyverzeti eszközökre vonatkozóan a Katonai Logisztika című folyóirat 1993/2. számában a következő összegzett megállapítás jelent meg:

„Összességében megállapítható, hogy az MH rendelkezik a szükséges mennyiségű alapvető fegyverzettechnikai eszközzel. Jelenlétük részük technikai állapota leromlott, üzemidejük a vége felé jár, javítóanyag- és alkatrész-ellátásuk nem vagy nehezen biztosítható, gyártásuk — és ezzel ipari javítási hátterük — megszűnt, így további rendszerben tartásuk feltételei megnehezültek. Egy részük az ezredfordulóig rendszerben tartható, kisebb hányaduk modernizálható, felújítható. Mindebből következik, hogy néhány területen elengedhetetlen a technikai eszközök váltásának mielőbbi megkezdése.”

Az utóbbi időben egyre nyíltabban kerül a felszínre a haditechnikai eszközök valós helyzete. Erre csak egy példát hadd említsek: az SZCCSP Haditechnikai Főnökség által lefolytatott témavizsgálat kimutatta, hogy a T-72-es harckocsik milyen helyzetben vannak. Jelenleg a hadrafoghatóság összességében 80% körül van, de a kiképzési besorolású eszközöknel alig 50%.

Az elmúlt hónapokban megjelent A honvédelem négy éve, 1990—1994 című könyv, amelynek szerzői a következőket írják:

„A technikai állapot romlásának megakadályozására a korábban felhalmozott tartalékok, alkatrészekszetek felhasználása is szükségesség vált.

A fenntartási anyaggazdálkodás páratlan erőfeszítéseire volt szükség az eszközpark üzemképességének szinten tartásában. A beszerzési feltételek megnehezülése mellett, a fenntartásra igénybe vehető előirányzatok évről évre nominálértékben is csökkentek, mindezek következtében a Magyar Honvédség — eszközei döntő hányadát tekintve — technikailag túlüzemeltetett, ugyanakkor alulkiszolgált haditechnikai eszközparkkal rendelkezik.

Költségvetési helyzetünk, a nélkülözhetetlenül fontos amortizációs cserék végrehajtásán túl, nem tette lehetővé haditechnikai fejlesztési programok beindítását, új haditechnikai eszközök beszerzését és rendszerbe állítását. Ez alól a tendencia alól a hazai légvédelmi repülőcsapatok technikai színvonalában minőségi változás eredményező MiG-29-es repülőgépek rendszerbe állítása a kivétel.”

Az elmondottak világosan kifejezik haditechnikai eszközeink jelenlegi helyzetét. A technikai biztosítás folyamatában részt vevő szakállomány helyzete alapvetően meggyezik a hadsereg azonos kategóriában lévő

állománya helyzetével, de szükséges néhány körülményre felhívni a figyelmet:

- a szakállomány feltöltöttsége az utóbbi időben lassuló tendenciával, de folyamatosan csökken. Nem azért, mert sokan mennek nyugdíjba, vagy megválnak a felkészületlen, fegyelmetlen munkatársaktól, hanem mert a jól felkészült fiatal szakemberek keresnek maguknak lényegesen jobb megélhetést a polgári szférában. Jelenleg két javítószázalój létszámának megfelelő szakállomány (tiszt, tiszthelyettes) hiányzik;
- a haditechnikai szolgálatok mérnöki, tiszt állománya több vonatkozásban is hátrányt szenved a parancsnoki állománnyal szemben. Ezek közül a legfontosabbak a következők: alacsonyabb beosztások, rosszabb munkafeltételek, nehezebb előmenetel, kisebb elismerési lehetőség stb.;
- az integrációs és átszervezési folyamatok alaposan összekuszálták a jól felkészült kollektívákat, felkészült szakemberek kerültek a szolgálaton kívülre, illetve más területekről kerültek tisztek, tiszthelyettesek, közalkalmazottak a szolgálathoz hiányos szakismerettel. Jelenleg nincs megfelelő szakmai továbbképzési rendszerünk ezen hiányosságok felszámolására.

□ A technikai biztosítás, azon belül a *technikai kiszolgálás és csapatjavítás irányítása* az integrált anyagi-technikai rendszerben valósul meg. Az integráció előnye mellett ezen a területen — a megkezdődött folyamatok be nem fejezése miatt — több feszítő gond is jelen van. Ezek a következők:

- az integrált javítószervek vezetésének kérdése; az ágazati irányítás még a haditechnikai főnök koordinációja mellett sem biztosítja a javítószervek hatékony vezetését és kapacitásuk teljes körű kihasználását;
- a jelenlegi szervezeti felépítésből adódó alárendeltségi viszony a kapacitást szétforgácsolja. A hadseregszintű feladatokat ellátó javítószervek a katonai kerületek alárendeltségében nem vagy csak jelentős pluszenergia felhasználása révén teszik lehetővé a hatékony munkaszervezést és az eredményes kooperációt a többi javítószervvel;
- a be nem fejezett integráció szemléletes példája az elektronikai szolgálat területén fennálló helyzet: a dandár-, ezredszinten végre nem hajtott integrálás;

— az integráció kialakításánál nem sikerült szervezetüket — az ismert létszámkorlátozások miatt — a szükséges kapacitásokhoz alakítani. Jelenleg a csapatok nagy részénél minden tagozatban kapacitáshiány van. Az 1992-ben végrehajtott felmérés szerint ez mintegy 350 000 munkaóra. Az azóta elrendelt feladatokat (HIT kiterjesztése, a gépjárművek környezetvédelmi vizsgálata stb.), valamint a technikai eszközök öregedését, a gyári és a nagyjavítások elmaradását figyelembe véve, jelenleg ez a hiány mintegy 450 000 munkaórára tehető.

A technikai kiszolgálás és csapatjavítás infrastruktúráját vizsgálva sem lehetünk elégedettek. Több olyan aluladatunk van, ahol még az sincs biztosítva, hogy — méretei miatt — a haditechnikai eszközök mindegyike beférjen a javítóműhelybe.

A műhelyfelszerelések elavultak, elhasználtak. A polgári életben már meghonosodott korszerű javító- és diagnosztikai eszközök hiányoznak. Jelenleg szinte semmi lehetőség sincs ezen a helyzeten való változtatásra. Csak a helyi kezdeményezések maximális kihasználásával lehet valamit javítani, legalább a meglévő állapotokat konzerválni, a romlást megakadályozni.

A javítószervezetek helyzetéről felsorolt negatívumok (létszámhiány, az állomány megbecsülésének, elismerésének hiánya, az irányítás ellentmondásai, az infrastrukturális gondok) gátolják az eredményes tevékenységet. A javítószervek munkáját szabályozó 1986-ban kiadott MN FVTFCSE-i intézkedés rászolgált a felülvizsgálatra.

□ Végigmenve a technikai kiszolgálás és a csapatjavítás kérdéskört befolyásoló tényezőknél, még egy lényeges kérdésről feltétlenül szólni kell. Ez az *egységes technikai kiszolgálási rendszer*, amit a Magyar Honvédségnél csapatszinten 1987-ben vezettek be. A tervszerű fenntartási rendszer hatfokozatú, melynek első négy fokozata egységes technikai kiszolgálásokat, az ötödik és hatodik a tervszerű megelőző javításokat foglal magában.

A rendszer lényege és célja volt a bevezetéskor:

- az eltérő felépítésű, időtartamú és periódusú ágazati kiszolgálások egységes rendszerbe foglalása;
- a technikai kiszolgáló- és javítóállomány koncentrációja;

— a technikai kiszolgálási és javítási feladatok tervezhetőségének biztosítása.

Egy évvel ezelőtt egyetemi doktori értekezésben így értékeltem a rendszer működését: „Az eltelt évek tapasztalata nagyobb részt igazolta a várakozásokat, az öregedő technikai park mellett javult a technikai kiszolgálások szervezettsége, hatásfoka.”

Alapvetően nem cáfolva önmagam, meg kellett állapítanom, hogy az elmúlt egy évben gyökeresen megváltoztak a technikai kiszolgálás feltételei a csapatoknál és ezek a változások az eddigi eredmények megtartását már nem teszik lehetővé. Ezek a változások a következők:

- nőtt a kiképzés intenzitása, az elmúlt évben több volt a kiképzési feladat, mint az előző években. A jelenlegi kiképzési rendszerről — mélyebb elemzés nélkül — megállapítható, hogy nem „technikabarát” (ez a tendencia az ismert üzemanyaghány miatt ebben az évben csökkent);
- a kapacitáshiány leginkább a technikai kiszolgálás végrehajtását sújtja. A legtöbb csapatnál, amikor az üzemképtelen eszközök tömege vár javításra, nincs idő a még üzemképes technikai eszközzel foglalkozni. Persze ez a gyakorlat odavezet, hogy a még üzemképes, de a technikai kiszolgálás folyamatából kimaradt eszköz holnap már üzemképtelen lesz;
- a gyári és a nagyjavítások drasztikus csökkentésével megbomlott a technikai kiszolgálási rendszer. A technikai állapot helyreállítása — ami a további biztonságos üzemeltetés alapja — a gyári javítás hiányában nem történik meg, így az eredetileg logikusan felépített rendszer felborul;
- aránytalanul sok munka hárul a javítózáslóaljakra, mint középszintű javítószervekre. Egyrészt a csapatok irányából fokozott igény jelentkezik a segítségre, mert a csapat javítószervei önerőből sok helyen nem tudnak megbirkózni a hadrafoghatóság biztosításának követelményeivel. Ennek okai a következők: létszám- és szakértelemhiány; az öregedő technikával nő a kiszolgálási és a javítási igény; a kezelőállomány felkészületlenségéből eredően — mivel nem csak a mi szolgálatunknál vannak gondok — nő a kiképzés technikai biztosításával kapcsolatos feladatok időszükséglete is (eszközök felkészítése, lövészetek biztosítása, illetve túlbiztosítása stb.). Másrészt az elmaradt gyári és

nagyjavításokat a középszintű javítószerveknek kellene pótolni, amihez a kapacitásuk — figyelembe véve a már említett szervezési gondokat is — kevés;

- jelentős a fenntartási anyagok hiánya, ami megnehezíti a szervezett javítótevékenységet.

A fentiek alapján felmerül a kérdés: célszerű-e a merev ragaszkodás a *technikai kiszolgálási rendszerhez, vagy valami más metódus szerint szükséges a javítást szervezni.*

Véleményem szerint a megoldást a következőképpen lehetne megtalálni:

- csapatszinten mindenképpen helyre kell állítani az egységes technikai kiszolgálási rendszer 1—4. fokozatának végrehajtását mégpedig azért, hogy az igénybevételhez kapcsolódó technikai kiszolgálások megtörténjenek (az 1—2. fokozat nem igényel kapacitást, csak követelménytámasztást), és a hadrafoghatóságról pontos képünk legyen azáltal, hogy — a használatról függetlenül — minden eszköz legalább évente egyszer szakjavító kezébe kerül. Ezen utóbbi feladat végrehajtásához viszont kapacitást kell felszabadítanunk, biztosítva a technikai kiszolgálási műveletek elvégzéséhez szükséges időt (a kapacitásbiztosítás módjairól később, a javaslatok megfogalmazásánál szölok);
- az 5. és a 6. fokozatot időlegesen vagy a jelenlegi technika eszközök jelentős részére vonatkoztatva véglegesen el kell hagyni (a felesleges tervezés elhagyása csökkenti az adminisztrációt). Helyette a valós technikai állapoton alapuló, a várható rendszerben tartási időt figyelembe vevő, az összes középszintű javítószerv kapacitását egységbe szervező, központilag irányított javítási rendet kell bevezetni. Ezt felfoghatjuk válságmenedzselési programnak is.

A következőket javaslom — a technikai fejlesztés melletti megkezdésének szükségessége mellett—

- a szervezeti hiányosságok megszüntetését, konkrétabban: a haditechnikai főnökségeken belül létre kell hozni a javítószervek hatékony irányításának szervezeti feltételét, egy technikai biztonsági osztályt (alosztályt), melynek a vezetője a HTF helyettese; koncentrálni kell a javítószerveket, a katonai kerületek alárendeltségéből SZCSP közvetlen alárendeltségbe kell helyezni a hadseregszintű javítószerveket,

biztosítva az egymás közötti hatékony kooperációt, munkamegosztást, a kapacitás jobb kihasználását; az elektronikai szolgálat területén dandár-, ezredszinten be kell fejezni az integrációt;

- felül kell vizsgálni a technikai kiszolgálási rendszert. A már említetteken túl az egyes fokozatok gyakoriságát és a végrehajtandó műveleteket is meg kell vizsgálni és a felesleges előírásokat törölni kell, ami bizonyos kapacitásmegtakarítást eredményez;
- meg kell szabadulni a felesleges, erkölcsileg elavult, fizikailag elhasználódott, alaprendeltetés szerint már nem használható eszközöktől, ezeket ki kell vonni a rendszerből. Meg kell továbbá szabadulni azoktól az eszközöktől is, amelyek helyett a nemzetgazdaságból adott esetben korszerűbbek biztosíthatók. A „mozgósítási-zárolt” eszközök egy részét át kell csoportosítani, javítva ezzel a békeellátást;
- lehetőségeink határain belül, a jelenleg meglévő kapacitások és kezdeményezések komplex rendszerbe foglalásával, saját erővel kell elkészítenünk a hiányzó alkatrészek jelentős részét;
- intézkedésekkel és megfelelő szabályozókkal védetté kell tenni a szakjavító állományt. Ez egyes kategóriáknál feszültséggel járhat, de fel kell vállalni, mert a mai helyzet sem jobb (a technikus tiszthelyettes egész héten kint van a gyakorlótérre és biztosítja a technikai eszközöket a kiképzéshez és szombaton szolgálatba lép, mert neki is kell szolgálatot adni);
- tovább kell szorgalmazni a sorállományú szakjavító állomány kiváltását közalkalmazotti, vagy szerződéses állományra;
- felül kell vizsgálni a javítószervek jelenlegi struktúráját. A javítószervekre erőszakolt raj-, szakasz-, század-, zászlóaljszervezet békeállapotban sok negatívummal jár (csak néhány: a raj-, a szakasz-, a századparancsnok beosztása és rendfokozata kötött az általános rend szerint függetlenül attól, hogy az adott feladatkör elvégzéséhez esetleg nálunk mérnöki ismeretek kellenek, míg máshol tiszthelyettesi felkészültség is elég). Vissza kell térni a műhely, a részleg, esetleg a javítóüzem megnevezésekhez és szervezeti felépítésekhez a békeszervezésben;
- megfelelő és hatékony felkészítési, továbbképzési rendszer kialakítására van szükség a jelenlegi ismerethiány meg-

szüntetése és a magasabb ismeretek megszerzése érdekében. Már most kell gondolnunk arról, hogy a technikai fejlesztés ne csak eszközöket jelentsen, hanem az azokat kiszolgáló és javító szakállományt is feltételezze, ami nem jön létre az egyik napról a másikra;

- a lehetőségekhez mérten korszerű anyagokat, eszközöket és módszereket kell meghonosítani (erről részletesen a következő korreferátum szól — a szerk.);
- meg kell szervezni a haditechnikai szolgálatok szakállomány véleményének, javaslatainak az összegyűjtését, meghallgatását. Erre nagyon jó a jelenlegi vitaforum, de még több hasonló kellene. Abból kell kiindulni, hogy ahol a gondok vannak — ez pedig alapvetően a csapatoknál jelentkezik ott általában jó ötletek is vannak a megoldásra (jó példa erre a légimozgékonyságú alegységek eszközeinek kialakítása).

Összefoglalva: megállíthatjuk, hogy helyzetünk válságos, de ha a haditechnikai szolgálatok szakállományát sikerül konkrét célok érdekében csatasorba állítani, akkor a jelenlegi pénztelen helyzetben legalább azt el tudjuk érni, hogy meglévő eszközeink meghatározó részével a technikai hadrafoghatóság biztosítható lesz.

□ A vitaindító előadást követően Bánszki István mk. őrnagy, az SZCSP Fegyverzettechnikai Szolgálat megbízott alosztályvezetője korreferátumában a javításoknál alkalmazható korszerű, illetve a hadseregben újszerű módszerekről, technológiákról adott áttekintést. Rusz József mk. alezredes az MH PCGTSZF-és mérnök főtisztja a hosszú időtartamú tárolásba helyezés aktuális kérdéseit, a jelenleg folyamatban lévő kísérleti tárolások tapasztalatait és a témában folytatott kutatásának eredményeit ismertette.

A korreferátumok után Vidák András mk. alezredes a 47. Fejér javítószázalaj parancsnoka bemutatta a százalaj tevékenységét. A vitaforum résztvevői megismerkedhettek a javítóobjektumokkal és azokkal a speciális feladatokkal (riasztóberendezések gyártása, harc-eszközök kialakítása légimozgékonyságú alegységek részére stb.), amelyeket a javítási feladatok mellett végez a szakállomány.

A bemutatót vita követte. A vitában felszólalt dr. Fehérvári Tamás mk. vezérőrnagy, dr. Ungvár Gyula ny. mk. vezérőrnagy, Szabó Béla ny. alezredes, Geller István ny. mk. vezérőrnagy, Modok Ferenc mk. ezredes, Antal

Károly mk. ezredes, Kálmán Gyula mk. alezredes, dr. Szilárdi Imre ny. mk. ezredes, Boros Géza őrnagy, Dobos Endre mk. százados, Virág Lajos mk. alezredes, Kőszegi György mk. alezredes, és Rába Imre mk. ezredes.

A felszólalók többsége egyetértett a vitaindító előadásban elhangzottakkal. A főbb megállapítások a következők voltak:

A technikai kiszolgálási rendszert csapattagozatban feltétlenül fenn kell tartani, de ahhoz, hogy a rendszer működjön, változtatások szükségesek. Ebben már eltérő vélemények is megfogalmazódtak: változtatni kell a jelenlegi fokozatok tartalmán, időszakosságán; nem minden eszközre alkalmazható az egységes technikai kiszolgálási rendszer, egyes eszközöknél a gyártó előírásait kell előtérbe helyezni.

A technikai kiszolgáló rendszer csapattagozatú működéséhez biztosítani kell a feltételeket. Ezek az alábbiak: az üzemeltetés és az üzemfenntartás felelősségének pontosítása; az alegységparancsnoki állomány hiányának megszüntetése; a technikai kiszolgáláshoz szükséges fenntartási anyagok és a műveletek végrehajtásához szükséges idő biztosítása.

A magasabb szintű technikai kiszolgálások (5., 6. TK.) igényét továbbra is számon kell tartani, de alkalmazkodva a lehetőségekhez, az eszközök zöménél szükségszerű javítást kell végezni. A csapatoknál lévő, erkölcsileg és fizikailag elhasználódott, nem használható eszközöktől meg kell szabadulni, ezeket ki kell vonni a rendszerből.

Az előrelépést nem csak a pénz határozza meg. Több olyan terület van, ahol a szellemi kapacitás jobb kihasználásával is lehetne eredményt elérni. Ezek a következők: hatékony kooperáció a javítószervek között; megbízható információs rendszer kialakítása a meglévő eszközök felhasználásával; a technikai kiszolgálás és javítás ráfordításainak pontos kimutatása minden szinten, a gazdaságossági elemzések érdekében.

Összességében a résztvevők egyetértettek abban, hogy a jelenlegi helyzetben a kiutat csak a szellemi kapacitás mozgósítása jelentheti.

A vitaforumot követően a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia haditechnikai tanszékének kezdeményezésére a Magyar Hadtudományi Társaság szárazföldi tagozatával közösen egy elméleti-gyakorlati csoport jött létre a téma további kutatása céljából.

Dr. Gáspár Tibor

Konferencia Veszprémben

A Magyar Hadtudományi Társaság hadtápszakosztálya és annak veszprémi szekciója május 17-én tudományos konferenciát tartott Veszprémben, az MH Légvédelmi Parancsnokság szervezésével.

A konferencia védnökei voltak: *Csurgay Miklós* vezérőrnagy, a haderőnem parancsnoka és *dr. Mórincz Lajos* ny. ezredes, az MHTT elnöke.

Mint a konferencia bevezetőjében és megnyitójában is elhangzott, a megrendezés gondolatát 1993 novemberében a szakosztály vezetősége fogalmazta meg, és szinte azonnali támogatásra talált a légvédelmi parancsnokságon, valamint az anyagi technikai főcsoportfőnökségen egyaránt.

A konferencia nem előzmény nélküli. Emlékeztetek a két és fél évvel ezelőtt Tatán megtartott, Hadtápbiztosítás és anyagi-technikai biztosítás, avagy mit hoz a jövő címet viselő hadtáp-konferenciára, ahol még az egészségügyi szolgálat szakemberei is a sorainkat erősítették és ahol mottónk volt: A hadtáp a lehetőségek (realitások) művészete.

Ott az új helyzetnek megfelelően igyekeztünk alakítani a hadtápbiztosítást, illetve — mint ez a konferencia végére megfogalmazódott — a hadtápellátást, és tudományos igényvel feldolgozni azt a szakemberek körében jelentkező identitás zavart, amit az integráció gyakorlati megvalósítása okozott.

Ugyancsak szellemi előzménynek tekinthető a védelemgazdasági szakosztállyal egy évvel ezelőtt — a szárazföldi csapatok parancsnokságának vendégeként — Székesfehérvárott tartott konferencia.

Ezen előzményekre támaszkodva a tudományos gondolkodás és a gyakorlati problémák megoldásának igénye motiválta a jelen konferencia megszervezését a hadtápellátás és -vezetés az integrációban témakörben.

Fontosnak ítéltük a hadtápszakemberek számára olyan tudományos fórum megteremtését, amelyen kicserélhetik véleményüket az aktuális elméleti és gyakorlati problémákról.

A konferencia magáévá tette a vezetőség elképzelését és nem ragadt le a tornyosuló pénzhány következtében jelentkező ellehetetlenülés kérdéseinél, nem is a hadtápról — mint elnevezésről —, a szállásmesteri osztály, illetve a hadbiztosság megfelelőségéről polemizált,

sokkal inkább napjaink valós kérdéseit: a piacgazdaság hatását az ellátásra; a honvédelmi törvény teremtette új helyzetet; a haderő szervezetében végbement változásokat; a két haderőnem fokozott együttműködésének ellátási vetületeit dolgozták fel tudományos igényvel.

Csurgay vörögy. értékes gondolatébresztő megnyitója után A hadtápellátás és a hadtápvezetés időszerű kérdései címmel *dr. Szekeres Zoltán* ezds.; Az ATF helye, szerepe a hadtápellátás és vezetés megszervezésében címmel *Takács László* ezds.; A hadtápvezetés gyakorlati megvalósulása az anyagi-technikai integrációban a szárazföldi csapatoknál címmel *Adorjáni István* alez.; A hadtáp-együttműködés néhány területe és tartalma címmel *dr. Vasvári Tibor* alez. előadásait hallhatták a jelenlévők.

A hozzászólók — *Horvát Tibor* őrgy., *Balogh Róbert* szds., *Marosán László* őrgy., *Zsinkó József* őrgy., *Jeney Géza* alez., *Kucsera Gyula* alez., *Horváth Attila* szds., *Hautzinger Gyula* ezds. — elsősorban a gazdasági elemzések, a képzés és a továbbképzés kérdéseinek bővebb kifejtésével szélesítették a felvetett problémák megoldási lehetőségeit.

Kell-e ezekkel a kérdésekkel foglalkoznunk, amikor szolgálataink krónikus pénzhányal küzdenek és esetenként napról napra élnek? — vetődik fel a kérdés. A konferencia erre egyhangú igent mondott, mert úgy ítélte meg, hogy éppen most kell elméletileg megalapozni azt az utat, amelyen az ellátószolgálatok a jövőben járni akarnak.

A konferencia abban látja elhivatottságát, hogy az egész ellátási rendszer feladatait és problémáit áttekintve, a különböző vezetési szinteken képes legyen a saját területén megalapozott helyi döntést hozni, és magas színvonalon szervezni az ellátást. Erre a feladatra utalt a konferencia mottója is: „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!”

Ennek biztosítása elsősorban a gyakorlati szakemberek számára jelent nagyon fontos feladatot, melyhez a tudományos munkával foglalkozók a problémák elméleti feltárásával és megválaszolásával járulhatnak hozzá. Ez volt a konferencia közelebbi feladata, és úgy gondolom: ez nem is kevés.

Dr. Báthy Sándor

A légvédelmi és repülőszakosztály

repüléstudományi szekciója 1994. június 14-én fórumot tartott a szolnoki Repülőtisztí Főiskolán Az objektív kontroll és a repülések biztonságára címmel. Négy előadás hangzott el, majd egy rövid bemutató zárta a fórumot a Taszáron alkalmazott módszerekről.

Dr. Tóth Mihály ny. ezredes a fedélzeti adatrögzítő és földi adatfeldolgozó rendszerek fejlődését, a korszerű hazai és külföldi megoldásokat ismertette. Kitért az adatrögzítés és a feldolgozás öt fejlődési lépcsőjére, bemutatta a hazai fejlesztéseket. Dr. Peták György ny. ezredes a repülőesemények kivizsgálásának módszertanáról és a repülések biztonságára gyakorolt hatásáról szólt. Elemezte a repülőgépekre ható erők összefüggéseit, a nagy túlterhelés létrejöttének folyamatát és a lehetséges repülőgépvezetői reakciókat. Kitért a nagy állásszögön

végzett repülés veszélyeire, a sebesség és a magasság összefüggésére. Dr. Czövek László százados a speciális adatrögzítők, felhasználását ismertette a légi üzemeltetés során. Videófilmen mutatta be a Robar automatikus vezérlő rendszer csapópróbájának tapasztalatait. Vigh Zoltán százados ismertette a Tisza és a Temes rendszereket, melyek már hajózó szempontú kiértékelést tesznek lehetővé. Ezeket a MiG-29-nél is jól lehet alkalmazni. Ludányi Lajos alezredes a fedélzeti adatrögzítők paramétereinek korrelációs módszerrel történő elemzése során elért legújabb kutatási eredményeit ismertette. A hozzászólók közül többen szorgalmazták az objektív kontrolleszközök beépítését a JAK-52 repülőgépekbe és a MI-2 helikopterekbe, ami lehetővé tenné hasznosításukat a repülőgépvezető hallgatók kiképzésében.

Z. R.

A Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényei

Januári rendezvényünket Varga Mihály — az Új Honvédségi Szemle jelenlevő rovatvezetője — rendhagyónak értékelte. A rovatvezető méltatását a közhasznúság igényével közzreadta az említett folyóirat 1994/4. számában. Való igaz, hogy rendezvényünket szíves fogadtatással, széles körű tájékoztatással, az intézmény bemutatásával vezettük le a HM SVKI bázisán.

Február elején — az elmúlt év novemberében megtartott munkahelyi vitáját követően — Gyuricza Béla ismertette értekezésének anyagát, a végleges összeállítást megelőzően. A hónap végén színes videóanyagok bemutatásával kaptunk tájékoztatást a vegyi fegyverek betiltásának és megsemmisítésének helyzetéről. Dr. Bognár Botond a helyszíni tapasztalataira alapozottan ismertette a megsemmisítés technológiai változásait és azok hatékonyságát.

Márciusban a hadtáp korszerűsítésének folyamatáról (a hadtápellátás újszerűségei, a feladatok tartalma, a logisztikai elemek alkalmazásának fontossága stb.) dr. Szenes Zoltán tájékoztatta a résztvevőket.

Április hónapban dr. Holló József reális gondolatsort tartalmazó összefoglalóját kö-

vetően jogos igényt tükrözött a vita a katonai felsőoktatásról, a tisztai állomány katonai egyetemi oktatásáról.

Májusban — éves terünk szerint — ötnapos konzultációs utazást szerveztünk: Budapest—Villac—Kötschach—Mauten—Plöcken—hágo—Goricia—Nova Goricia—Velence—doberdói-fennsík—Trient—Isonzó-völgye—Predil—hágo—Klagenfurt—Budapest útvonalon.

A múzeumlátogatásokon, városnézéseken, emlékhelyek megtekintésén túl a hadtudományi klub tagsága nevében dr. Léka Gyula, dr. Hajma Lajos, dr. Harsányi László koszorúkat helyeztek el: a 4. Honvéd gyalogezrednek a doberdói fennsík uralgó pontján lévő emlékhelyénél (Monte San Michele) és Redipulában, az osztrák—magyar és az olasz katonai temető magyar emlékhelyénél.

A közmegeledéssel végrehajtott utazáshoz a buszt dr. Pick Róbert — a klub egyik alapító tagja — biztosította, aki a társaságot egyéb területen is támogatja, a szervezést és a tájékoztatást dr. Lajos Béla klubtársunk vállalta.

A közreműködők segítségét, fáradozásukat ezúton is megköszönjük.

V. V.

Aus dem Inhalt

Die ersten zwei Artikel des Blattes beschäftigen sich mit der Reform der Armee und den Methoden der Behandlung von Krisen im Zusammenhang mit der europäischen Sicherheit.

Die Themen im Teil „Militärwissenschaft — Militärwesen“: neuartige Aufgaben der Streitkräfte; Möglichkeiten für die Entstehung der freiwilligen Armee; pädagogische Fähigkeiten der Kommandeure von Einheiten; Umwelt und Öffentlichkeit; Umweltschutz bei den NATO-Armeen.

Von den weiteren Themen des Blattes können vor allem die Artikel über die Reform des militärischen Hochschulwesens und über die Analyse des technischen Zustandes und die Modernisierung der Bewaffnung der Armee großes Interesse erregen.

Der Teil „Gesellschaftsleben“ informiert über Bewerbungen sowie über geplante und stattgefundene Veranstaltungen.

From the Contents

The first two articles deal with European security in correlation with armed-forces reform and with various aspects of crises management.

The section of military science deals with the following topics: new tasks of military forces possibilities of all-volunteer forces creation; leaders; environment and publicity; environment protection in NATO armies.

The content of other sections: the reform of military higher education; modernization, evolution of technical state, capability of keeping in order changing, may be of major interest.

The section of social life gives information on grants, planned and held assemblies.

Содержание номера

Первые две статьи номера занимаются реформой вооружённых сил и способами разрешения кризисных ситуаций в связи с вопросами европейской безопасности.

Темы рубрики „военная наука — боевое дело“: новые задачи вооружённых сил; возможность создания профессиональных вооружённых сил; педагогические способности командиров подразделений; окружение и гласность; защита среды в армиях НАТО.

Из других рубрик номера наиболее интересными являются статьи о реформе высшего военного обучения, об оценке технического состояния и возможности модернизирования вооружений сил.

Рубрика „Общественная жизнь“ информирует об объявлении конкурса в различных темах, о планируемых и состоявшихся программах.

A Magyar Hadtudományi Társaság
1992. február 29-i küldöttgyűlése
a Magyar Tudományos Akadémia
1838. szeptember 8-án megválasztott rendes tagjáról
elnevezett kitüntető díjat alapított.

A kitüntető elismerés,

a

Tanárky Sándor-díj

adományozására minden évben sor kerül.

Ez évben a küldöttgyűlés megbízása alapján
egy öttagú jelölőbizottság javaslatára
az elnökség

dr. Pataky Ivánnak

*a hadtudomány kandidátusának
adományozta a díjat*

*a légoltalom és polgári védelem, valamint a második világháború-
ban Magyarország felett folyó légi háború, illetve az 1968-as cseh-
szlovákiai agresszió magyar vonatkozású történetének elmélyült
kutatásaiért és az ezen területeken felmutatott tudományos ered-
ményeiért és publikációiért, a tudományos ismeretterjesztés terén
végzett eredményes tevékenységért.*

A díjat a társaság elnöke,
méltatva dr. Pataky Iván tudományos munkásságát,
1994. szeptember 8-án
ünnepélyes keretek között adta át.